ERNEST MANDEL - CHRIS HARMAN

SSCB TARTIŞMASI

Hitler-Stalin paktı için Stalin Ribbentrop'u Moskova'da karşılarken

YAZIN YAYINCILIK

SSCB Tartışması

Ernest Mandel

Chris Harman

Çeviren:

Bülent Tanatar

Yazın Yayıncılık

Orijinal adı:
The Falacies of State Capitalism
Debate USSR
*
İlk basımı:
A Socialist Outlook publication-Kasım 1991
*
Kapak:
İnci Batuk
*
Kapak fotoğrafı:
Hitler-Stalin paktı için
Ribbentop'un Moskova'ya gelişi
*
Dizgi:
Yazın Yayıncılık
*
Baskı:
Kardeşler Matbaası
*
Türkçe'de birinci basım
Temmuz 1994
*
Yazın Yayıncılık Ltd. Şti.
*
Yazışma:
PK 224 Beyoğlu-İstanbul
*
Adres:
Turnacıbaşı sok: 31/1
8000 Beyoğlu-İstanbul

İ Ç İ N D E K İ L E R

Phil Hearse
Giriş 7

Chris Harman
Troçki'den Devlet Kapitalizmine 11

Ernest Mandel
Olguların Sınavından Geçmeyen Bir Kuram 37
Melez Bir Ekonomi 42
Sovyet Bürokrasisinin Özgül Niteliği 54
Temelsiz Çıkan Bir Korku 59
Sekterliğin Kısır Döngüsü 61

Chris Harman
Mantık Sınavından Geçmeyen Bir Eleştiri 65
Doğu Hakkında Mandel'in Efsanleri 69
Batı'da Devlet Kapitalizmi 82
Kuram ve Eylem Bakımından İki Farklı Gelenek 85

Ernest Mandel

Şematik Dogmatizmin Çıkmazı 97
Marx'ın Basitliği ve Haman'ın Mantığı 99
Gerçekten Elli Yıl Geride 103
Sovyet Ekonomisinin Özgül Doğası 105
Bürokratlar ve Kapitalistler 113
Sovyet Ekonomisi ve Dünya Piyasası 117
Pratiğin Nihai Testi 119
Yöntem Farklılıklarının Güzel Bir Örneği 125
Üçüncü Dünya'da Sürekli Devrim 132
IV.Enternasyonal'i Kumak veya
"Ulusal-Komünizm Mahkim Olmak 136

Giriş

Yirmi yıldan daha uzun bir süre önce Ernest Mandel, Chris Harman ve Micheal Kidron Sovyetler Birliği'nin sınıfsal doğası konusunu bir çok kez yeniden, bir polemik içinde tartışmışlardı. 1990 yılının yazında bu tartışma, Chris Harman'ın **International Socialism**'in sayfalarında Mandel'in **Beyond Perestoika** kitabına uzun eleştirisini yayınladığında yeniden başladı. Burada bunu izleyen tartışmayı yayınlıyoruz.

Aşırı solun troçkist geleneğin hakimiyeti altında olduğu Britanya'daki çoğu sosyalist SSCB üzerine tartışmanın genel hatlarına aşinadır. Troçki'nin Sovyet bürokrasisi tahlilinden başlayarak SSCB'yi açıklamaya çalışan üç temel kuramsal çerçeve ortaya çıktı: "geçiş toplumu" veya "yozlaşmış işçi devleti" kuramı; Tony Cliff'le anılan "bürokratik devlet kapitalizmi" kuramı; ve öncelikle James Burnham, Max Schachtman ve Bruno Rizzi gibi yazarlarla anılan "bürokratik kollektivizm" kuramı.

Bu tartışma şu veya bu biçim altında 50 yıldan fazla bir zamandır köpürüp duruyorsa da, bir çok sosyalist onu önemsiz ya da daha iyisi ikincil bir konu olarak görmeye eğilimli. Fakat cari tartışmada yer alan taraflar böyle düşünmüyorlar ve bize göre de bunda haklılar. Açık bir biçimde, Sovyetler Birliği'ndeki muazzam gelişmeler 1920'li yılların sonu ve 1930'lu yılların başındaki stalinizmin karşı-devrimci zaferinden beri varolan toplumsal düzeni tartışmaya açtı. Şurası kesin ki, bunun dünya siyasetine yoğun bir etkisi oldu. Sosyalistler yalnız Sovyetler Birliği'nde "yanlış olan neydi" tarihsel sorusunu değil, ama aynı

zamanda SSCB'de "ne oluyor" ve böylelikle de sosyalistlerin dünya çapındaki "görevleri nelerdir" çağdaş sorularını da tahlil etmek için temel kuramlara geri dönmekteler.

Tartışma Sosyalist İşçi Partisi'nin (SWP) sadece devlet kapitalizmi kuramının perestroykanın uğradığı fiyaskoya dair her hangi bir açıklayıcı gücü olduğunda ve gerçekten de diğer SSCB kuramlarının taraftarlarını, bilinçli ya da bilinçsiz, "stalinizme teslim olmaya" sürüklediğinde ısrar ettikleri Britanya'da özel bir hassasiyet kazanıyor.

Böylece SWP yalnızca devlet kapitalizmi *kuramı* temeli üzerine kurulu devrimci örgütlerin bugünkü siyasal ortamın ihtiyaçlarını uygun bir biçimde karşılayabileceğinde ısrar ediyor. Ve böylelikle de uluslararasında SWP'yle bu konuda tamamen hemfikir küçük örgütler kurmaya çalışmakta ısrar ettiler.

Devrimci örgütlerin şu ya da bu Sovyetler Birliği kuramı temelinde kurulmak zorunda olduğu görüşü hiç bir zaman Dördüncü Enternasyonal'in (DE) tavrı olmadı. Devrimci örgütler cari görevler üzerinde en azından asgari bir anlaşma eşiğini içeren ortak program temelinde inşa edilirler.

Yozlaşmış işçi devleti kuramı ilkin DE içinde sorgulandığında Troçki'nin tavrı buydu. **Marksizmi Savunurken** içinde yayınlanan Schachtman'a ünlü bir mektubunda Troçki, farklı bir Sovyetler Birliği kuramının içerdiği *programatik* sonuçların ne olduğu sorusunu sorar. Eğer her hangi bir sonucu yoksa, diye ısrar eder, o zaman ayrılık için de her hangi bir temel yoktur.

DE ile SWP arasında bu meseleye dair bugün ne ölçüde büyük programatik farklılıklar vardır? Bariz olarak muazzam bir tahlil farkı var. SWP'ye göre SSCB'de kapitalizmin restorasyonu olsa olsa "yana doğru bir adımdır", zira onlara göre bu sadece kapitalizmin bir biçiminin bir diğeriyle yer değiştirmesidir. Mantıksal olarak, onlar kapitalist restorasyona karşı çıkılmaması gerektiğini ileri sürerler; ama pratikte, onların muhakemeleri hakkında ne düşünürsek düşünelim, SWP kapitalist restorasyonun zorunlu olarak temel bir veçhesi olan işletmelerin özelleştirilmesine gerçekten ısrarla karşı çıkıyor.

Öte yandan DE'ye göre kapitalizmin restorasyonu uluslararası öl-

çekte işçi sınıfı için büyük bir yenilgi anlamına gelir. Bizim görüşümüze göre, bu aşamada, tahlil farklılıklarına rağmen, SWP'nin kapitalist restorasyonla ilgili tavrı en basitinden tehlikeli biçimde muğlaktır. Hem DE hem de SWP bağımsız sendikalardan, yeni bir devrimci sosyalist partiden, bürokrasinin devrilmesinden yana olduklarını beyan ediyorlar. Öte yandan, SWP yeni partinin sadece devlet kapitalizmi kuramına dayanması gerektiği ve kapitalist restorasyona karşı çıkışın ona göre temel bir görev olmadığı üzerinde ısrar ettiği müddetçe büyük farklılıklar kalıcılık kazanıyor.

Her halükârda, SWP ile DE arasındaki farklılıklar, özellikle Britanya'da, Sovyetler Birliği tahlilinin ötesine taşıyor. İnşa edilmesi gereken devrimci partinin niteliği, işçi sınıfının kitle örgütlerine yönelme, özellikle ezilenler hareketlerinin rolü ve uluslararası devrimci örgütler etrafında çok temel çatışmalar var.

Hem SWP hem de Dördüncü Enternasyonal'deki devrimciler yine de gerçeklerle yüz yüze gelmek durumundalar. Dördüncü Enternasyonal devrimci sosyalist güçlerin en önemli uluslararası grubu kalmaya devam ediyor: hiç bir zaman çökmeyecek. Fakat Britanya'da kendini önemli bir örgüt konumuna getiren, hâlâ kurulması gereken kitle devrimci partisi bakımından küçük olsa da, bir kaç bin üyeyi barındıran SWP de öyle. 1970'lerin sonundan beri DE ile SWP arasındaki tartışma aşırı derecede sınırlıydı. Şimdi bu tartışmayı yeşertmenin tam zamanıdır. Fakat bunun değerli olması için, devlet kapitalizmi üzerine kuramsal farklılıkların tekrarının ötesine geçmesi gerekir. Hem Harman'ın "Mantık sınavından geçmeyen bir kuram"ında hem de Mandel'in son makalesinde iki örgüt arasındaki en önemli siyasal farklılıklara işaret edilmeye başlandı. Bu çok vaatkâr bir ileri adımdır.

Doğu Avrupa'da stalinizmin yarı-çöküşü sağ kanadın uluslararasında "sosyalizmin bunalımını" ve Ekim Devrimi'yle açılan geleneğin sonunu ilan eden büyük bir saldırısına yol açtı. Marksistlerin sadece anti-stalinist marksist geleneği savunarak -bu çok hayati de olsa- değil, ama programlarının ve somut siyasal cevaplarının da geçerliliğini göstererek bu tartışmaya cevap vermeleri bir görevdir.

Bunun şu veya bu küçük marksist eğilimin geleneğini basitçe ısıtıp yeniden piyasaya sürmekle oluşabileceği fikri iflas etmiştir. Yeni bir diyalog, uluslararası bir devrimci hareket kurma görevlerinin yeniden açık seçik hale getirilmesi gereklidir. Cari tartışma bu süreci başlatmaya yardım edebilir.

Phil Hearse
Kasım 1991

CHRIS HARMAN

Troçki'den devlet kapitalizmine

SSCB bugün uzun bir toplumsal ve siyasal karmaşa içine giren bir toplumun bütün belirtilerini sergiliyor. Böylesi dönemler her zaman uluslararası ölçekte devrimci sol için bir yandan büyük bir meydan okumayı temsil ederken, diğer yandan da büyük fırsatlar sunuyor. Ama bunların hakkından gelebilmek için, solun ne olup bittiği ve niçin böyle olduğuna dair açık seçik bir anlayışının olması gerekir. Devrimci eylemini yönlendirecek devrimci bir kurama sahip olmalıdır.

Devrimci sol içinde çok sayıda farklı kuramsal SSCB tahlilleri vardır. Ernest Mandel onu yozlaşmış bir işçi devleti olarak gören kuramın en meşhur taraftarlarından biridir, Tony Cliff'se onu bürokratik devlet kapitalisti olarak gören kuramın. Geçtiğimiz aylarda Mandel'in **Où Va l'URSS de Gorbatchev?** adlı kitabının ingilizce çevirisinin ve Tony Cliff'in **State Capitalism in Russia** adlı kitabının fransızca çevirisinin piyasaya çıkması iki tahlilin karşı karşıya getirilmesi ve hangisinin cereyan etmekte olan gerçeklikle daha iyi uyuştuğunu görme fırsatını sunuyor.

Mandel de, Cliff te troçkist gelenekten gelirler. Cliff, hâlâ önde gelen eylemcilerinden olduğu Britanya Sosyalist İşçi Partisi'nde (SWP) önder bir rol oynamazdan önce, 1930 ve 1940'lı yıllar boyunca Filistin ve Britanya'da Dördüncü Enternasyonal'in bir üyesiydi. Mandel 1940'ların ortalarından bu yana Dördüncü Enternasyonal'in önde gelen simalarından biridir.

Her ikisi de Troçki tarafından 1930'larda geliştirilen aynı Rusya tahlilinin kabulünden yola çıktılar. Fakat 1940'lı yılların sonunda Doğu Avrupa'daki gelişmeler uluslararası troçkist hareket içinde Cliff ve Mandel'i farklı kuramsal yönlere çeken yoğun bir tartışma dönemine yol açtı.

Troçki 1930'larda SSCB'deki bürokrasinin bir "kast" olduğunu ileri sürmüştü. Rus Devrimi'nin (o sıralar katkıda bulunmuş olduğu!) tecrit oluşu, ülkenin yoksulluğu ve kitlelerin iktidar ve ayrıcalıkları kendi ellerinde yoğunlaştırmadaki isteksizliklerinden faydalanmış olan bir toplumsal tabakaydı bürokrasi. Fakat o bunu ancak, işçi sınıfı ile içerde ve uluslararası ölçekteki burjuva ve küçük-burjuva güçler arasında denge sağlayarak başarabiliyordu.

"Sovyet (daha da doğrusunu söylemek gerekirse anti-Sovyet) bürokratizmi köy ve kent; proletarya ve köylülük; ulusal cumhuriyetler ve bölgeler; köylülüğün farklı grupları; işçi sınıfının farklı katmanları; farklı tüketici gruplar; ve sonuçta bir bütün olarak Sovyet devletiyle etrafındaki kapitalist çevre arasındaki toplumsal çelişkilerin ürünüdür...Kendini kitlelerin üzerinde yükselterek bürokrasi, bu çelişkileri yönlendirmektedir..."[1]

O "bağımsız bir sınıf değil, proletarya üzerinde bir ur" idi.[2] Bu bakımdan Batı'daki sendika bürokrasisiyle kıyas edilebilirdi: işçi sınıfına ihanet etmiş, işçi sınıfını kendi emelleri için kullanmıştı, ama bir dereceye kadar hâlâ işçi sınıfına bağımlıydı. Mülk sahipliğinde veya üretimde kendi bağımsız kökleri yoktu, sadece tüketim alanındaki çelişkilere dayalı asalak bir çıbandı. Böylelikle de, kendi sınıfsal çıkarlarına dayalı her hangi bir yeni gelişmeyle ikâme etmeksizin, toplumun gelişmesini engelliyordu. "Bir tümör dev boyutlara ulaşabilir ve hatta yaşayan organizmanın ölümüne neden olabilir, ama bir tümör hiç bir zaman bağımsız bir organizma haline gelemez."[3]

Bu nedenle ülkenin gelişimini geciktirme vazifesini görmüştür. "Bürokratizmin daha da engellenemeyen bir gelişimi, ekonomik ve kültürel büyümenin duraksamasına, korkunç bir toplumsal krize ve bütün toplumun olduğu gibi çöküşüne yol açabilir."[4]

Tahlilinin ilk formülasyonlarında Troçki, başkaldıran bir işçi sı-

(1) Leon Troçki, **Sovyet Devletinin Sınıf Karakteri**, Enternasyonal Yay., 1979, s.47-48.

(2) a.g.e., s.26-27.

(3) a.g.e., s.27.

(4) a.g.e., s.26.

nıfınca bürokrasinin hâlâ hizaya getirilebileceği sonucunu çıkarmıştı:

"Şimdiki Sovyet devletinin bir işçi devleti olarak tanımlanması sadece burjuvazinin iktidarı ancak silahlı bir ayaklanmayla ele geçirebileceği değil, ama aynı zamanda SSCB proletaryasının burjuvaziyi ona bağımlı kılma, partiyi yeniden canlandırma ve diktatörlük rejimine yeniden hayat verme -yeni bir devrim olmaksızın, reform yolundaki yöntemlerle- imkânını da kaybetmediği anlamına da gelir.[5]

Fakat iktidardaki stalinizmin ne anlama geldiği haşin deneyiminin ışığında tanımını değiştirmekten çekinmedi. Ekim 1933'te "bürokrasi proleter öncüye iktidarı teslim etmeye ancak zor yoluyla mecbur ettirilebilir" diye yazıyordu.[6]

Üç yıl sonra yazılan **İhanete Uğrayan Devrim** ne partinin ne de devletin islah edilmesinin mümkün olmadığı konusunda kesin kararlıydı:

"Gelişmelerin daha da ilerlemesiyle kaçınılmaz olarak, halkın kültürel gelişkinliğine ulaşmış güçleriyle bürokratik oligarşi arasında bir çatışmaya gidileceği konusunda tüm göstergeler hemfikirdir. Bu krizden barışçı bir çıkış yoktur. Şimdiye dek hiç bir iblis kendi isteğiyle pençelerini kesip atmamıştır. Sovyet bürokrasisi de savaşmaksızın kendi pozisyonlarını teslim etmeyecektir. Gelişme açıkça devrim yolunu göstermektedir."[7]

Bu devrim, diye ileri sürüyordu, her ne kadar "derin toplumsal sonuçları" olan bir siyasal devrim olsa da, toplumsal değil, "siyasal" bir devrimdi.[8]

Troçki'nin bürokrasiye karşı tutumu katledilmeden önceki son dört yılda daha da sertlik kazandı. Onun karşı-devrimci bir güç, burjuvazinin işçi sınıfı üzerindeki baskısının bir ürünü olduğunda ısrar ediyordu. Fakat aynı zamanda hâlâ onun bir sınıf olmadığında da ısrar ediyordu. Bürokrasinin güçlü kesimleri kendilerini bir sınıfa dönüştürmek istiyorlardı, ama bunu ancak sanayide özel mülkiyeti ihdas ederek ya-

(5) **Writings of Leon Trotsky 1930-31**. New York. 1973. s.215.

(6) **Writings of Leon Trotsky 1933-34**. New York. 1972. s.117-118.

(7) Leon Troçki. **İhanete Uğrayan Devrim**. Köz Yay., 1980. s.230.

(8) a.g.e., s.231.

pabilirlerdi -ve işçi sınıfından duyulan korku onları bunu yapmaktan alıkoyuyordu. "Bürokrasi devlet mülkiyetini proletaryadan korkusu ölçüsünde korur ancak..."[9]

Nasıl ki işçi sınıfı devrim olmadan sağlıklı bir işçi devleti kuramazsa, bürokrasi de kanlı bir karşı-devrim olmadan kendini bir yönetici sınıf haline getiremezdi. Bürokrasi çok güçlü gibi görünüyor, diyordu Troçki. Fakat gerçekte onun bu gücü fazla süremezdi. "Bonapartizm özü gereği kendini uzun süre için ayakta tutamaz: bir pramidin tepesinde sallanan bir küre kısa sürede ya bir tarafa, ya da öte tarafa yuvarlanacaktır."[10]

Schachtman ve diğerlerinin 1939'da geliştirdikleri "yeni sınıf kuramına" karşı argümanlarından biri devrimci sosyalistler olarak bizim "şerefsizce yıkılıp gitmesinden bir kaç yıl, hattâ belki de bir kaç ay önce, bonapartist oligarşinin tanımına yeni bir hakim sınıf adlandırmasını eklersek, kendimizi gülünç duruma düşürmüş" olacağımızdır.[11]

1940'ta argümanı çok daha güçlü biçimde dile getirdi. Savaşın patlaması SSCB içindeki tüm çelişik baskılarda bir artış oluşturacak ve bürokrasinin dengeleyici işlevini sürdürebilme şansı olmayacaktı. "Dünya proletaryasının pasifliğiyle birleşen uzun soluklu bir savaş durumunda, SSCB'nin içsel çelişkileri bir burjuva-bonapartist karşı-devrime yalnız yol açabilir değil, açacaktır da."[12]

Troçki'nin izleyicilerinin savaştan sonra yüz yüze geldikleri sorun, parçalanmak ya da hatta zayıflamak şöyle dursun, stalinist bürokrasinin her zamandan daha güçlü oluşuydu. Orduları SSCB'nin sınırlarını genişletmiş ve Doğu Avrupa'da hemen hemen SSCB'ninkiyle özdeş rejimler kurmuştu -kısa bir süre sonra Mao ZeDong'un ordusunun Çin'de taklit edeceği adım. Eğer SSCB yozlaşmış bir işçi devletiyse, o zaman mantıksal olarak bu rejimler de bir tür işçi devleti biçimine

(9) Lev Trotskiy, **Marksizmi Savunurken**, Kardelen Yay., 1992.

(10) Leon Troçki, **Sovyet Devletinin Sınıf Karakteri**, Enternasyonal Yay., 1979, s.61.

(11) Lev Trotskiy, **Marksizmi Savunurken**, Kardelen Yay., 1992, s.45.

(12) **Writings of Leon Trotsky 1939-40**, New York, 1973.

sahip olmalıydı. Fakat Troçki'nin stalinist bürokrasinin "karşı-devrimci" olduğu şeklindeki görüşüne ya da kapitalizmi yıkmak için aşağıdan bir devrimin gerekli olduğu şeklindeki genel marksist görüşe- ne olmuştu?

Dördüncü Enternasyonal'e bağlı devrimciler 1947-49 boyunca Troçki'nin tahlilindeki bu çelişkilerle güreştiler. Bazıları (kısa bir süre için Tony Cliff ve Mandel de dahil) olguları eski tahlile uydurmaya giriştiler: Rusya yozlaşmış bir işçi devletiydi, Doğu Avrupa devletleriyse burjuva diktatörlükler (Fransa'da Lutte Ouvrière'in hâlâ açıkça savunduğu konum). Fakat kısa zamanda, her ikisi de Troçki'ninkinden farklı iki konum kristalize oldu.

İlki Troçki'nin formülasyonlarının lâfzını pek sık kullanmakla beraber, stalinizmin kendine rağmen devrimci bir güç olabileceğini kabul ediyor ve Doğu Avrupa devletlerini "yozlaşmış işçi devletleri" ilan ediyordu. Bu Mandel, Pierre Frank, Michel Pablo ve diğerleri tarafından alınan konumdu.

Bazı insanları Troçki'nin kuramının özünden bu kadar kolay uzaklaştıran yol buydu. Meselâ Pablo, eğer stalinist partiler devrimci olabiliyorlarsa, o zaman insanlık "yüzlerce yıllık yozlaşmış işçi devletleriyle" karşı karşıyadır ve devrimcilerin görevi stalinist partilere girerek bunların yaratılmasına yardımcı olmaktır sonucuna varıyordu.[13] Bu arada, Dördüncü Enternasyonal'in kurulmasına karşı çıkmış savaş-öncesi bir troçkist olan Isaac Deutscher, SSCB içindeki sanayinin büyümesinin stalinizmi otomatik olarak kendini ıslah etmeye sürükleyeceğini ileri sürüyordu. Bir kez daha, mantık bağımsız devrimci siyasetin bırakılmasıydı. Deutscher 1953'te, "Berlin ayaklanmasının etkisi nesnel bakımdan devrimci değil, karşı-devrimciydi", zira "Beriya'nın demokratik reformu desteklediği" bir zamanda "Beriya'nın düşürülmesine" katkıda bulunmuştu, diye yazıyordu.[14] Daha sonraları ümidini

(13) Pablo'nun bu yıllara ait makaleleri **International Secretariat Documents**, Vol. 1, New York, 1974'te bulunabilir.

(14) Deutscher'den Brandler'e 15 temmuz 1953 tarihli mektup. "**Correspondence between Brandler and Deutscher**", New Left Review, no.105. eylül-ekim 1977 içinde.

Hruşçov'a yöneltti. 1950'lerin ayaklanmalarıyşa ilgili şunları yazıyordu:

"Stalin döneminin sonunda Doğu avrupa (Macaristan, Polonya ve Doğu Almanya) neredeyse burjuva rejimine döneceklerdi; bu dönüşü ancak Sovyetler'in silahlı müdahalesi (ya da müdahale korkusu) durdurttu."[15]

Bu arada, bir kısım Pablo taraftarı macar devriminin rus birlikleri tarafından ezilmesini destekledi. Tabiatıyla, bunlar stalinizm ya da hruşcovizme zorunlu olarak eleştirel yaklaşıyordu. Hayatının sonuna doğru, 1968'de Deutscher sosyalizmin demokratik bir türünün sözcülüğünü yapmaya devam ediyordu. Ama önemli olan nokta, onun yukarıdan aşağıya hareket eden rus bürokrasisini, bizi oraya taşıyacak bir aracı olarak görmesiydi.

Dördüncü Enternasyonal'in ana akımı bu tür aşırı sonuçlardan kaçınmaya çalıştı. Fakat rus bloğunu ilerici bir tarihsel güç olarak görme eğilimini korudular. Örneğin Mandel tek başına rus ekonomisindeki büyüme oranının bile her hangi bir kapitalizmden iktisadi olarak daha üstün olduğunu göstermeye yeterli olduğunu ileri sürdü (Troçki'nin bu ekonominin yakınlardaki çöküşünden yaklaşık 20 yıl önceki kehanetini unutarak!):

"Sovyetler Birliği plandan plana, onyıldan onyıla, geçmişin ilerlemeleri geleceğin imkanları üzerine çökmeden, az çok dengeli bir iktisadi büyüme ritmini muhafaza ediyor... İktisadi büyümenin hızında bir yavaşlamaya yol açan kapitalist ekonominin tüm gelişme yasaları ortadan kalkmıştır."[16]

Mandel, Deutscher'in Doğu Almanya'daki 1953 ve Macaristan'daki 1956 ayaklanmalarına karşı çıkma hatasına hiç bir zaman düşmediyse de, Doğu Avrupa'daki yukarıdan reformu "siyasal devrim" ile özdeşleştirmeye meyletti. Bu yüzden, 1956'da Gomulka'nın Varşova'daki yöntemlerini Budapeşte'deki devrimcilerinkine açık tercihini ifade etti. O sırada her ne kadar "sosyalist demokrasinin Polonya'da daha kaza-

(15) Isaac Deutscher. **Troçki : Silahsız Sosyalist.** Ağaoğlu Yay., 1970. s.476: aynı zamanda bkz. **Universities and Left Review.** Vol. 1. no.1. s.10.

(16) **Quatrième Internationale.** yıl 14 (1956). no.1-3.

nacağı çok savaş varsa da, milyonlarca işçinin kendilerini yeniden işçi devletiyle özdeşleştirmelerini sağlayan başlıca savaş kazanılmıştır" diye yazabildi.[17]

Bu eğilim bugün kendilerini Troçki'nin tahlilleri üzerine yasladıkları iddiasındaki bir çok kişi tarafından sürdürülüyor. Böylece, meselâ, Tarık Ali -"siyasal eğitiminin Isaac Deutscher, Leon Troçki ve Ernest Mandel'den (bu sırayla) büyük ölçüde etkilendiğini" söyleyen- pek zekice adlandırılmış kitabı **Revolution from Above**'da Gorbaçov'a muazzam bir inanç besliyor. "Sovyetler Birliği'ni korumak amacıyla", diye yazıyor, "Gorbaçov'un daha şimdiden yolda olan siyasal devrimi tamamlaması gerekir"

Ne mutlu ki Mandel'in perestroyka üzerine olan kitabındaki ton farklıdır. O bize şöyle der:

"Gorbaçov, sovyet sisteminin bunalımının ve kamu bilincinin yükselişinin, kendi hükümranlığının istikrarına oluşturduğu tehdide karşı bürokrasinin modernist kanadının cevabını temsil eder. Bu değişimleri kanalize etmek ve bunları bürokrasinin denetimi altında tutmaya çalışmak, işte Sovyet bürokrasisinin Gorbaçov kanadının tarihsel projesi budur."[18]

"Gorbaçov'un görünürdeki gerçekçiliğinin altında Sovyet bürokrasisinin toplumsal ve ideolojik tutuculuğuna mükemmel şekilde tekabül eden derin bir tutucu gerçekçilik görüntüsü yatar..."[19]

Mandel bugün cereyan edenin "bir yukarıdan devrim" olduğunu söyleyenlere güçlü biçimle karşı çıkar:

"Başlıca işlev bir devrimci patlamayı, başka bir ifadeyle, "aşağıdan devrimi" önlemektir. Fakat, tam da bu nedenle, bu önlemler radikal reformlardır, kelimenin gerçek anlamında devrim değil..."[20]

Bununla birlikte Mandel'in tonu her zaman bu kadar kesin değildir, özellikle Gorbaçov'un aldığı önlemler üzerine "tek geçerli hüküm ayrı

(17) E. Germaine (yani Ernest Mandel), **Quatrième Internationale**, aralık 1956.

(18) Ernest Mandel, **Beyond Perestroika**, Verso, Londra, 1989, s.XII.

(19) a.g.e., s.116.

(20) a.g.e., s.187.

ayrı her durum ve sorunda nüanslar taşımasıdır...Aşırı basitleştirmeciler için ne kadar kötü", diye yazarken.[21] Ümidimizi Gorbaçov'a yöneltmemizi salık veren Tarık Ali gibilere karşı kesin bir tavırla karşı çıkan Mandel sanki onların hatalı olduklarına henüz tam kani değildir.

Fakat Mandel'in vardığı sonuçlar tam tutarlı değilse, bunları yasladığı tahlili de daha çok tutarlı değildir. Bu yalnız kitabının korkunç sayıda temel olgusal hata içermesinden kaynaklanmaz.[22] Daha da önemlisi, muhakemesinin kuramsal dayanağı da temelden sakattır.

Tahlildeki en temel sorun Mandel'in bürokrasi anlayışıyla ilgilidir. O bürokrasinin bir sınıf olmadığında ısrar ediiyor: "Nomenklatura bir yönetici sınıf değil, işçi sınıfından iktidarı gaspetmiş bir sınıfsal katmandır..."[23]

Bu onu her türlü çelişkiye sürüklüyor. "Bürokratik tabaka iktisadi gücü olduğu gibi, siyasal iktidarı da tekeline alır"[24] ve "doğrudan üreticiler, işçiler ve köylüler...kitlesinin çıkarları müdürler/yöneticilerinkilerle karşıttır..."[25] diye yazar.

Burada "farklı toplumların tarihinden doğan bir asli yasa" diye adlandırdığı şeyi, yani üretim sürecindeki yeri dolayısıyla "toplumsal artığı denetleyen toplumsal grup (toplumsal sınıf veya bir toplumsal sınıfın başlıca kesimi) büyük ölçüde tüm diğer faaliyetleri de denetler" yasasını uygular[26] "Materyalist tarih yorumundan" şu sonuçlar çıkar:

(21) a.g.e., s.134.

(22) Söz gelişi: "Kosigin reformlarının" iki kez 1970'lerin ortalarında başladığının yazılması, oysa ki bunlar bundan on yıl kadar önce başlamıştır (örneğin bkz. Micheal Ellman, **Socialist Planning**, Cambridge, 1989, s.73-80 ve Marshall Goldman, **Gorbachev's Challenge**, Ne York, 1987, s.53-54); Grigoryants'ın "sol muhalif" olduğunun yazılması, oysa ki sağ-kanat liberaldir; "Yazarlar Birliği Kongresi'nin 1987'de aparatçikleri kovduğunu" söylemesi, oysa ki gerçekte Yazarlar Birliği uzun süre tüm kültür birliklerinin en tutucusu olarak kalmıştır.

(23) Mandel, **Beyond Perestoika**, 1989, s.XII.

(24) a.g.e., s.33.

(25) a.g.e., s.33.

(26) a.g.e., s.31.

Egemenlik ilişkileri üretim ilişkilerinden türer. Bu egemenlik ilişkileri, kısa süreli ikili iktidar dönemleri müstesna, üretim ilişkileriyle temelden karşıtlık içinde olamazlar.

Fakat bürokrasi "üretim sürecindeki rolünden" dolayı "toplumsal artığı denetliyorsa", o zaman "rolü" onu doğrudan üreticileri sömürme konuma sokuyor demektir. Ve doğrudan üreticileri sömüren bir "grup", tanım gereği, sömürücü bir sınıftır.

Tabiatıyla, sömürücü bir sınıfın bir bölümünün iktidarı kendi ellerinde yoğunlaştırdığı ve böylelikle de daha önce yönetici sınıfın başka kesimlerince ele geçirilen artığın büyük bir kısmını yuttuğu bir çok tarihsel durum vardır. Söz gelişi bu, feodal monarşinin son dönemleri ve Marx'a göre, Philippe ve Louis Bonaparte rejimlerinde böyleydi. Fakat bu durumlarda artık, en başta, doğrudan üreticilerin sınıfsal sömürülmesinden ileri geliyordu. "Sınıfın bir kesimi" *sömürücü* sınıfın bir kesimiydi.

İşçi sınıfının, yani *sömürülen* bir sınıfın bir kesiminin sömürüden kaynaklanan artığı denetleyebileceğini iddia etmek marksizmi tamamen karikatüre çevirmektir. Ama Mandel bu muhakeme yolunu izlemez. Öne sürdükten üç sayfa sonra kendi argümanını inkâr eder:

"Gerçek bir yönetici sınıftan farklı olarak, bürokrasi maddi ayrıcalıklarını iktisadi sistemin ve üretim sürecindeki rolünün tutarlı biçimde işleyişi (yani yeniden-üretimi) üzerine temellendirmekten acizdir... "[27]

Öyle ki, bir sayfada bürokrasi "üretimdeki rolü" dolayısıyla "toplumsal artığı denetler". Üç sayfa sonra, varsayımsal olarak artığın bir parçası olan "maddi ayrıcalıkları, "üretim sürecindeki rolünden" kaynaklanmaz. Tüm bu argümandaki kafa karışıklığı, biraz sonra bize "gerçekte, SSCB'de sosyalist bir toplum, sınıfsız bir toplum yoktur" dendiğinde daha da artar.[28]

Bürokrasinin bir yönetici sınıf olup olmadığı konusundaki bu kafa karışıklığı daha büyük bir kafa karışıklığının bir parçasıdır. Mandel'e bakılacak olursa, rus ekonomisinin dinamiğinin bir açıklaması yoktur. Mandel, görmüş olduğumuz gibi, planlamanın rus ekonomisini

(27) a.g.e., s.34.

(28) a.g.e., s.109.

ilânihaye genişletmeye muktedir olduğu görüşünü savunuyordu. Şimdiyse ampirik gerçeklik onun fikir değiştirmesine yol açtı. Bir iktisadi "bunalımdan" bahsediyor ve "bu bunalımın en çarpıcı tezahürü iktisadi büyüme oranındaki yavaşlamadır" diyor.[29]

Bunu üç yoldan açıklıyor.

i) Mandel şunu ileri sürüyor:

"Sovyet toplumunun çelişik gelişimi özellikle dinamizm ve atâletin bileşiminin bir ürünüdür. Dinamizm, her ne kadar yıldan yıla yavaşlasa da, uzun vadedeki etkileyici iktisadi ve toplumsal büyümeden (Ekim Devrimi'nden geriye kalan bir ürün) kaynaklanır. Atâlet devlet ve bir bütün olarak toplumun bürokratik bastırılmasından kaynaklanır. Bu büyümeyi sürdürmek için bir engel yaratır."[30]

Az ötede, aynı noktayı biraz daha farklı bir biçimde koyar:

"Toplumdaki egemen tabaka sistemi geliştirmeye muktedir değildir.[31] *...bürokrasinin maddi çıkarları plan hedeflerinin yerine getirilmesinin, sistemin gündelik işleyişinin yegâne değilse de, başlıca itici gücüdür. Bu bir bütün olarak ekonomiyi her türlü iktisadi akılcılıktan alıkoyar. Bürokrasinin maddi çıkarları işletmelerin çıktısını eniyileştirme yönünde değil -ve muhakkak ki, birikim oranınıençoklaştırma yönünde değil-, bürokrasi için mal ve hizmetlere ulaşmanın arttırılması yönünde iş görür."*[32]

ii) Mandel muhakemesine şöyle devam ediyor:

"Teknik bakımdan büyüme oranındaki düşüş, bizim kapitalist ekonomide "sermaye katsayısı" diye adlandırdığımız şeyde düzenli bir artışın ifadesidir. Milli geliri yüzde 1 arttırmak için gereken yatırım kitlesi bir beş yıllık plandan diğerine artar."[33]

iii) Son olarak Mandel şu iddiada bulunuyor:

"Plan/piyasa ilişkileri, ya da aynı şey demeye gelen, bürokratik

(29) a.g.e., s.3.
(30) a. g.e., s.3
(31) a. g.e., s.32
(32) a. g.e., s.35
(33) a. g.e., s.8

despotizm/değer yasası ilişkisi ...ekonominin temel çelişkisidir..."[34]

Tüm bunlara sırayla bir göz atalım.

Birinci noktada, Mandel'in bir "dinamizm ve atâlet bileşiminden" söz etmesi, ancak ekonominin, büyüme oranları bir çok Batı ülkesinden daha yüksek (her ne kadar hepsi olmasa da: Japonya'nınkiler muhtemelen ortalamadan daha iyidir), ama duraklamaya da artan biçimde açık oluşuyla, çok dinamik görünmesi kastediliyorsa anlamlıdır. Fakat dinamizmi "Ekim devrimi'nden geriye kalanla" ve duraklamayı "bürokratik bastırmayla" açıklamaya çalışmak tamamen yanlış bir kanaattir. Böyle bir açıklama Moskova mahkemeleri zamanında ve bugüne göre beş ilâ on milyon fazla köle emeği olduğu bir zamanda "bürokratik bastırmanın" daha az ve "Ekim Devrimi'nden geriye kalanların" daha çok olduğu anlamına gelir.

Gerçekteyse, her ciddi beş yıllık planlar ve sanayileşme incelemesinin göstermiş olduğu üzere, sanayileşme ve kollektif tarım yönelişi bürokrasinin Stalin kanadı tarafından yürütüldü (şurası da doğru ki, sabık-zinoviyevcilerin, Preobrajenskiy ve Radek gibi Sol Muhalefet dönekleri'nin ve buharinci büyük tövbekârlar kitlesinin yardımcılığıyla). Bu kimi zaman "Stalin Devrimi" -parti, devlet aygıtı ve sendikaların nihai ve tam bürokratlaşması ve GPU'nun her türlü muhalefet ifadesini yok etmesi- olarak adlandırılan dönemin ardından gelmiştir.[35] Bu büroklatlaşma basitçe ve başlıca "bizzat bürokrasi için mal ve hizmetlere ulaşmanın artışı yönünde" işlememiştir. Mandel'in iddiasının aksine, her şeyden önce, yoğun bir birikim oranına yol açmıştır. Ve bu birikim bürokratlar tarafından tüketilen "mal ve hizmetlerin" değil, her şeyden önce, ağır sanayinin -demirin, çeliğin, çimentonun, elektrik üretiminin, kömürün, petrolün- birikimidir.

Rus iktisatçısı Vasiliy Selyunin geçenlerde 1920'lerin sonundan itibaren SSCB'deki birikime ilişkin rakamları yayınladı. Şimdiki milli gelirin % 25'inin "tasarrufa" ve % 75'inin "tüketime" gittiğini gösteren Aganbegyan'dan aldığı rakamlarla yola çıkar. Ardından bunları fiyat

(34) a.g.e., s.21.

(35) Daha önceleri kapalı olan arşivlerde yapılan bir araştırmaya dayalı bir anlatım için bkz. M. Reiman. **The Birth of Stalinism**. Londra. 1987.

bozulmasını da dikkate alarak yeniden hesaplar ve "tüketim fonu gelirin yüzde 60'ına ve tasarruf fonu da yüzde 40'ına tekâbül eder" sonucuna varır. "Böylesi yüksek bir tasarruf oluşumu aslen bir savaş dönemi standartıdır."[36] Bunu Batı'lı devletlerin yüzde 15-20'lik ortalama gayrısafi birikim düzeyiyle kıyas eder.

Selyunin devamında, aşağıdaki rakamları vererek, SSCB'deki gerçek birikim düzeyinin 1920'lerden beri nasıl düzenli olarak büyüdüğünü gösterir: 1928'de tüketim maddeleri çıktının yüzde 60.5'iydi, 1940'ta yüzde 39, 1960'ta yüzde 27.5, 1985'te yüzde 25.2. Birikim oranı olarak verilen resmi rakamların kabaca düşük tahmin edildiği sonucuna varır:

"Tüketim malları sanayi çıktısının sadece bir çeyreğini oluştururken, resmi rakamlara göre safi gelirin dörtte üçünün tüketime gittiğine gerçekten inanabilir miyiz? Tüketim fonuyla hangi malların satın alındığını merak etmeden geçemezsiniz.

Üretim malları imâlatına doğru kaymalar bizi paradoksal bir duruma sokmuştur. Hızlı kalkınma oranları ve milli gelirde daha hızlı bir büyüme yaşam standartında pek az etki yapmıştır. Ekonomi insanlardan çok, git gide kendine çalışmaktadır."[37]

Bu, emekleri kendilerine bir şey kazandırmaksızın biriken rus işçi kitlesinin bakış açısından akıldışı gözükebilir. Fakat bu muhakkak ki, sadece bürokrasinin tüketimi için mal üretimine dayalı bir politika da değildir -tabii, "çelikten kadroların" tüm bu malları gerçekten yediğine inanmıyorsanız!

Bürokrasi gerçekte yoğun bir birikim ve sanayileşme politikası izlemiştir ve bunun gerçekleşmesini önlediğini iddia etmek tamamıyla yanlıştır.

İkincide, Mandel "sermaye katsayısındaki" büyümenin, insan emeğinin düşük üretkenliği gibi, ekonominin genel olarak kötü işlemesinden de kaynaklanan, artan ölçüde kullanılmayan kaynakların" bir ürünü olduğunu iddia ediyor.

Fakat bu önerme sorunu ispat edilmiş varsayar. Eğer kullanılmayan

(36) Vasiliy Selyunin. **Sotsiyalistiçeskaya İndustriya**. 5 ocak 1988.

(37) a.g.e.

kaynaklar "artıyorsa", neden artıyor? "Ekonominin genel bir kötü işleyişi" ve "düşük emek üretkenliği" vardır. Fakat tüm bunların Stalin ve Hruşçov zamanındakilerden daha kötü olmasının her hangi bir gerekçesi var mıdır ?

Bir marksistin "sermaye katsayısındaki" artışa Mandel'inkinden daha yakından bakmasını beklerdik. Zira katsayı marksist sermayenin organik bileşimi kavramıyla ilintilidir. Sermaye katsayısı üretim araçlarının çıktıya oranı, sermayenin organik bileşimiyse üretim araçlarının emek gücüne oranıdır (hepsi değer olarak ölçülmek üzere). Eğer biri artarsa, diğerinin de artması beklenir.

Artan sermayenin organik bileşimi, tabii Marx'a göre, kapitalist ekonominin baş çelişkisinin temeli, kâr oranının düşme ve ekonominin artan ölçüde duraklama eğilimi demekti. Eğer o aynı zamanda SSCB'deki bunalımın da altında yatıyorsa, o zaman bu bulgu gerçekten çok önemlidir ve etkinsizlik ve akıldışılık şimdi 1930'lardaki Stalin terörünün zirvesinden daha büyüktür gibi bir iddiayla basitçe açıklanıp geçilemez.

Son olarak, "temel çelişkinin" "plan" ile "piyasa" ya da "bürokratik despotizm" ile "değer yasası" arasındaki çelişki olarak görülmesi girişimi ne anlama gelir?

Mandel'in buradaki formülasyonu hem kuramsal olarak sakattır, hem de siyasal bakımdan tehlikelidir.

Değer yasası meta üretiminin -ve özellikle meta üretiminin en gelişmiş biçimi olan kapitalist üretimin- bulunduğu toplumlarda işler. Her toplum için zorunlu olan, emeği farklı üretim görevleri arasında dağıtma işlevi bu gibi toplumlarda bilinçli olarak değil, daha ziyade birbirlerinden bağımsız olarak örgütlenen farklı emek harcamalarının ürünlerinin kör etkileşimi aracılığıyla yerine getirilir. Bu farklı emek harcamalarının örgütleyicileri birbirleriyle rekabet halindedir ve bu rekabet onları emek üretkenliğini yukarıya çekmede birbirlerinin önüne geçmeye çalışmaya zorlar -hem daha sıkı bir iş temposu dayatarak hem de her alanda daha ileri üretim araçlarına yatırım yaparak. Bu şekilde hareket ederek, sürekli olarak her somut emek harcamasını sistem içinde gerçekleştirilen tüm diğer somut emek harcamalarına

bağlarlar, ya da Marx'ın dediği gibi, somut bireysel emeği soyut toplumsal emeğe dönüştürürler.

Değer yasası, sistemin her bireysel birimini tüm diğer birimlerdeki üretkenlikle bağlantıya zorlayan böyle bir sistem içinde varolan baskıdır. O sistemin bireysel parçalarında iş görenlerin arzu ve niyetlerini aşan zorlayıcı iktisadi güçtür. Kapitalizm altında, o kuşku yok ki, zorunlu olarak "bürokratik despotizme" ya da bu bakımdan, bireysel firmalar içindeki planlamaya karşıt olan bir şey değildir. Tam tersine, yöneticileri despot olmaya, işçiler üzerindeki vidayı sıkıştırmaya zorlar. Aynı zamanda onları dışardaki rekabete karşı koyabilecek şekilde firma içinde içsel düzenlemeleri "planlamaya" zorlar. Marx'ın dediği gibi, "piyasanın anarşisi fabrikanın tiranlığını belirler".

Gerçek olan, kapitalizmin, sistemin bazı parçalarında diğerlerinden önce yürürlüğe giren yenilikler ve teknik ilerlemeyle devamlı gelişen bir sistem olduğudur. Sistemin geri kalanında "firma içindeki tiranlığın" eski biçimleri -kapitalist planlamanın eski yöntemleri- bu durumda artık artan üretkenlik için mücadelede aynı düzeyi korumak için gerekli olan şeye tekabül etmez. Değer yasası o zaman varolan üretim örgütlenmesi biçimleriyle çelişkiye girer.

"Bürokratik despotizm" ile "değer yasası" arasındaki çelişki, toplum değer yasasına maruz kaldığından ötürü oluşur. Bu SSCB'de doğru mudur? SSCB'nin bir meta üreten toplum, kapitalizmin bir çeşidi olduğunu kabul ediyorsanız, evet.

Bu 1920'lerin ortalarında yazan Troçki ve Preobrajenskiy için sorun değildi. Her ne kadar devlet SSCB'de büyük sanayiyi denetliyorduysa da, hemen hemen tarımsal sektörün tamamı, ticaretin kayda değer bir kısmı ve zanaat üretiminin çoğu özel ellerdeydi. Devlet içerde özel sektörle ve dışarda kapitalist ülkelerle ticaret yapıyordu ve dolayısıyla meta üretiminin kendisinin baskılarına maruzdu. Bu durumda Troçki ve Preobrajenskiy bir yandan meta üretiminin ("değer yasası") gereklerinden ve diğer yandan devletin şu veya bu toplumsal grubun çıkarları doğrultusunda ekonomiyi planlama girişimlerinden kaynaklanan baskılar arasındaki çatışmalar hakkında yazabildiler.

Fakat bugün meta üretiminin ihtiyaçlarını gidermekten kaynakla-

nan baskılar nereden ileri geliyor? Stalin kırsal ve kentsel küçükburjuvaziyi hemen tamamen yok etti. Devlet sektörü ekonomiye tamamen hakim. Eğer Mandel'in iddia ettiği gibi, SSCB artık meta üretiminin hakimiyetinde olmayan bir "kapitalizm-sonrası toplum" ise, o zaman değer yasasının bürokrasinin, ekonomiyi yürütme biçimleriyle niçin çatışma durumunda olduğunu görmek güçtür. Bu sanki bir uzay boşluğunda hava dinamiği yasalarının işlemesini gözlemek gibidir -tabii, kitabının geri kalanı boyunca inkâr ettiğini, yani bürokrasinin bir kapitalist sınıf gibi hareket etmeye zorlandığını aniden kabul etmediği müddetçe.

Formülasyonuna yöneltilebilecek tehlikeli bir yorum var: bürokratik olarak idare edilen bir ekonominin piyasa temelli bir kapitalist ekonomiden doğası gereği daha az etkin olması nedeniyle "değer yasasıyla çeliştiği". Bu tabiatıyla tüm bir Batı kapitalizmi ideologlar takımının ana fikridir. Bu aynı zamanda SSCB'yi ne kapitalist ne sosyalist, yeni bir sınıflı toplum biçimi olarak gören bir çoklarının da fikridir: onlar SSCB'yi kapitalizmden tamamen farklı bir dinamiği olan -gerçekte, genellikle hiç bir dinamiği olmayan, ve dolayısıyla kapitalizmden daha aşağı olarak görülen- bir "doğu despotizmi" ya da bir "bürokratik kollektivizm" olarak görürler. Bu örneğin bugün Britanya'da özellikle **Critique** adlı derginin çevresindeki aydınlar grubunun tutumudur. Aynı zamanda bu amerikan eski troçkisti Max Schachtman'ı Küba'ya karşı düzenlenen Domuzlar Körfezi çıkartmasını desteklemeye sürükleyen tahlildi.

Mandel tabiatıyla böylesi dehşet saçan pratik sonuçlara varmıyor. Fakat "açıklık ve engellenmeyen bilgi akışı...kapitalist işletmelerde özel mülkiyet tarafından garantilenmiştir"[38] diye iddia ettiğinde başkalarını böylesi sonuçlara yöneltebilecek formüllere başvurur.

Gerçekteyse, özellikle piyasanın anarşisi fabrikanın tiranlığına götürdüğünden, aynı zamanda firma içinde de bürokratik etkinsizliğe, yenilikleri boğma girişimlerine, tepe yöneticiliğinin alt kademe yöneticiliği üzerindeki denetim yokluğuna götürür. Her hangi bir kapitalist firmanın işleyişi pürüzsüz çalışan belli bir otomatik mekanizmayla

(38) Mandel, a.g.e., s.11.

ortadan kaldırılmayan, ama bunalım ve "yeniden yapılanma" yoluyla içerdeki üretimi dışardaki değer yasasına dönemsel olarak yeniden uyarlayan bir dizi pratikle nitelik kazanır. Dahası, sermayenin artan yoğunlaşması ve merkezileşmesi firmaların daha da genişlemesi, firma içindeki bürokratik despotizmin daha da güçlenmesi ve değer yasasını tatmin için gerekli yeniden yapılanma ve bunalım derecesinin daha da büyümesi ve travmatik bir hal alması anlamına gelir.

Bu nokta önemlidir. Devamlı olarak bize "komünizmin bunalımının" Batı kapitalizminin etkinliğini gösterdiğini söyleyen medyanın propagadandasıyla yüz yüze geliyoruz. Bu iddiaya omuz vermemeliyiz.

Maalesef, Mandel'in meydan verdiği tek nokta bu değil. Bir başka noktada, SSCB'deki sağlık hizmetinin ABD'dekinden daha kötü olmasının sebebinin "SSCB'de doktorların zamanlarının çoğunu form doldurmakla geçirmeleri" olduğunu söylüyor.[39] Oysa amerikan sağlık hizmeti kayda değer ölçüde etkinlikten uzaktır (SSCB'dekine kıyasla milli gelire orantısı bakımından üç kat daha fazla tüketir, ya da toplam fonlara göre altı kat) zira amerikan doktorları hastalarının banka hesaplarını kontrol etmeye çok fazla zaman harcarlar!

Mandel'in tahlilindeki kuramsal tutarlılık yokluğu en belirgin biçimde "Stephen Cohen ve Moshe Lewin"in" yaklaşımı "bu satırların yazarınınkine benzer" diye yazdığında ortaya çıkar.[40] Hem Cohen hem de Lewin faydalı tarihsel çalışmalar üretmişlerdir. Fakat her ikisi de aynı zamanda, piyasaya güvenin 1930'larda SSCB'nin tüm iktisadi sorunlarını çözeceğine inanan ve görevlerini SSCB'nin önderlerine bugün böylesi bir güven politikası izleme yönünde öğüt vermekte gören katıksız buharincilerdir.

Son olarak, Mandel'in tahlilinde bir pratik nokta daha var. Troçki bürokrasiyi kararsız, asalak bir oluşum olarak görüyordu. Bu da onu "birkaç ay değilse de, bir kaç yıl" içinde beklediği büyük bunalımın, bürokrasinin başlıca kesimlerinin kendilerini, "organik olarak yozlaşma yoluyla değil, ancak karşı-devrim yoluyla" özel mülkiyete dayalı

(39) a.g.e.. s.15.

(40) a.g.e.. s.44.

bir burjuva sınıfına dönüştürmeyi seçmesiyle sonuçlanacağı neticesini çıkarmaya sürüklüyordu.[41]

Bugün kendilerini Troçki'nin tahlilinin harfine dayandıranlar üç kampa bölünmüşlerdir. Bir yanda SSCB'deki güncel bunalımı onun uyardığı şekilde bir bunalım (bürokrasinin üretici güçlerde kitlesel bir ilerlemeye önderlik ettiği 55 yıllık gecikmeyi bilmezden gelerek) olarak görenler vardır. Bunların vardıkları sonuç bugün piyasadan bahseden SSCB ve Doğu Avrupa'daki reformcuların "burjuva restorasyonculuğunu" temsil ettikleri ve devrimcilerin görevinin bunlara karşı çıkmak olduğu. Bu konumun mantığı ligaçevcilere -SSCB'deki en gerici güçler- eleştirel destek vermektir.

İkinci bir yorum Gorbaçov'un, reformlarının "siyasal devrim" teşkil ettiğini ve ona eleştirel destek vermek gerektiğini söylemektedir.

Mandel'in kitabında çoğu zaman savunduğu (her ne kadar, gördüğümüz gibi, pek tutarlı bir şekilde olmasa da) üçüncü bir görüşse, glasnostun sağladığı açılımlardan işçi sınıfını Gorbaçov ve tutucu muarızlarından bağımsız olarak örgütlemek üzere yararlanmaya çalışmaktır.

Fakat Mandel bunu ancak "restorasyonist kuvvetlerin" gücü üzerinde ısrar eden Troçki'nin argümanlarını bir kenara atarak başarabiliyor. Mandel "Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'nde yerleştirmek istediği kapitalizm değil" diye ısrar ediyor[42] -ama bu arada tipik bir tutarsızlıkla bir başka yerde "bürokrasi içinde beliren bir kesim açıkça "restorasyoncudur" ve Gorbaçov'un gerçek ikilemi...ya toplumsallaştırılmış ve planlı ekonomiyi muhafaza etmek ya da büyük ölçekli sanayide kapitalizmin restorasyonudur..."[43] diye yazıyor.

Aynı "ortodoks troçkist" SSCB tahlilinden böylesi tam tamına farklı perspektiflerin çıkması olgusu bizzat tahlilin doğruluğu konusunda sorular doğurur -tıpkı troçkist hareketin 1947-48'deki bunalımında olduğu gibi.

Cliff bu bunalıma Mandel'den hayli farklı bir tepki göstermişti.

(41) Troçki, **Sovyet Devletinin Sınıf Karakteri**, s.27.

(42) Mandel, a.g.e., s.62.

(43) a.g.e., s.42.

1948 başlarında çıkan kitabının ilk teksir edilmiş basımında devrimci hareketin muazzam bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunu ileri sürmüştü. Gerçeğin eski bir tahliline *harfiyen* bağlı kalmak önceleri bu tahlili sürüklemiş olan devrimci ruhu terke sürükleyebilirdi. Tehlikeden kaçınmanın yegâne yolu rus toplumunun "köklerini büyük marksist öğretmenlerin öğrettiklerinden alan" köklü bir yeniden tahlilini yapmaktan geçiyordu.

Cliff'in kendi tahlili SSCB'nin maddi gerçeklerinin incelenmesiyle başladı. Engin ampirik malzeme kitlesini tarayarak devrim-sonrası koşullar ile Stalin'in sonuç olarak iktidarını pekiştirdiği 1928'den sonrakiler arasındaki karşıtlıkları ortaya serdi.

Troçki 1935'te Thermidor'un, yani rejimin kesin bürokratlaşmasının Sol Muhalefet'in yenilgisinden on yıl önce meydana geldiği sonucuna varmıştı. Fakat ardından Thermidor'un fransız devriminde hâlâ devrimin asli ilerlemelerini koruyan ve karşı-devrimden farklı olan devrimci olmayan bir rejimin ihdasını temsil ettiğini belirtmeye devam etti.

Cliff maddi gerçeklerin incelenmesinin 1924'teki rus Thermidor'unun peşinden daha ileri bir niteliksel değişimin gerçekleştiğini gösterdiğini ileri sürdü. 1928-29 kışında daha önce işçi sınıfı ve köylülük arasında yalpalayan bürokrasi her ikisini de şiddetle vurdu.

Fabrikalarda işçi denetiminin son ögeleri yok edildi; sendikaların bağımsızlığı tamamen yıkıldı; gerçek ücretler yüzde 30 ya da 40 düştü; GPU'ya parti içindeki son tartışma kırıntılarını bertaraf etme izni verildi; bürokratlar ile işçiler arasındaki ücret farkları yoğun biçimde artarken, "eşitlikçilikle" mücadele devlet politikası haline geldi; köylüler "kollektivizasyon" denilen şey aracılığıyla topraktan sürülduler; çalışma kamplarındaki tutuklu sayısı iki yıl içinde 20 kat (bir sonraki onyılda tekrar 10 kat artarak) arttı; ruslaştırma rus-olmayan Sovyet cumhuriyetlerinin özerkliğini yok etmekte kullanıldı.

Bütün bu değişimlerin bir kerede cereyan etmesi olgusu raslantı değildi. Hepsi de ülkeyi 1927'de savaş tehditiyle ve 1928'de de "makas bunalımıyla" sarsan iktisadi bunalıma bürokrasinin stalinist kanadının cevabının ürünleriydi. Eski politikası -dünyaya aldırış etmemek ve

sadece umut etmek şeklinde tanımlanabilecek Buharin-Stalin'in 1924-27'deki politikası- yürümeyince, bürokrasi elindeki tüm zinde güçleri yeni bir politika dayatmakta kullandı. Batı'dan gelen tehditlere, sanayi ve onun yanısıra bir askeri potansiyel oluşturmak için Batı'lı kapitalistlerin kullandığı aynı araçları kopya ederek cevap vermeye çalıştı. İşçi sınıfı ve köylülüğün bağımsızlığını yıktı ve sanayileşme için bir artık elde etmek üzere yaşam standartlarına karşı saldırıya geçti. Yöntemlerinin Sanayi Devrimi sırasında örneğin İngiltere'de kullanılanlardan daha zorbaca olmasının nedeni stalinist bürokrasinin İngiltere'de tamamlanması 300 yıl alan şeyi iki onyılda yapmaya çalışmasıydı.

Cliff'in kitabının en etkileyici kısmı, SSCB'nin resmi istatistiklerinin titiz bir incelenmesiyle, resmi "planlama" lâfının (o sıralar Mandel ve diğer "ortodoks troçkistler" tarafından kabul edilen) nasıl 1928'den sonra sürekli olarak tüketim malları üretimini üretim araçları üretimine tâbi kılma gerçeğini gizlediğini gösterdiği kısımdı. 1928'den önce tüketim ve üretim malları üretimi birlikte artarlarken, 1928'den sonra yolları tamamen ayrıldı. Üretim malları "plan" hedefleri geçilirken, tüketim mallarınınki basitçe yok sayılıyordu.

Bu, geçerken belirtelim, Troçki'nin 1928'den önceki yıllarda uğrunda mücadele ettiği planlama ve sınai kalkınma kavramıyla Stalin'in uygulamaya koydukları arasındaki keskin karşıtlığı ortaya koyar. Troçki kendini, yaşam standartlarını, işçi sınıfının güvenini ve toplumsal ağırlığını arttırmak üzere sınai büyüme oranının hızla yükseltilmesi üzerinde temellendiriyordu. Stalin'in üzerinde yükseldiği temelse, yaşam standartlarını düşürmek, işçi sınıfına boyun eğdirmek üzere terör uygulamak için GPU'yu kullanmak ve eski, sınıf bilinci olan işçi kesimlerini ham, deneyimsiz ve yıldırılmış sabık-köylüler denizinde batırmaktı. Stalin'in politikaları ile Troçki'ninkiler arasında biçimsel benzerlikler vardı. Bu Troçki'nin kafasını bir süre bulandırdı ve Radek ve Preobrajenskiy gibi kişileri de stalinizme teslimiyete sürükledi. Fakat Troçki bunun farkına varınca onların karşı çıktıkları bir işçi sınıfı bakış açısı oluşturdu.

Stalin döneminde genel manzara üretim araçları biriktirme yöneli-

şinin diğer her şeye hakim olduğu bir ekonomiydi. Bu birikim yönelişi bürokrasiyi işçi sınıfı ve köylülükle karşı karşıya getirdi. Bürokrasinin farklı üyelerine, onları diğer sınıfa karşı sarsılmaz bir tarihsel karşıtlık içinde birbirine bağlayan, kökünü bizzat üretim sürecinden alan çıkarlar verdi. Bunun anlamı artık bunların işçi sınıfının bir katmanı ya da diğer sınıflar arasında yalpalayan basit bir grup değil, diğerlerinin zararına bir üretim tarzı geliştiren baş aktörler olduklarıydı. Cliff'in söylediği gibi:

"Birinci beş yıllık planın niye böyle bir dönüm noktası olduğu sorusunu nasıl cevaplandırabiliriz? İlk kez beş yıllık planladır ki, bürokrasi bir proletarya yaratmaya ve hızla sermaye birktirmeye yöneldi. Bir başka deyişle, bürokrasinin burjuvazinin tarihsel görevini olabildiğince hızlı bir şekilde gerçekleştirmeye yönelmesi bu planladır. Düşük bir üretim düzeyi ve düşük kişi başına milli gelire dayalı hızlı bir sermaye birikimi, kitlelerin tüketim düzeyine ve yaşam standartlarına ağır bir yük olmak zorundadır. Böyle bir durumda, sermayenin kişiselleşmiş ifadesi haline gelmiş olan ve sermaye birikimini her şeyin başı ve sonu olarak gören bürokrasi, işçi denetiminin her türlüsünden kurtulmak, emek sürecinde inancın yerine zoru getirmek, işçi sınıfını atomize etmek, toplumsal-siyasal yaşamı tümüyle totaliter bir kalıba dökmek zorundaydı. Besbelli ki sermaye birikimi süreci için gerekli hale gelen ve işçileri baskı altında tutan bürokrasi, üretim ilişkilerindeki toplumsal egemenliğini bölüşüm ilişkilerinde kendi çıkarlarını gözetmek doğrultusunda kullanmakta gecikmeyecekti. Böylece, kuşatma altındaki geri bir ülkede sanayileşme ve tarımda teknik devrim ("kollektivizasyon") bürokrasiyi proletaryanın denetiminde ve doğrudan veya dolaylı baskısı altında olan bir katman olmaktan çıkarıp, "emeğin yönlendirilmesi, devlet işleri, hukuk, bilim, sanat ve bunlar gibi toplumun genel işlerini yöneten ve doğrudan üretici emekten kurtulmuş" bir egemen sınıf haline dönüştürür."[44]

Cliff bürokrasiye "devlet kapitalisti" olarak atıfta bulunur. Bu onun kuramına, mallarını satmak için birbirleriyle rekabet eden özel üretim

(44) Tony Cliff, **Rusya'da Devlet Kapitalizmi**, Metis Yay., 1990, s.134.

araçları sahipleri olmadan kapitalizmin olamayacağını iddia eden bir dizi yorumcunun -Mandel bunlardan yalnızca biridir- saldırmasına sebep oldu.

Cliff kitabında bu savla uzun uzadıya tartışır. Kendisini Birinci Dünya Savaşı sırasında Lenin ve genç Buharin tarafından geliştirilen kapitalizmin emperyalist aşamasının tahlilleri üzerine yaslar. Bu tahliller sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesinin nasıl "serbest piyasa kapitalizminin" yerine "devlet tekelci kapitalizminin" yerleştirildiğini gösteriyordu. Yatay ve dikey şirket birleşmeleri harekâtlarını dikkatli bir titizlikle planlayan ve bunları piyasanın raslantılarına bırakmayan, sanayilere bütünüyle hakim olan devasa firmalar yaratır. Bu sanayilerin liderleri artan bir yakınlıkla devlet bürokrasileriyle çalışır. Deyim yerindeyse, sanayi ve devletin "birleşmesi" söz konusudur. Bu birleşme en tam gelişmesini, devlet ve sermayenin dışarda rakip kapitalizmleri fizik olarak yıkmaya çalıştıkları, içerde de savaş ekonomisini birlikte planlamaya çalıştıkları büyük emperyalist savaşlarda bulur.

Savaş ekonomisi ne kadar çok planlanırsa, basitçe tarih-dışı bir kapitalizm görüşüne dayananlar onu o kadar kapitalizm-dışı olarak görür. Bu örneğin ünlü avusturya-marksisti iktisatçı Hilferding'in Nazi Almanya'sıyla ilgili olarak vardığı sonuçtu. Zira savaş ekonomisinin içinde üretim yukarıdan planlanır ve piyasanın yükseliş ve alçalışlarına, emtianın mübadele oyunlarına dayanmaz. Ve dış ticareti zorunlu olarak sınırlanır.

Oysa Cliff savaş ekonomisinin kapitalizmin türlerinden biri olduğunda ısrar eder. Zira eski tip "serbest piyasa" rekabeti çok küçük bir rol oynarsa da, yeni bir rekabet biçimi ona tamamen hakim olur. Bu farklı ülkelerin rakip devlet kapitalisti yönetici sınıfları arasındaki askeri rekabettir. Bu rekabetin her ülke içindeki üretim örgütlenmesi üzerinde, iktisadi rekabetin her firma içindeki üretim örgütlenmesi üzerindekilere benzer etkileri vardır.

Birbirleriyle askeri olarak rekabet etmek için her ülkenin yöneticilerinin emirleri altındaki emek üretkenliğinin rakiplerininkinin altına düşmediğinden emin olmaları gerekir. Rakiplerinin yeni donanım ve

daha ileri teknolojiye yatırım yaptıkları her sefer, onlar da aynını yapmaya çalışmak zorundadırlar. Rakiplerinin işçileri üzerindeki sömürü oranını arttırarak yatırım için daha büyük bir artık koparmaya başladıkları her sefer, onlar da çabalarını buna uydurmaya çalışmak zorundadırlar.

Bu şekilde, dünyanın farklı kısımlarında farklı farklı fabrikalarda gerçekleştirilen farklı somut emek harcamaları birbirleriyle ilişkilendirilir, birbirlerine karşı ölçülür, ortak bir soyut emeğin ifadelerine dönüştürülür. Askeri yenilgi tehdidi dev devlet kapitalisti yönetici sınıfını, tıpkı en küçük bireysel girişimcinin iflas tehdidiyle zorlanması gibi, işletmeleri üzerine değer yasasını dayatmaya zorlar.

İşte Cliff'in stalinist Rusya bilmecesini çözmekte kullandığı tahlil budur. Stalin'in 1928'den sonraki politikaları Rusya'yı, askeri gücün iktisadi temelini, hepsinden önce de ağır sanayiyi birikim yoluyla oluşturma yönelişinin hakimiyetindeki kitlesel bir silahlanma ekonomisine çevirmeyi amaçlıyordu. Stalin bir bütün olarak SSCB'nin ekonomisini, SSCB içinde ekonominin değişik kesimleri arasındaki rekabeti önlediğinde bile, uluslararası kapitalist rekabetin özel bir biçiminin baskılarına tâbi kılıyordu.

SSCB'nin iktisadi kalkınmasının en önemli özelliğini açıklayan işte bu rekabet yoluyla egemenliktir: Marx'ın kapitalizme özgü diye tanımladığı temel dinamiğin kendini gösterdiği biçim, yani sonsuz birikim arayışı. Komünist Manifesto'da Marx, "canlı emeğin sadece birikmiş emeği arttırmak için bir araç olduğu burjuva toplum" ile "birikmiş emeğin sadece emekçinin varoluşunu genişletmek, zenginleştirmek, ilerletmek için bir araç olduğu komünist toplum" arasında keskin bir ayrım yapar. SSCB bu açıdan sosyalizm tarafında değil, "burjuva toplum" tarafında yer alır. Cliff bunun niçin olduğunu gösterir.

Fakat amaçladığı tek bu değildir. SSCB'nin ekonomisinin dinamiğini sonsuz bir rekabetçi birikim olarak sergilemekteki amacı sosyalizm mücadelesi için gerekli sonuçları çıkartmaktır.

Böyle bir dinamiği kavrayamayanlar her ikisi de feci olan şu iki sonuçtan birine varırlar ancak. Birincisi, bürokratik yönetici tabakanın

Batı'nın kapitalist sınıflarından daha ilerici olarak görülmesidir. Bu durumda mantıklı olan sosyalizm için mücadeleyi bu yöneticilere yardımcı olmaya ya da en azından akıl vermeye tâbi kılmaktır. Bu, toplumsal ayaklanmaların bunların hükümranlığını tehdit edeceği düşüncesiyle dehşete düşmeye ve "kapitalizmin restorasyonuna" götüreceği korkusuyla da SSCB'deki cari bunalım karşısında felç olmaya sürükleyen bir mantıktır.

İkinci sonuç bürokrasinin Batı'lı kapitalist sınıflardan daha az ilerici, belirsiz bir gelecek uğruna insani gelişmeyi engelleyen totaliter bir güç olarak görülmesidir. Schachtman'ın 1940 ve 1950'lerde tuttuğu yol buydu. Bir çok "yeni sınıf kuramcısının" bugünlerde arşınladıkları da bu yoldur.

Cliff'in kuramı böyle bir dinámik tanımlayarak rádikal olarak farklı bir sonuca varır. Öyle ki, stalinist bürokrasi tıpkı Batı'lı kapitalist sınıflar gibi, kendi mezar kazıcısını yaratır. Sermaye birikiminde ne kadar başarılıysa, kendisini devirme potansiyeli taşıyan işçi sınıfının çapı ve gücünü de o kadar yükseltir.

"Bürokrasi işçi sınıfını tarihte görülmüş en büyük yoğunlaşma temelinde arttırır. Yoğun ücretli emek ile yoğun sermaye arasındaki uçurumu kapatma yolundaki tüm çabalarına, bu uçurumu "sosyalist mülkiyet" sloganının arkasına gizlemek için harcadığı tüm çabaya rağmen, bürokrasi er veya geç kendisiyle şiddetle çarpışacak bir güç yaratmaktadır."[45]

1940'ların sonunda bu kelimeler yazıldığı zaman, "yüzlerce yıllık yozlaşmış işçi devletlerinden" bahsedenlerinkinden ya da rus bürokrasisinin kapitalizmin çelişkilerine maruz olmayan yeni bir köleci toplum çeşidi üzerinde hüküm sürdüğünü iddia edenlerinkinden çok daha az etkileyici görünüyordu. Bugünse SSCB'yi süpüren geniş çaplı huzursuzluklar tarafından haklı çıkarılmıştır.

Son bir nokta. Sadece Cliff'in kuramı SSCB'deki cari iktisadi bunalımın niteliğini açıklamamıza yardım eder. Bu SSCB'nin, bürokrasinin ekonomiyi eski yöntemlerle yürütmenin artık mümkün olmadığını farkettiği, askeri ve iktisadi rekabet üzerine dayalı bir dünya

(45) a.g.e., s.215.

sisteminin parçası olması nedeniyledir.

SSCB'deki yöneticiler kendilerinin iki katı kadar GSMH'sı olan -dolayısıyla kendi GSMH'sının silahlara giden payının iki katını harcaması gerek- bir devletle askeri eşitliği korumaya çalışıyor. Dış dünyadaki teknik ilerlemeye uyum sağlayabilmeleri için mühendislik sanayilerini modernleştirmek konusunda çok tedirginler. En ileri makinaları ithal etmelerini daha da zorlaştıran son yıllardaki başlıca ihracatları petrolün fiyatındaki göreli düşüşü, bir bütün olarak iktisadi stratejilerine bir tehdit olarak görüyorlar. Hepsinden önce, SSCB içindeki emek üretkenliğini ABD düzeyine yakın bir hale gelecek şekilde arttıramamaktan korkuyorlar. Mandel eskiden beri dış koşulların rus ekonomisi üzerinde benzer baskılar oluşturabileceğini inkâr ediyor, bunun "ileri kapitalist ülkelerden ithal edilen veya bunlara ihraç edilen ürünün yüzde birlik kuyruğunun rus ekonomisinin köpeğini salladığını" iddia etmek olacağını yazıyordu.[46]

Şimdiyse bunların varlığını kabul ediyor, ama bunları bütünsel bir tahlil içerisinde birleştiremiyor. Ve böylelikle de, gördüğümüz gibi, bu değer yasasının nasıl çalıştığını ve şimdi çelişkide hangisinin üstün geleceğini açıklamadan, "değer yasası" ile "bürokratik despotizm" arasında bir çelişki görüyor. Oysa bir kez SSCB'yi bürokratik devlet kapitalisti bir ülke olarak kavrarsanız, bu tahlili tamamlamak çok kolaydır. Stalinist bürokrasi 1930'ların dünya bunalımına ve artan savaş tehdidine, dış ticaret bağlantılarını en aza indirirken ülke içinde sermaye birikimine yönelerek cevap verdi. Bu bakımdan, her hangi bir Batı ve Üçüncü Dünya ülkesi yönetici sınıflarından çok farklı hareket etmiyordu. Tüm bu dönem, devletin iç ekonomide şiddetli bunalımların oluşmasını önlemek üzere müdahalede bulunduğu -Batı'da keynescilik, Arjantin ve Brezilya gibi ülkelerde ithal ikameci büyüme ve Çin, hattâ Hindistan'da stalinist "planlamayı" taklit etme girişimleri dönemi- göreli olarak kendine yeterli ekonomiler dönemiydi.

Fakat 1960'lar ve 1970'lerde bu yaklaşımlar, dünya ekonomisinin uluslararasılaşmasıyla birlikte her yerde artan bir biçimde çelişkiye

(46) Ernest Mandel, **The Inconsistencies of "State capitalism"**, Londra, 1969, s.13.

girdi. Sermayenin yoğunlaşması en ileri sanayilerde başı çekmek için gerekli kaynakların hemen hemen devletin tüm iç kaynaklarını aşmaya başlaması anlamına geliyordu; teknolojideki ilerlemeleri takip etmek artan bir biçimde en büyük çokuluslu şirketlerle sıkı bağlar kurmak anlamına geliyordu. Ulusal sınırların içinde gelişen sanayiler şimdi ancak yeni uluslararası iş bölümünün bir parçası olarak yeniden yapılanırlarsa eğer hayatta kalabilirlerdi.

Yeniden yapılanma Britanya gibi göreli olarak açık ve sınırlı devlet kapitalizmleri için bile zahmetli olabilecekti. Doğu'nun daha otarşik ve tam devlet kapitalizmlerinde bu daha perişan bir hal alabilirdi. Bu yalnız çoğu işçinin koşulları ve rızklarını değil, bizzat bürokrat-yönetici aygıtının bütün bir kesimini de tehdit ediyor. Ve bu başarılı bir şekilde tamamlansa bile, dış dünyadaki koşulların bu ara dönemde değişmesinin garanti olmaması dolayısıyla SSCB ekonomisi hâlâ rekabet edebilirliğini sağlayamayacaktır.

Rus yönetici sınıfı her kapitalist yönetici sınıfın dönemsel olarak yakasını bırakmayan sorunla karşı karşıyadır. Geçmişte başarılı bir birikime yol veren yöntemler artık başarılı olamaz. Zira işleme şekillerini değiştirmeye çalışmak zorunda olduğu bir dünya sisteminin parçasıdır sadece. Ama bu girişimleri, denetleyemediği toplumsal güçlerin zincirlerini koparmalarına yol açmaktadır. Marx'ın Komünist Manifesto'da yazdığı gibi:

"Burjuvazi üretim araçlarını ve bu yolla da üretim ilişkilerini ve bunlarla beraber toplumsal ilişkilerin bütününü devrimcileştirmeksizin varolamaz... Üretimin sürekli devrimcileştirilmesi, tüm toplumsal koşulların kesintisiz karışıklıkları, sonsuz belirsizlik ve hareket burjuva çağını tüm daha önceki çağlardan ayırır. Tüm hızla durağanlaşmış donuk ilişkiler, bir dolu eski ve saygıdeğer önyargı ve fikir süpürülüp gider, yerlerine yeni gelenler kemikleşmeden evvel antika haline gelir. Sağlam olan her şey hava cıva olur, kutsal olan dünyevileşir ve insan sonunda hayat koşullarını ve kendi türüyle ilişkisini sağduyuyla ele almak zorunda kalır."[47]

Doğu'nun stalinist devlet burjuvazileri bu haşin kapitalist dinamik-

(47) Karl Marx, **Komünist Manifesto**.

ten, Batı ve Üçüncü Dünya'nın "özel" (daha doğrusu devlet tekelci kapitalisti) burjuvazilerinden daha fazla kaçamazlar. SSCB'de bugün olup bitenle ilgili en heyecan verici şey budur. Fakat bunun nedenini anlamak için, Mandel'in muğlak, tutarsız, kendi içinde çelişkili formülasyonlarının ötesine geçmek gerekir ve bunun da en iyi yolu kendinizi Cliff'in kitabı üzerinde temellendirmenizdir.

ERNEST MANDEL

Olguların sınavından geçmeyen bir kuram

Tony Cliff SSCB ve benzer toplumsal-iktisadi yapıları olan ülkelerin "devlet kapitalisti" olduklarını ileri süren kuramını her biri aksiyom olarak alınan bir varsayımlar kümesi üzerine kurar. Bunlardan altısını sıralayalım:

i) Sovyet toplumu ile Batı Avrupa, Birleşik-Devletler ve Japonya toplumlarının hepsi kapitalist olduklarından niteliksel olarak aynıdır.

ii) SSCB'de özel mülkiyet üzerine dayanmayan, ama yine de kapitalist olarak nitelendirilebilecek bir yeni yönetici sınıf vardır.

iii) Sovyet ekonomisi temel olarak, içerde rekabet ortadan kaldırılmışsa bile, "dünya piyasası aracılığıyla işleyen" değer yasası tarafından belirlenir.

iv) Tıpkı batılı ve japon kapitalistleri gibi, rus yönetici sınıfı da birikim ihtiyacıyla yönlendirilir: "üretim için üretim".

v) Aşırı-üretim bunalımları yoktur, zira "örgütlü kapitalizm" SSCB'de bunlardan kaçınmayı sağlar.[1]

vi) Dahası, "örgütlü kapitalizm" yönündeki eğilim ve ekonomilerindeki silahlanma sektörünün önemi göz önüne alınırsa, emperyalist ülkelerde de genel aşırı-üretim bunalımları yoktur.

Son on beş yılın olayları bu dogmatik önermelere darbe üstüne

(1) SSCB'de "devlet kapitalizmi" ile ilgili olarak Tony Cliff'inkinden farklı bir kuram öne süren Bordiga, bu ülkede bir genel aşırı-üretim bunalımının yaşanacağını belirtmişti. Hâttâ bunu patlak vereceği kesin yılı da bildirmişti. Bu yıl geldi geçti. SSCB'de genel aşırı-üretim bunalımı hâlâ bekleniyor...

darbe vurmuştur.[2] Dünya kapitalist ekonomisinin 1974-1975 ve 1980-1982'deki genelleşmiş resesyonları gerçekten klasik tarzda aşırı-üretim bunalımlarıydı, enflasyonun yatıştırıcı etkileri bir yana bırakılırsa. Çap olarak, altında kalmak bir yana, son bir buçuk yüzyılın kapitalist aşırı-üretim bunalımlarının ortalamasını aşmışlardır. Bu durumda "örgütlü kapitalizm" ve Hilferding'in "Generalkartell"inden geriye ne kalır?

SSCB'de buna benzer hiç bir şey olmamıştır. Bu ülkede bir bunalım varsa, bu mübadele değerlerinin (malların) aşırı-üretim bunalımı değil, kullanım değerlerinin (kıtlığın) eksik-üretim bunalımıdır. Bu ikincinin sadece birincinin bir çeşidi olduğunu öne sürmek koca bir yanlıştır. Boş bir mağaza, satılamayan mallarla tıka basa dolu bir mağazanın bir "çeşidi" değildir.

Bazı Doğu Avrupa ülkelerinde bir kapitalizm restorasyonu süreci yaşanmaktadır.[3] En azından bir ülkede, D.A.C.'de bu süreç hemen hemen tamamlanmıştır. Bu ülkelerde ya da dünyada hiç kimse, ama hiç kimse bu gerçeği inkâr etmiyor, devlet kapitalizmi kuramı izleyicileri hariç. Bu da onları çözümsüz bir sorunla karşı karşıya bırakıyor: kapitalizm altında, kapitalizmi restore etmek nasıl mümkün olur?

Bu güçlükten "özel kapitalizm" "devlet kapitalizminden " farklıdır iddiasıyla sıyrılmaya çalışıyorlar. Fakat bu, sorunu sadece bir aşama geriye götürür: "devlet" kapitalizmi ve "özel" kapitalizm arasındaki fark niteliksel bir farksa, bu durumda, niçin her ikisini de kucaklamak üzere aynı kavram kullanılıyor? Yok eğer bu fark sadece nicelikselse, bu durumda, başlangıçtaki sorun daha güçlü bir şekilde yeniden ortaya çıkar. Demokratik Almanya Cumhuriyeti ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında sadece niceliksel bir fark olduğunu iddia etmek ciddden mümkün müdür?

Federal Cumhuriyet'in Anschluss'u DAC'nin hali hazırdaki sosyo-

(2) SWP'li yoldaşlar 1974-1975 ve 1980-1982 aşırı-üretim bunalımlarını hiç te öngöremediler. Oysa biz yaklaşık olarak bunların patlama yıllarını tahmin ettik.

(3) Belli bir tamamlanma durumu için sürecin ne kadarlık bir süreye ihtiyacı olduğunu bilmek ayrı bir konudur.

ekonomik sisteminde hiç bir temel şeyi değiştirmiyor mu? Kuzey ve Güney Kore toplumları niteliksel olarak aynılar mı?

Kapitalizmin doğasını birikim arzusuna ("üretim için üretim") indirgemek, **Kapital**'in cilt I ve III'ünün çoğunu ve cilt II'nin de tamamını yok saymaktır.

Kapitalist üretim genelleşmiş meta üretimidir. Her meta hem kullanım değeri ile mübadele değeri, hem de meta ile para arasında bir çelişkiyi içerir. Bu çelişkileri aşmış olan bir "örgütlü kapitalizm" artık kapitalizm değildir, en azından Marx tarafından tahlil edilip tanımlanan anlamda.

Sermaye başlangıç noktası olarak para-sermayeyle varolur ancak. Sermaye değer olarak artmayı, artık-değer haline gelmeyi amaçlayan bir değerdir. Üretim sürecine girdiğinde artık bu biçimini korumasa bile, zorunlu olarak başlangıçtaki para biçimini yeniden kazanmalıdır. Para olmadan sermaye birikimi olamaz.

Bunlar batını soyutlamalar değildir. Sorunun kalbidir bu. Sömürdüğü işçilerin en yüksek artık-değeri üretmesini sağlamak tek başına kapitalistin işine yaramaz. Bir araba havuzunu ya da renkli televizyonla dolu depoları olduğu gibi yeni makinalara veya çeliğe veya ek işçilerin ücretlerine veya kendi tüketimi için özel jetlere dönüştüremez. Sadece artık-değer üreterek sermaye biriktiremez. Öyleyse, sermaye biriktirebilmek için, üretilmiş olan malları satmak zorundadır. Marx'ın söylediği gibi, yeniden-üretim (genişletilmiş) süreci, yani birikim süreci hem üretim sürecinin hem de artık-değerin gerçekleştirilmesi sürecinin birliğidir. Bu ikisi asla otomatik olarak uyuşmaz. Gerçekleşme süreci olmaksızın birikim mümkün değildir. Dönemsel aşırı-üretim bunalımlarını kaçınılmaz kılan bu birliğin iki kutubu arasındaki çelişkinin kaçınılmazlığıdır. Üstüne üstlük, aynı çelişki kapitalist ekonomiye özgü bir dizi mekanizmayı harekete geçirir. Tüm bunlar Marx tarafından özenle tahlil edilmiş ve kapitalist ekonominin "hareket yasaları" olarak adlandırılmıştır.

Dolayısıyla, bir toplumun temel olarak kapitalist olup olmadığını anlamak için şu soruyu sormamız (ve bunu olgusal olarak desteklememiz) gerekir: kapitalist hareket yasaları ortalıkta mıdır?

Sadece doğrudan üreticilerden artık-emeğin çekilip alınmasına işaret etmek yeterli değildir. Gece bütün kediler karadır. İlkel komünizmden beri binlerce yıldır doğrudan üreticilerden hep artık-emek çekilip alınmıştır ve bu biz gelecekteki sınıfsız topluma erişene dek böyle sürecektir. Ama bu durum tüm bu toplumları kapitalist yapmaz. Marx, son tahlilde, her toplumun (sınıfsız toplum hariç) doğasının artık-emeğin özgül çıkarılına biçimiyle belirlendiğini söyler.[4] Ve kapitalizmde bu, emek gücünün metaya dönüşmesi, bunun kapitalistlere para karşılığında satılması, kapitalistlerin üretim araçlarını para karşılığında almaları, bu aynı kapitalistler tarafından ücretli emeğin ürünlerinin temellüğü ve bu malların kabaca ortalama kâr elde etmek amacıyla satılması özgül biçimini alır. Tüm bu özgül mekanizmalar olmaksızın, Marx'a göre kapitalizm yoktur, en azından egemen üretim tarzı olarak.

Bizim kapitalist ekonomi ve bugünkü sovyet ekonomisi yorumumuz marksist kuramın çağdaş birliğinin korunmasını sağlar. Cliff'in kuramının uyuşmazlığı marksist kuramın temel ögelerinin safra olarak atılması yoluyla her tür birliği yok eder. Bu yüzden, SSCB'yi açıklamak konusunda idd.ia ettiği her türlü üstünlük sıra günümüz kapitalizmini açıklamaya gelince kaybolur.

Bir yönetici sınıf olarak bürokrasi fikri Macaristan, Polonya ve DAC'de (sadece bu örnekleri verecek olursak) olup bitenden sonra tebessümle karşılanmalıdır. Tarihte hiç bir yönetici sınıfın, bugün bu ülkelerdeki nomenklaturanın önemli bir bölümünün yaptığı gibi, toplum katından tıpış tıpış uzaklaşması görülmüş müdür?

Bir meta ancak, birbirlerinden bağımsız olarak harcanan özel emeklerin ürünü olduğu için metadır. Dolayısıyla, sovyet ekonomisini kapitalist bir ekonomi olarak sunmak, oradaki sınai emeğin "birbirlerinden bağımsız olarak harcanan özel emeklerden" oluştuğunu içerir: ne kadar yanlış bir tasvir.

Bir emek harcamasının özel olduğunu söylemek hiç bir kapitalistin (firmanın) harcanan emeğin maliyetinin toplumsal bakımdan gerekli maliyet olup olmadığını, yani toplum tarafından satın alınıp alınma-

(4) Marx-Engels-**Werke**, cilt 27, s.799.

yacağını bilmediği anlamına gelir. Ancak malların satılmasından sonra kapitalist kazandığını veya kaybettiğini öğrenir. Eğer harcanmış olan emek toplumsal bakımdan gerekliyse, bir ortalama kâr elde eder. Eğer toplumsal emek israf edilmişse, iş kaybeder veya iflas eder.

Zararına ya da ortalama kârın altında satışın ilk işaretinde, üretimin örgütlenme şeklini değiştirmeye çalışır. Teknolojiyi geliştirmeye, daha iyi makinalar kullanmaya, hammadde ve enerjiden tasarruf etmeye, emek gücünden daha çok artık-emek çıkarmaya, yatırımlarını yaymaya, daha ucuz krediye ulaşmaya, vb. çalışır.

Emek örgütlenmesi öncelikle, bilahare rekabet ve piyasa yoluyla düzeltilmek üzere, fabrika sahibinin özel kararlarına bağlıdır. Bu düzeltmelere boyun eğmek ya da dışlanmayla yüz yüze gelmek durumundadır. Kapitalizmde tek bir performans ölçüsü vardır: kâr. Üretkenlik ne kadar arttırılır ve üretim maliyetleri ne kadar düşürülürse, kârının rakiplerininkini sollama olasılığı da o kadar yüksektir. Fakat burada hiç bir şey otomatik olmaz. Her şeyi belirleyen satış-sonrası kârlardır. Kapitalist ekonomi kâr üzerine dayalı bir ekonomidir ve kâr ancak para biçiminde gerçekleştirilebilir ve ölçülebilir.

İşte ünlü "değer yasası" da burada devreye girer. Eşdeğer değerlerle mübadele edilen mallardaki emeğin toplumsal niteliğini belirler ve böylelikle de kapitalizmde bir ortalama kâr oluşturma eğilimi olarak iş görür. Sermayeler ortalama kârın altındaki işletme ve sektörlerden ortalama kârın üstündekilere göç eder. Öyle ki, Harman'ın kendisinin de vurguladığı gibi, kapitalizmde değer yasasının temel işlevi üretken kaynakların nesnel mekanizmalarla tahsisini sağlamaktır. Bu mekanizmalar işletmeler ve kapitalistlere olduğu gibi, işçilere de kendi dışlarından ve onların irade ve kararlarından bağımsız olarak dayatılır.

Bununla beraber, değer yasası bir ekonomiyi ancak genelleşmiş bir meta üretimi ekonomisiyse, yani emeğin temelde özel emek olduğu bir ekonomiyse yönetir. Kapitalizm-öncesi toplumlarda durum bu değildir. Burada değer yasası hakim değildir, her ne kadar daha şimdiden iktisadi kararları etkilemeye başlamışsa da. Bir köylü, ister onbirinci yüzyılın fransız köylüsü, onsekizinci yüzyılın rus köylüsü, ister yirminci yüzyılın bir perulu köylüsü olsun, ekme veya biçme kararlarını

artan ya da düşen buğday fiyatının doğrultusunda değiştirmez, şu basit gerekçeyle ki, üretiminin yüzde 95'i piyasaya yönelik değildir. Bu toplumlarda, üretken kaynakların büyük kısmı üretim araçlarını kontrol edenler tarafından farklı sektörlere doğrudan doğruya tahsis edilir. Doğrudan, *apriori* tahsis değer yasası aracılığıyla dayatılan *a posteriori* tahsisin karşıtıdır. Bu iki kaynak tahsis yöntemi arasındaki fark planlama ile piyasa arasındaki karşıtlığı belirler.

SSCB'de kilit derecede önemli yatırımlar via değer yasası dağıtılmaz. Bürokrasi tarafından çoğunlukla devlet düzeyinde kararlaştırılır. Planlı bir ekonomidir (bu bir değer yargısı içermez: bir ekonomi akıldışı, hatta anlamsız biçimde de planlanabilir). Doğrudan kaynak tahsisi söz konusu olduğu müddetçe planlı. Yetmiş yıl boyunca, büyük sübvansiyonlara ihtiyaç gösteren "zarar"-eden işletmeler öncelikli üretken kaynak tahsisi aldılar. Bu kaynaklar sistematik olarak "daha kârlı" işletmeler ya da sektörlerden aktarıldı. Böylesi olgular kapitalizm ve değer yasası altında düşünülemez bile.

Fakat değer yasası SSCB'de "doğrudan" hüküm sürmüyorsa, dünya piyasası aracılığıyla "dolaylı" olarak mı hüküm sürüyor?

Dogmatik bir biçimde, sanki gökten düşmüş bir gerçekmiş gibi, Cliff ile Harman işte durum bu diye iddia ediyorlar. Ama bunu kanıtlayamıyorlar. Değer yasasının "dünya piyasası aracılığıyla" her hangi bir hüküm sürüşü via ticaret, her şeyin kapitalizmde işlediği gibi işlemek zorundadır. İthal edilen mallarla rekabette başarısız olan işletmeler batmaya mahkumdur. Sovyet işletmelerinin en azından üçte ikisi emperyalist işletmelerle rekabet etmez. "Dünya piyasası aracılığıyla" işleyen değer yasasına tâbi olsalardı, kapanmak (Meksika çelik işletmeleri, ingiliz kömür madenleri gibi) zorunda kalırlardı. Dolayısıyla, SSCB'de "değer yasasının dünya piyasası aracılığıyla hüküm sürmesi" vaki değildir.

Melez Bir Ekonomi

Bununla birlikte, her ne kadar Sovyet ekonomisinin işleyişi değer yasasının hakimiyetinde değilse de, onun etkisinden kendisini soyutla-

yamaz. Kapitalist, yani genelleşmiş meta üretimine dayalı bir ekonomi olmasa da, insan ihtiyaçlarının doğrudan tatminine yönelik sosyalist bir ekonomi, emeğin anında toplumsal bir nitelik kazandığı bir ekonomi de değildir. Piyasa ögeleri de taşıyan kapitalizm-sonrası bir ekonomidir. Meta üretiminin *kısmi* hayatta kalışı üretken kaynakların doğrudan tahsisinin *kısmi* hüküm sürüşüyle birleşmiştir.

Bu bileşim melez ve çelişiktir. SSCB'nin kapitalizm ile sosyalizm arasındaki, bugünkü aşamada bürokratik diktatörlük tarafından "dondurulmuş" bir geçiş toplumu olarak kaderinin henüz tarih tarafından karara bağlanmadığını içerir. Bir toplumsal karşı-devrim SSCB'yi kapitalizme doğru geriye çekebilir. Muzaffer bir bürokrasi-karşıtı siyasal devrim onu sosyalizm *yönünde* ileri itebilir (bundan fazlası değil: işçilerin iktidarına dayalı ne kadar saf, demokratik ya da enternasyonalist bir hükümet te olsa tek ülkede sosyalizm mümkün değildir).

SWP'li yoldaşlar bu melez bileşim kavramını, onun kesinlikten yoksun süregidişini, bu "iki büyük ilerici üretim tarzı arasındaki geçişi" (Marx'ın ünlü formülünü zikretmek gerekirse) anlaması ve kabul edilmesi zor buluyorlar. Tamamiyle yanılıyorlar. Burada önemli bir üretim tarzının çözüldüğü ve çöktüğü her dönemde pratik olarak meydana gelmiş bir görüngüden bahsediyoruz.

Tek bir örnek vermek gerekirse, feodal üretim tarzının çöküşü ile kapitalizmin zaferi arasında küçük meta üretiminin egemen olduğu bir kaç yüzyıla yayılan bir geçiş dönemi araya girdi.

Küçük meta üretiminin ne feodalizminkine (serflik) ya da ne de kapitalizminkine (ücretli emek) benzemeyen kendine özgü özellikleri vardır. Egemen emek biçimi kendi üretim araçlarına sahip mülk sahibi veya yarı-mülk sahiplerinin özgür emeğidir.

Burada kendini otomatik olarak sürdürme yeteneğine sahip olan yeni bir üretim tarzından söz etmiyoruz. Küçük meta üretimi feodalizme doğru geriye gitmeye muktedirdir. Onaltıncı yüzyıldan itibaren Orta ve Doğu Avrupa'nın geniş bir kesiminde meydana gelen budur: "ikinci serflik" dönemi. Aynı zamanda kapitalizme, yani ücretli emeğin hakimiyetine doğru ilerlemeye de muktedirdir. Onyedinci ve onsekizinci yüzyıldan sonra Hollanda ve İngiltere'de meydana gelen budur.

Fakat her iki durumda da küçük bağımsız üreticiler yavaş yavaş yok olmuşlardır.

Aynı kural üç aşağı beş yukarı kapitalizm ile sosyalizm arasındaki geçiş dönemine de uygulanabilir. Ya meta üretiminden geriye kalan şey nihayette toplumsal artık-ürünün doğrudan temellük ve tahsisinin büyük bir bölümünü saf dışı bırakır; bu durumda kapitalizm restore edilmiş olur. Ya da toplum bürokrasinin ölü ağırlığını üstünden silkeler ve kitleler tarafından demokratik olarak karar altına alınan ihtiyaçların giderilmesi için temel kaynakların doğrudan temellük ve tahsisinin hakim olmasını sağlar; bu durumda, kimi piyasa mekanizmalarının kaçınılmaz hayatta kalışı artık sosyalizme doğru gerçek bir ilerlemeyi frenleyemez. Fakat her iki durumda da, bugünkü SSCB'nin melez durumuyla ilgili özgüllük büyük ölçüde ortadan kalkar.

Bir kez daha tekrar edelim, burada soyut bir kuramsal şema söz konusu değildir. SSCB'ye has özgül iktisadi bunalımın başlıca sebepleriyle ilgili anlayışımız köklerini gerçeklerden alır. Cari mistifikasyon bir kenara bırakılacak olursa, Sovyet ekonomisinin muzdarip olduğu şey aynı anda hem çok az merkezi planlama (bürokratik planlama değil, demokratik planlama olarak anlaşılsın) hem de çok az piyasadır (emeğin yetersiz toplumsallaşmasının neticesi olarak doğrudan kaynak tahsisinin işlemediği ve tekelleri kırmak için piyasanın gerekli olduğu bütün alanlarda).[5]

Birinci Beş Yıllık Plan'dan itibaren tüm planlarda varolan otoriter yapı, birikimli etkisi sonuçta bizzat bürokratlar tarafından koyulan hedeflerin altını oyan devasa orantısızlıkların damgasını taşıdı. Kullanılan piyasa ve piyasa-benzeri mekanizmalar, büyük ölçüde birleşik bir fiyatlama sistemi olmadığından dolayı, her zaman sağlam bir temelden yoksun kaldı. İkili fiyatlama sistemi Sovyet ekonomisinin melez ikiliğinin kusursuz bir yansımasıdır.[6]

(5) Troçki'nin "**The Soviet Economy in Danger**" (1932)'deki son derece açık önermesine bkz.

(6) Buna üçlü ya da dörtlü fiyatlama sisteminin varolduğunu, yani örneğin karaborsa fiyatlarını ve "gri piyasa" (ayni hizmet mübadelesi) "fiyatlarını" da eklemek yerinde olur.

Yoldaş Cliff'in tahlili dünya piyasasının Sovyet ekonomisi üzerindeki önemini çok büyütüyor. Dünya piyasası, İncil'in bize arsızca söylediği gibi, dünyayı yaratmak için bulutların arasında dolaşan ruhtan arındırılmış bir Ruhülkudüs değildir. Marx ve marksizmin toplumsal bilimlere getirdiği en temel katkılardan biri iktisadi kategorilerin her türlü şeyleştirilmesine kategorik reddiyedir. Tarihsel materyalizmin en temel kazanımlarından biri toplumsal gruplar (toplumsal sınıflar ve başlıca sınıfsal kesimler) arasındaki ilişkilerin maskesini kaldırmaktır. Bunların birbirleri arasındaki bağlantılar ile çıkarları için mücadele etme yolları dünya ekonomisininki de dahil, iktisadi kategorilerin sırrını çırılçıplak ortaya serer.

Bu bakımdan, Troçki ve Dördüncü Enternasyonal tarafından ileri sürülen SSCB'nin ve böylelikle de Sovyet ekonomisinin kaderinin henüz kesin olarak karara bağlanmadığına ilişkin kuram yirminci yüzyıldaki uluslararası sınıf mücadelesinin belli bir anlayışı üzerine dayanır. Cliff'in kuramıysa, uluslararası sınıf mücadelesi ile SSCB'de önemli olarak ne olup bittiği arasındaki iç bağlantının büyük ölçüde içini boşaltıyor.

Troçki 1905-1906'da, proletaryası Almanya ve diğer ülkelerinkinden daha güçlü olduğundan dolayı emperyalist zincirin ilkin Rusya'da kırılacağı öngörüsünde bulunmuştu. Bununla beraber, nesnel bakımdan, Rusya'da sosyalizme doğru ilerlemenin koşulları dünyadaki her hangi bir büyük sanayileşmiş ülkedekinkinden son derece daha kötüydü. Ya bu ülkelerden bazılarındaki devrim muzaffer rus devrimine eşlik edecek; bu durumda proletarya siyasal iktidarını elinde tutabilecekti. Ya da bu olmayacak; bu durumda da rus proletaryası siyasal iktidarı kaybedecekti.

Ama Rusya'da karşı-devrimin alacağı kesin biçim ne olacaktı? Yine aynı şekilde, bu öncelikle ve tamamen, sadece bu ülkede o andaki güçlere değil, dünya çapındaki toplumsal ve siyasal güçlerin ilişkisine bağlı olacaktı.

Emperyalist burjuvazi devrimin Almanya, Avusturya, İtalya, Britanya, Fransa ve İspanya'da zafere ulaşmasını engelleyecek ölçüde güçlüydü (ya da aynı şey demeye gelen, proletaryanın önderliği bunu

sağlamak için çok zayıftı). Bununla beraber, dünya işçi sınıfı hareketini çökertecek konumda değildi. Genel olarak, sadece Almanya ve İspanya'da faşizmin zaferiyle işçi hareketini çökertecek kadar güçlüydüler, ama bu bile geçiciydi. Dahası, iç savaş, dış müdahale veya dünya piyasasının doğrudan baskısı yoluyla kapitalizmi başarıyla restore etmek için rus burjuvazisi çok zayıflamıştı ve uluslararası burjuvazi çok bölünmüştü. Bu çaba kısmen dünya proletaryasının müdahalesi ve baskısıyla nötralize edildi.[7] Bunun sonucunda ortaya çıkan sınıf güçlerin göreli dünya dengesiydi. Bu koşullar Rusya'da toplumsal değil, siyasal bir karşı -devrimin (Thermidor) meydana gelmesi anlamına geldi. Proletarya siyasal iktidarı kaybetti, ama bundan yararlanan eski veya yeni bir kapitalist sınıf değil, bizzat işçi sınıfının saflarından yükselen memurlar oldu.

Uzun vadede bu göreli sınıf güçleri dengesi kalıcı olamaz. Ya işçi sınıfı çemberi kıracak ve dünyanın kilit ülkelerinde sosyalist devrime doğru yol alacak kararlığı gösterecektir; bu durumda SSCB'de her hangi bir kapitalizmin restorasyonu imkansız olur. Ya da dünya proletaryası, zorunlu olarak Almanya'daki Nazi zaferi gibi değil, ama benzeri sonuçları olan, yani uzun bir süre için direnme ve toplu ve örgütlü eylem yeteneğinin ortadan kaldırılması gibi ezici yenilgiler yaşayacaktır. Eğer durum bu olursa, SSCB'de kapitalizmin restorasyonu kaçınılmazdır. Bu dinamikte bizzat Sovyet işçi sınıfının rolü, tepki gösterme, direnme ve karşı saldırıya geçme yeteneği git gide daha önemli hale gelecek.

Chris Harman bizi, Sovyet ekonomisinin düzenli bir ritimle büyüdüğünü ve bunun da onun kapitalist ekonomiden üstün yanını gösterdiğini belirttiğimiz 1956'da yazılmış bir makaleden bir bölüm alıntılayarak eleştiriyor. Bir yazarın kırk yıl kadar önce yazdığı bir konu üzerinde tek bir alıntıyı cımbızla çekip çıkarmak tartışma yapmak için ciddi bir yol değildir. Sovyet ekonomisindeki büyüme oranının düşeceğini öngördüğümüz yaklaşık on tane pasaja biz de kolayca atıfta

(7) Ek olarak, 1925-1928'den itibaren sömürge ve yarı-sömürge ülkelerdeki kitlesel kurtuluş hareketlerinin artan önemini de buna dahil etmek gerekmektedir.

bulunabiliriz. İşte bir alıntı:

"Hafif sanayinin gelişmesiyle bürokratik yönetimin temeli olan ağır sanayinin gelişmesi arasındaki nispetsizlik, ekonomik sistemde derin bir çatlak yaratmakta, bunun ağır sanayinin gelişmesi üzerindeki etkileri...gittikçe artmaktadır."

"Fakat sınai gelişme oranlarını da azaltmak gerekti."[8]

Bu durumda, biz bu konudaki fikrimizi değiştirmiş mi olduk? Tahlilimizde bir çelişki mi var? Hiç te değil. Harman'ın kullandığı alıntı yöntemi kendisine karşı da çevrilebilir.

1928'den bu yana Sovyet ekonomisinin gerçek büyüme eğrisini incelersek (1941-1944 arasındaki SSCB'ye karşı Nazi saldırısını da dikkate alarak) şunları görürüz:

a) Büyüme gerçekten düzenli ve kesintisizdi.

b) Kapitalist ekonomiden farklı olarak SSCB altmış yıldan fazla bir zaman hiç resesyon, üretimde mutlak bir düşmeye yol açan hiç bir aşırı-üretim bunalımı deneyimi geçirmemiştir.[9]

c) Büyüme oranı yirmi yıl kadar önce düşmeye başlamıştır.

d) Bu düşüş "sıfır büyüme" haline gelebilir, ama bunu kaçınılmaz kılan hiç bir "yasa" yoktur.

Öyleyse bundan bizim bu büyüme oranındaki düşüşü öngördüğümüz ve Sovyet ekonomisi (ve Sovyet toplumu) tahlilimizin eğilimin her iki veçhesini de tamamen açıkladığı sonucu çıkıyor.

Öte yandan Cliff'in açıklaması tahlilde ve terminolojide bir karışıklıktan yola çıkıyor ve yanlış istatistik verilere dayanıyor.

Kapitalizmde rekabet ve sınıf mücadelesinin kamçısı kapitalistleri sermayenin organik bileşimini arttırmaya sürükler. İlk aşamada piyasada daha ucuza satabilmek amacıyla canlı emeği ölü emekle, yani makinalarla değiştirirler. İkinci aşamada işçileri işsizlik baskısı altına sokarak artık-değer oranını arttırabilirler. Sermayenin organik bileşimindeki artış ve bunun sonucundaki kâr oranının düşme eğilimi bu

(8) 1960'da yazılmış olan, bizim **Marksist Ekonomi El Kitabı**, cilt III, Suda Yay., 2. baskı, 1975'teki s.242 ve s.246'ya bkz.

(9) Aganbegyan Brejnev döneminde üretimde sadece bir yıl mutlak düşüş olduğunu iddia ediyor. Bu tüm diğer kaynaklar tarafından yalanlanmıştır.

davranışın nedeni değil, sonucudur. Sebep bizzat şistemin doğasında yatar: kâr için üretim. Bu bizi tekrar sermaye döngüsünün yeniden-üretiminin başlangıç noktası ile son noktası olan para-sermayeye götürür.

Başka sözlerle söyleyecek olursak, kapitalist firmalar arasında rekabet yoksa, bu dinamik varolmayacak veya ancak son derece sınırlı bir çapta varolacaktır.[10] Marx bu konuda çok açıktır. **Kapital**'in III. cildinde, rekabet olmazsa "üretimi canlı tutan ateş" (ve *a fortiori* birikim) söner diye yazar. Marx'ın kapitalizmin ancak, kendisi de kaçınılmaz olarak rekabeti içeren, "bir çok sermaye" biçiminde varolabileceğine inandığını ekleyelim.

Marx aynı zamanda rekabetin mübadeleyi gerektirdiği, rekabetin ancak mübadele aracılığıyla mümkün olduğu noktasında da muğlaklıktan hayli uzaktı. Öyleyse Sovyet silahları ile emperyalist mallar arasındaki "mübadele" nerede?

Kârın gerçekleştirilmesi için rekabetin eşdeğeri olarak "askeri rekabet" teriminin kullanılması karakteristik bir semantik karışıklıktan ileri gelir. Gerçekte bir "askeri rekabetin kapitalist rekabet olabilmesi için via dünya piyasası işlemesi gerekir. Bu SSCB'nin dışarıdan silah ya da silah üretimi için gerekli makinaları satın almaya zorlanması anlamına gelir ki bu da bu silahları ya da makinaları üreten Sovyet fabrikalarının çok yüksek maliyetle çalışırlarsa kapanmak zorunda kalacakları anlamına gelir. Bu açıkça SSCB'de yetmiş yıldır söz konusu değil. Tam tersine. ABD, Almanya veya Japonya'dakilerden daha yüksek maliyetlerle çalıştıkları bilinse de hiç bir silah fabrikası veya silah için makina yapan fabrika kapanmadı.

Tüm bunlar bir kez daha Sovyet ekonomisinin değer yasasıyla idare edilmediğini kanıtlıyor. Ve bu nedenle silahlanma yarışını ele alırken kelimenin marksist iktisat anlamında kapitalist ülkelerle "rekabetten" söz edemeyiz.

Harman'ın verdiği rakamlar gerçekle uyuşuyor mu? Hayır. Tek

(10) Kapitalizmde tam ve sürekli tekeller imkansızdır. Bunların kâr oranları ile diğer dallardakiler arasındaki farklılık kaçınılmaz olarak sermayeyi tekelleştirilen sektöre çeker.

uyuştuğu, bürokrasinin Stalin döneminden beri yürüttüğü Sovyet ekonomisi gerçeğini sistematik olarak kamufle etme girişimidir. Bu Maurice Dobb gibi özürcüleri ve Bordiga ve Cliff gibi eleştirelleri yanlış yöne sürüklemiştir. Bu mistifikasyonun amacı bürokratik yönetimin esasen asalak ve israfçı rolünün gizlenmesidir.

Bu istatistik tahrifata yol açan kuramsal hata Sovyet ekonomisinin üç (sektör I üretim araçlarından ve sektör II üreticiler tarafından tüketilen tüketim araçlarından, yani üretken tüketimden oluşurken, sektör III üretken olmayan tüketimi ve "birikimi" içerir) yerine iki sektörden oluşan bir sisteme indirgenmesidir.

İki sektörlü bir şemayla, üretken ve üretken olmayan tüketim, genişletilmiş yeniden-üretime yol açan yatırım ile yeniden-üretimde hiç bir iktisadi amaca hizmet etmeyen yatırım dikkatsizce birbirine eklenir ve karılır.

İşte bilhassa silahlanma üretimi dışından seçilen bir örnek. Bir çelik fabrikası ambarda (ya da daha doğrusu açık havada) "biriken" ve orada kalan çelik çubuklar ürettiğinde, kelimenin iktisadi anlamında "birikimden " bahsedemeyiz. Bu ilişki dolayısıyla "sermaye birikimi" tabirini kullanmak bütün kapitalistleri güldürür. Bu açıkça toplumsal açıdan israf üretimidir. Bu aynı zamanda ekonomiyi denetleyenler bakımından da israf üretimidir. Tekrardan üretim sirecine girmeyen ürünlerle değerler üretilmiştir.

Halis ürün ve kaynak israfı Sovyet ekonomisinde muazzam bir yer tutar. Bunun çapını hesap etmek pek kolay değilse de, çoğu eleştirel iktisatçı kullanılabilir üretken kaynakların (insan kaynakları da dahil: toplam ödenmiş iş saatlerinin üçte biri sonunda ortaya hiç bir üretim çıkmaz) yüzde 30'u ile 40'ı arasında rakamlar ileri sürmüşlerdir. Burada SSCB'deki komuta ekonomisinin, sözde ya da yarı-planlamanın "sırrına" ulaşırız: aşırı genişleyen sektör I değil, sektör III'tür.

Binlercesi arasından bir örnek alalım. SSCB dünyadaki en büyük kimyasal gübre üreticisidir. Yaklaşık olarak ABD ve Batı Avrupa'nın toplamı kadar üretimi vardır.Bu sektör I'in (kimyasal gübre bir hammadde olduğundan sektör I içinde yer alır) aşırı genişlemesi anlamına gelir mi? Hayır. Bu üretimin yarıdan fazlası "yolda" heba olur. Hiç bir

zaman kullanıcıya ulaşmaz ve bu nedenle hiç bir zaman her hangi bir şekilde toplumsal emeğe katılmaz. Kullanım değeri gerçekleşmeyen bir emek ürününün mübadele değeri yoktur. Marx böyle söylüyor. Değer yasasıyla idare edilmeyen bir toplumda bu halis bir toplumsal kaynak israfıdır diye cevap vermek onun düşüncesinin özünü daha da güçlü bir şekilde yansıtmaktır. Bu şekildeki israfın her hangi bir "üretken kaynakların değer yasası aracılığıyla tahsisi" ya da her hangi bir "sermaye birikimi" yönelimiyle ilişkisi yoktur.

Ya kapitalizmde silah üretimi hangi anlama gelir diye sorulacaktır. Bu da üretken kaynakların israfı değil midir? Az veya çok sürekli bir özellik olarak silahlanma yarışını bünyesinde barındıran kapitalizm üretim araçlarından çok tahrip araçlarını geliştiren bir kapitalizm değil midir?[11] Bu itiraza bir kaç düzeyde cevap verebiliriz.

İşin içindeki kapitalist firma açısından silah üretimi israf değildir. Bu mallar, alıcıları (devlet veya silah tüccarları) bunların kullanım değerini gerçekleştirmek istedikleri müddetçe alıcı bulurlar. Bu yüzden gerçek bir kâr yaratan mübadele değerine sahiptirler. Yoksa kapitalizmde bunlar üretilmezlerdi.

Silah üreten firmanın "faydalı" bulduğu şey toplumsal bakış açısından akıldışı, hâttâ insanlık-dışı değil midir? Kuşkusuz evet. Ama bu mutlak biçimde kapitalizmin özelliğidir. İktisadi faaliyetin kısmi akılcılığı ile genel akıldışılığı arasındaki çelişki en uca kadar götürülür.[12] Aynı durum uyuşturucular, sigara, havayı kirleten otomobiller, kimyasal gübreler, nükleer santraller, ve benzeri için de geçerlidir.

Silah üretimi bir bütün olarak kapitalist ekonomi açısından "gayrıüretken" midir? Yani, bir bütün olarak sermaye bakımından yegane "üretken" tanımı olarak, artık-değer kütlesini, kârı ve sermayeyi arttırmayı başaramıyor mu? Zorunlu olarak değil. Bir üretken kaynaklar kütlesi atıl yattığı sırada, genişleyen sektör III'ün bu kaynakları seferber etme ve böylelikle de toplam artık-değer kütlesini ve kârları arttır-

(11) Lambertciler buna inanır.

(12) **Spatkapitalismus**'un (1972) bir tam bölümünü bu fikri geliştirmeye hasrettik.

ma etkisi olabilir.[13] Birleşik-Devletler'de 1940'tan sonra meydana gelen açıkça budur. Kapitalizmin ve de amerikan burjuva toplumunun 1944'te 1933'tekinden daha müreffeh olduğunu inkâr etmek saçma olur.

Bu kapitalizmin bir "israf ekonomisine" dönüştüğü anlamına mı gelir? Ancak kısmen. Öte yandan bu yeni bir şey değildir. Marx daha önce **Grundrisse** ve **Kapital**'de kapitalizmin maddi servet üretimini, ancak eşanlı olarak tüm servet kaynaklarının iki kaynağını da yok ederek geliştirebileceğini belirtmişti: insani üretici güç ve doğa.

Kapitalizmin yükselişi boyunca büyümenin "olumlu" etkileri yıkıcı etkilerine üstün gelmişti. Çöküş çağında ise, en azından 1914'ten itibaren, durum bunun tersidir. Bununla beraber 1949'dan (ABD'de 1940'tan sonra) sonraki büyüme hiç te daha az gerçek değildi. Son kırk yılda üretilen ek gıda maddesi, tekstil, ilaç ve konut gerçek ve devasadır. Buna "tahrip güçleri" yaftasını yapıştırmak saçma, gayrı-materyalist ve gayrı-marksistdir.

Buradan, iktisat dilini kullanırsak, toplumun tahrip araçları ya da üretim araçları üretmesinin bir kayıtsızlık konusu oluşturduğu sonucunu mu çıkarmalıyız? Bu sonucun kendisi de doğrulanmamıştır. Yeniden-üretimin demir yasaları hangi tip meta üretim sistemi (kapitalizm ile sosyalizm arasındaki geçiş döneminde olan her hangi bir ülkede olduğu gibi, SSCB'deki kısmi meta üretim sistemi de dahil) olursa olsun işlemeye devam eder. Göz yaşı gazıyla buğday, tanklarla elbise ya da roketlerle televizyon setleri üretemezsiniz. Sektör III'ün boyutlarının sektör I ile sektör II'nin boyutları üzerinde yansımaları olur. Her hangi bir üretken kaynağın silah imalatında kullanımı onun üretim ve tüketim araçları üretiminden çekilmesini gerektirir. Dolayısıyla sektör III'deki üretim, sonuç olarak diğer iki sektördeki üretimi azaltmaksızın, bu yolla da genişletilmiş üretimi ve de sermaye birikimini boğmadan belli bir derecenin ötesinde geliştirilemez.

Kapitalist toplum için doğru olan kapitalizm-öncesi toplum için de doğrudur. Ve silah üretimi varolduğu müddetçe (ya da israf belirtileri

(13) Tüm diğer alanlarda yanlış olan keynesci ve yeni-keynesci kuramların "akılcı özü" budur.

geniş çapta ortaya çıktığı) aynen kapitalizm-sonrası toplum için de doğru olacaktır.

Kapitalizm-öncesi toplumlarda savaşlar binlerce yıl açlığa ve döneme ve koşullara bağlı olarak geçici ya da sürekli mutlak üretim düşüşüne yol açtı. SSCB'de sektör III'ün, silah üretimi ve genel olarak üretken olmayan harcamaların (öncelikle idari masraflar, yani bürokrasinin maliyeti) aşırı-genişlemesi genel olarak maddi üretimin gelişmesini frenler. Sonunda silahlanma sektöründeki büyüme de dahil, büyümeyi bile boğar. Bu iki nedenle böyledir: sektör I ve II'nin gelişmesi için hayati kaynakları çekip alır; ve üretimle ilgili genel kaygısızlıklarını daha da büyütecek şekilde veri tüketim düzeylerinde (her ne kadar bu mütevazi bir şekilde devamlı olarak artıyorsa da) üreticilerin tatminsizliğini arttırır. Kapitalizmde bu kayıtsızlık işten atılma ve işsizlik korkusuyla kısmen tarafsızlaştırılır. Bu korku SSCB'de yarım yüzyıldan fazla bir süredir bir rol oynamadı. Bunun yerine, dolayısıyla, her üreticinin başına bir gözetmen, polis yerine geçen bir ustabaşı yerleştirilmeliydi. Bu da Troçki'nin zamanından beri yirmi milyon kişi gibi hesap edilebilecek muazzam derecede şişkin bir "küçük" bürokrasi demektir. Bu da üretken olmayan masrafların devasa ve sürekli büyümesini açıklar: sektör III efsanedeki yılan gibi kendi kuyruğunu ısırmaktadır.

Bu mekanizma, Gorbaçov'un da kendi zararına keşfettiği gibi, "ıslah" edilemez. Yılan ancak, tamamen işçi sınıfının kamuya açık ve popüler denetiminin ve çok partili bir sosyalist demokraside işçi sınıfının popüler yönetiminin yayılmasıyla ezilebilir.

Sadece siyah ve beyaz olarak işleyen ve son derece basitleştirici soyutlamaların mahkumu olan şematik bir düşünme sistemi "geçiş", "eşitsiz ve bileşik gelişme" ve "çelişik gerçeklik" gibi kategorileri ele almaya muktedir değildir. Bir başka deyişle, böylesi bir düşünce diyalektik değildir. Bu maalesef, en azından genel sorunlar ele alındığında, Tony Cliff ve Chris Harman'ın düşünme tarzlarıdır.

Dahası, SWP'li yoldaşların SSCB'de 1927'den sonraki hızlandırılmış sanayileşmeye sövgü dolu saldırılarında akıldışılık, hatta pozitif bir sorumsuzluk vardır. Bu her işçinin, köylünün ve Üçüncü Dünya

ülkeleri marksistinin ve her gerçek enternasyonalistin çıplak gözle görebileceği kadar açıktır. Her iki taraf ta, çoğunlukla maddi kaynaklara yapılan harcamaların tamamen kaybını temsil eden "aşırı-yatırıma", "devleşmeye", stalinist ve post-stalinist "süper-sanayileşmeye" karşı dır. Ama biz bu ülkelerde veya Ekim Devrimi'nden sonra bunu ilk dayatan Rusya'da hızlı sanayileşmeye olduğu gibi karşı değiliz.

Buna sırtımızı dönmek, sadece Lenin, Troçki ve 1923'ten sonra Sol Muhalefet tarafından geliştirilen iktisat politikasındaki kısa ve orta vadeli trendi toptan reddetmek anlamına gelmez. Her şeyden önce, bu ülkeleri dünya devriminin zaferini beklerken barbarlığa saplanmaya mahkum etmek anlamına da gelir. İyi ama dünya devrimi ne zaman olacaktır? Beş yıl sonra mı? On yıl sonra mı? Kim bilir? Bu arada kollarımızı kavuşturup hoşgörülemez olanı hoşgörmek zorunda mıyız?

Hoşgörülemez barbarlıktan söz ederken hafif bir şeyden söz etmiyoruz. Azgelişme her yıl Üçüncü Dünya'da on iki milyon çocuk öldürüyor. Bu ülkelerde demokratik olarak yönetilen bir toplumsallaştırılmış ekonomi temelinde gelişme olsaydı her yıl kaç çocuk ölürdü? Nazi önderliğindeki alman emperyalizminin Generalplan Ost'u Orta ve Doğu Avrupa'da yüz milyon insanın imhasını öngörüyordu: özellikle Urallar ve ötesinde güçlü bir sanayi geliştirerek başarılı bir direnme için uygun koşullar oluşturmak yanlış mıydı? Diyalektik düşünceyle çatışan, oranlar tahlilinin (zorunlu hızlı sanayileşme ile orantısız, savurgan ve yıkıcı süper-sanayileşme arasındaki fark) reddiyle SWP'li yoldaşlar kendilerini hedefleri bakımından da zor bir duruma sokuyorlar.

Bunların günün birinde Britanya işçi sınıfına iktidarı almada önderlik ettiklerini varsayalım. Bu muzaffer devrimden hangi tipte bir toplum çıkacaktır?

Sosyalist bir toplum mu? Ama SWP'li yoldaşlar aniden gerici tek ülkede sosyalizm ütopyasına mı dönüş yaptılar? "Dünya piyasasının rekabet baskısıyla" bir devlet kapitalisti toplum mu? Yönetimleri altındaki işçi iktidarı tek başına Büyük Britanya'da bu baskıya pek nadiren karşı koyabilecek bir konumda olacaktır. Öyleyse bütün çabaları

boşa mı gitti? İngiliz devriminin anında dünyanın geri kalanına sıçrayacağı olgusu dolayısıyla sosyalist bir toplum mu? Fakat bu olmazsa ya da en azından bir süre için olmazsa, bu bütün ileri işçiler ve komünist/sosyalistlerin tamamen yok edemeseler bile onu bürokratlaşma tehlikelerinden korumak üzere birleşecekleri kapitalizm ile sosyalizm arasında bir geçiş toplumu olmayacak mı? Uygulamak zorunda kalacağımız bir şeyi kavramsal olarak reddetmenin esprisi nedir? Hem üretken hem de üretken-olmayan birikim fonlarının kitlelerin ihtiyaçlarını gidermek ve etrafındakileri savunmak üzere yatırım yapma gereğini karşılamaya yeterli olması gerekmeyecek mi?

Tüm bu karmaşık yapıyı basitçe "dünya piyasasının" baskısı meselesine indirgemek SWP ve muzaffer İngiliz Devrimi'ni felce, hatta intihara sürüklemeyecek mi?

İçinde yaşadığımız mükemmel olmayan dünyada "geçiş", "geçiş programı", "geçiş talepleri" ve "geçiş toplumu" gibi kategorilere başvurmadan yönümüzü bulmamız ve devrimci bir tarzda hareket etmemiz mümkün değildir. Ya hep ya hiç şeklindeki yaklaşım körükörüne hareket etmek demektir. Gerçekte ne denli sınırlı olursa olsun, devrimci eylemi engeller.

Sovyet Bürokrasisinin Özgül Niteliği

Cliff ve Harman'a göre Sovyet bürokrasisi üretim araçlarının aşırı-üretimi eğilimiyle, "üretim için üretim" eğilimiyle nitelik kazanır. İtiraz ettikleri (ve bize atfettikleri) fikir SSCB'nin iktisadi gelişmesinin bürokrasi için tüketim malları (lüks mallar) üretiminin egemenliğinde olduğu iddiasıdır.

Biz böyle uç bir savı hiç bir zaman savunmadık. Hiç bir toplumda (köleci veya feodal toplum da dahil) yönetici sınıf veya grubun faaliyetini yönlendiren şey -üretken olmayan tüketimin büyümesi- bir bütün olarak ekonominin dinamiğini açıklamaz ya da tek başına oluşturmaz.

Ayrıcalıklarını korumak ve yaymak amacıyla Sovyet bürokrasisi, tıpkı her hangi bir yönetici sınıf ya da grup gibi, ekonomiyi belli bir

dereceye kadar geliştirmek zorundadır. Araba fabrikaları olmazsa üç milyon orta ve yüksek bürokrat araba sahibi olamaz. Yeterli çelik, elektrik ya da demir cevheri yoksa araba sanayisi tatmin edici boyutlarda gelişemez.

Doğru, bu malları ithal etmeye çalışabilirsiniz. Fakat bu da değer yasasına ve dünya piyasasına maruz kalmak anlamına gelecek olan, kaynakları elde etmek üzere ihracat yapmanız gerekecek demektir. Bu durumda azgelişmiş ülke temel olarak, hem belli bir sınırın ötesinde sanayileşemeyen hem de yeterli miktarda araba satın alamayan azgelişmiş bir ülke olarak kalır.

Tam da bu tür bir tahditten kaçınmak (dünya piyasasının baskısından kaçmak) amacıyla Sovyet bürokrasisi SSCB'de bir "süpersanayileşme" süreci başlatmıştır. Bu olmadan iktidar ve ayrıcalıklarını 1928'den beri olduğu gibi savunamaz, pekiştiremez ya da yaygınlaştıramazdı.

Bu SSCB'de son altmış yıl boyunca meydana gelen toplumsal-siyasal mücadeleyi anlamak için zorunlu bir çerçevedir. Bu mücadele üç yollu olmuştur, iki yollu değil ("sermaye ile emek arasında"). 1928-1933, 1941-1944 ve 1945-1948 derin bunalımları Sovyet toplumunu ve bürokrasinin iktidarını sarstığında her vesileyle bürokrasi hem burjuvaziye hem de işçi sınıfına darbe indirdi. Aynı şeyi Doğu Avrupa'da da yaptı. Sadece "işçi sınıfını aşırı-sömürmekle" kalmadı, burjuvaziyi de mülksüzleştirdi. Tarihsel olarak özerk bir rol oynadı.

Gerçek kuramsal tartışma bu özerkliğin kapsamı ve süresi üstünde dönüyor. "Bürokratik kollektivizm" kuramına inananlara göre bu özerklik tarihteki her hangi bir diğer yönetici sınıfınkine özdeştir. Bize olduğu gibi, Troçki'ye göre de, bu hem zaman hem de mekân olarak oldukça sınırlıdır. Fakat bu onu her hangi bir şekilde daha az gerçek yapmaz. Bu çoğu marksistin 1927'den önce mümkün olduğunu düşündüğünden çok daha gerçektir.

Bunu bilmezden gelmekte ısrar etmek o zamandan bu yana SSCB'de olup bitenin açıklanmasından kendimizi mahrum etmek demektir.

Bürokratlaşmış SSCB'nin tarihindeki dördüncü büyük bunalım şu

sıralarda netlik kazanıyor. Geriye, bu üç yollu mücadelenin devam mı edeceği (biz böyle düşünüyoruz) yoksa çoğu yorumcu ve eğilimin inandığı gibi, nomenklaturanın kepenkleri kapatarak uluslararası burjuvazi kampına gidip onun küçük yerli ortağı (çok küçük: DAC'ne bakın bir!) mı olacağını görmek kalıyor.

Ne olursa olsun, amaçlar ve araçlar bu karmaşık toplumsal mücadelede açık seçik ayırdedilmelidir: temel itici gücün ne olduğu, seçilen amaçları yerine getirmek için hangi araçların kullanıldığı ve amaçlar ile araçlar arasındaki etkileşimin nesnel sonuçlarının ne olduğu. Ve buradan da zorunlu olarak, rekabetin kamçısı nedeniyle yalnızca burjuvazinin üretimin genişlemesinde sürekli ve kalıcı bir çıkarı olduğu sonucuna, üstelik Marx'ın tanımına tekabül eden sonuca varırız. Bu sürekli baskı olmasaydı hiç bir pre-kapitalist yönetici sınıf böyle bir eğilim göstermezdi (buna, ne de bürokratik kast, diye eklemeliyiz).

Tüketim malları kıtlığı onları dahası için susuz bıraktığı ölçüde bürokratlar birikim, "üretim için üretim" ve "teknolojik ilerleme" fanatiğiydiler (orta bürokrasinin amerikan yuppie hayat tarzına aç gözlerle bakan kesimleri hâlâ böyle). Fakat nomenklatura bir bütün olarak tatminkâr bir tüketim düzeyine ulaşır ulaşmaz bu susamışlık sönmeye başladı. "Üretimci fanatizm" yavaş yavaş söndü. Macaristan'ın stalinist sabık-başbakanı Hegedus'un çok doğru bir şekilde "genelleşmiş sorumsuzluk" diye adlandırdığı aşamaya ulaşılmıştı.

Bu aynı zamanda, kapitalist muadillerinden farklı olarak Sovyet yöneticilerinin niçin hemen her zaman ve hemen hemen otomatik olarak işyerindeki ücret taleplerini kabul ettiklerini açıklar: hiç bir rekabet baskısı onları işçilerden "maksimum artık-değer çıkarmaya" zorlamaz. Üzerlerinde hissettikleri tek baskı planı ifa etmekle ilgili "sorunlardan kaçınmaktır". Gorbaçov ve arkadaşlarının perestroykanın tüm teknokratik değişikliklerini yürürlüğe sokmaktaki amacı bunların tutumlarında keskin bir değişime yol açmaktır. Bununla beraber, hem doğulu hem de batılı çoğu tutarlı perestroyka ve topyekün "iktisadi liberalizasyon" taraftarının açık seçik anlamış olduğu gibi, özel mülkiyete kitlesel bir dönüş olmaksızın "yapısal reform" yapılamaz.

Rekabet ve onun harekete geçirdiği özel birikim yönelimi olma-

dan Doğu'daki bürokratların davranışı temelde hiç bir zaman kapitalist patronlarınki gibi olmayacaktır. En yakın durumda, hırsızlığı ve gaspı yasallaştırmaya çalışan ("kılıfına uydurmaya çalışmak") gangsterler gibi hareket edeceklerdir. Ve SSCB'de on beş ilâ yirmi milyon kişiyi (daha fazla değilse) işsizliğe sürüklemek anlamına gelen özelleştirme yoluna girerlerse, işçi sınıfının direncini kırmak zorunda kalacaklardır.

Bu da gösteriyor ki, gerçek bir "üç yollu mücadele" yürürlüktedir. Bu her şeye rağmen, işçilerin Ekim Devrimi'nden kalan savunulacak iki "kazanımları" olduğunu kanıtlar: yarım yüzyılı aşkın bir süredir kesintisiz tam istihdam (kapitalist toplumda hiç varolmamış ve varolmayacak olan); ve onsuz bu tam istihdamın elde edilemeyeceği büyük ölçekli üretimde özel mülkiyetin kaldırılması.

Bürokrasiyi dogmatik ve gerçek dışı bir biçimde "kapitalist sınıf" olarak tanımlayarak SWP'li yoldaşlar tarihteki her hangi bir bürokrasiden daha çok Sovyet bürokrasisinde özgül olan şeyi kavramaktan aciz kalıyorlar. Bürokrasi burjuva sınıfından, gerçekte tarihteki tüm diğer yönetici sınıflardan, bu sınıfların gelirlerinin (toplumsal artık-üründeki payı) değişken, ama bürokratlarınkinin sabit oluşuyla ayrılır. Burjuvazinin yıllık kârları kâr ve üretimdeki yıllık dalgalanmalara bağlıdır. Feodal yıllık rant hasatların yıllık dalgalanmalarına bağlıydı. Bürokratın yıllık geliriyse onun hiyerarşideki mevkiine bağlıdır. Bu mevki değişmezse gelir de değişmez (marjinal değişmeler hariç).

Kapitalist girişimcinin davranışıyla koyu bir karşıtlık halindeki bürokrasinin tutuculuğu, ataleti ve "sorumsuzluğu" buradan ileri gelir. Kapitalist girişimcinin farklı davranışı onun bürokrattan "daha saldırgan" ya da "daha akılcı", "daha iyi", "daha kötü" oluşundan değildir, ne de daha "bireyci" veya "bencil" oluşundan. O böyle davranır, çünkü kapitalist rekabetin anlamı artık-değer kütlesi ve kârın dağılımı üzerindeki mücadelenin hiç bir zaman ortadan kalkmaması demektir, yani kapitalistin payı asla garanti değildir. "Teknolojik ilerleme" ya da "emek örgütlenmesi" yolunda tökezlerse, bunun kaçınılmaz neticesi iflas değilse eğer, payında bir düşüştür.

Glasnostun Sovyet ekonomisi gerçeğiyle ilgili olarak su yüzüne çı-

kardığı hiç bir şey, "sosyalist sanayileşmenin başarıları" ile ilgili stalinist madalyonun öteki yüzünden başka bir şey olmayan "devlet kapitalizmi" efsanelerinin üzerini örttüğü ışığı aydınlatamadı. Her şey Troçki ve Dördüncü Enternasyonal'in Sovyet toplumu ve Sovyet ekonomisiyle ilgili olarak yaptıkları tahlilin ve onu destekleyen Sovyet bürokrasisinin özgül doğasıyla ilgili tahlilin ışığında açıklanabilir.

Harman tarihte hiç bir yerde üretici sınıfın bir kesiminin bizzat üreticilerden "maksimum artık-emek çıkartmaya" girişmediğini iddia ediyor. Kuşkusuz Sovyet bürokrasisi tarihte öncesi olmayan bir görüngüdür. Ama Ekim Devrimi ve rus işçi devletinin yaratılması da tarihte öncesi olmayan yeni bir görüngüydü (Paris Komünü ancak bir kaç ay sürmüştü). Bilimsel ve dogmatik olmayan bir görüşe sahip insanlar tarih yeni ve beklenmedik ürünler ortaya çıkardığında şaşırmamalılar.

Gelelim "maksimum artık-emek çıkartma" meselesine. SSCB'deki işçi sınıfı tüketiminin payı (işçi sınıfı ve orta sınıf tüketimi birarada değil: orta sınıflar işçilerden on kat daha fazla tüketirler ve nüfusun yüzde 20'sini oluştururlar), hızlı sanayileşmeye girişen tek bir ülke örneği verecek olursak, Brezilya'dakinden çok daha büyüktür.

Şimdi basit bir benzetme (bu aynı değil, benzer anlamındadır) akla getirelim. 1848 veya 1890'da her hangi bir sosyalist veya sendikacı için, nesnel olarak "üreticilerden artık-emek çıkartılmasını" arttıracak şekilde hareket eden sosyalist parti liderleri veya gerici sendika liderleri fikri tam anlamıyla düşünülemez bir şeydi. Bununla beraber 1914'ten itibaren sosyal demokrat liderlerin ve çok sayıda sendika liderinin bu tarihten de daha önce yaptıkları buydu. Öyleyse sosyal demokrat partilere işçi partileri demeyi red mi edeceğiz? Muhafazakârlar ve Liberaller gibi burjuva partileri mi oldular? Burjuvazinin onları zayıflatma ve hatta dönemsel olarak ezme girişimlerine karşı bu partileri savunmadan Avrupa veya Japonya'da sınıf politikası gütmek mümkün müdür?

Reformist hainlerin önderliğindeki kitle sendikaları patronlar birliği şeklinde mi ele alınmalı? SWP'li yoldaşların Büyük Britanya söz konusu olduğu müddetçe reddettiği bu saçma fikri ultra-sol uzun süre savunmuştu. Fakat niçin, Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg'un katili

Noske tarafından yönetilmesine rağmen SPD'yi faşizme karşı savunmak düşünülebilirken, SSCB'yi emperyalizme karşı savunmak "düşünülemez" olsun?

Chris Harman bizim bürokrasiyle ilgili olarak peşpeşe sıraladığımız iki savın birbirleriyle uyuşmadığını iddia ediyor. Birincisi, bürokrasinin bir yönetici sınıf olmadığı; ikincisi, SSCB'de toplumsal artık kütlesini denetlediği ve dağıttığı. Fakat bu uyuşmazlık ta yine şekilci, şematik ve basitleştirmeci dogmatik bir düşünme tarzını yansıyor.

Tarihte yönetici sınıf olmamasına rağmen, güçlü toplumsal tabakaların artık kütlesini denetlediği ve dağıttığı bir çok durum olmuştur. Zira yönetici sınıf olmak, zorunlu olarak onu denetlemek veya dağıtmakla aynı şey olmayan, artığın temellük edilmesini gerektirir.

Zirve döneminde Çin İmparatorluğu'ndaki mandarin'ler ve Roma İmparatorluğu'nun son döneminde imparatorluk bürokrasisi büyük ölçüde toplumsal artığın merkezileştirilmesi ve dağıtımının denetimini ellerinde bulunduruyorlardı. Ama tüm bunlardan dolayı bu iki toplumda da onlar yönetici sınıf değillerdi, zira çok nadiren artığın aslan payını temellük ederlerdi.

Üçüncü Reich'ın sonlarında Nazi-askeri bürokrasisi kuşkusuz toplumsal olarak üretilen şeyin dağıtımının denetimini elinde bulunduruyordu, ama toplumsal artığın büyük kütlesi kapitalist sınıf tarafından temellük edilmeye devam ettiğinden, hiç bir şekilde yönetici sınıf değildi. İzleyen olaylar mutlak güçlü görünümüne rağmen kimin efendi ve kimin sadece emirleri uyguladığını gösterdi.

Gelecekteki olaylar benzer bir şekilde Sovyet bürokrasisinin ancak toplumsal artığı ve üretim araçlarını kendine malederek, yani kendini büyük ölçekli üretim araçlarının önemli bir kısmına sahip olan "eski moda" kapitaliste çevirerek yönetici sınıf haline gelebileceğini gösterecektir.

Temelsiz Çıkan Bir Korku

Troçki tarafından formüle edilen ve IV. Enternasyonal tarafından sa-

vunulan Sovyet toplumu yorumundan kopmaya karar verdiğinde Tony Cliff, SSCB'yi bürokratik olarak yozlaşmış işçi devleti şeklinde adlandırmaya devam edenlerin stalinizme teslim olacaklarını, özellikle de ayaklanan işçilere (1948'den itibaren, hiç değilse Stalin ölür ölmez, ayaklanmalar olacağını söylediğimizi hatırlayalalım) karşı bürokrasinin yanında yer alacaklarını öngördü.

Daha sonraki olaylar bu öngörünün temelsizliğini gösterdi. Ne Dördüncü Enternasyonal ne de onun her hangi bir seksiyonu veya her hangi bir önder temsilcisi bir kez dahi "ayaklanan işçilere karşı bürokrasinin yanında" yer almadılar. Bizler 1953'te DAC'de ayaklanan işçilere, 1956 Macar Devrimi'ne, aynı yıl polonyalı işçilere, 1968-1969'da Prag Baharı'na, 1980-1981'de Solidarnosc'un yükselişine ve onun Jaruzelski'nin izleyen askeri darbesine karşı mücadelesine ve 1989'da Doğu Avrupa'daki ayaklanmalara hep yüzde yüz destek verdik.

Üstelik Chris Harman da bunları kabul ediyor. Mahçup bir şekilde bizim yine de 1956'da Macar Devrimi'ne Gomulka tipi reform yöntemini "tercihimizi" ifade ettiğimiz iddiasına geri dönüyor. Bu bir iftiradır. Harman bu canavarca suçlamasına tek bir alıntı dahi bulamaz. Biz "SSCB'nin doğası" üzerine tartışmalara katıldığımızdan beri (yani 1945-1946'dan) hep siyasal devrimin -büyük ölçekli bağımsız kitle eylemini ve öz-örgütlenmesini gerektiren bir devrim- savunucusu olduk ve hâlâ da öyleyiz. Fakat SSCB, Doğu Avrupa ve benzer toplumlardaki siyasal kitle mücadeleleri gerçeği kitleler ile bürokrasi arasındaki mücadelelere indirgenemez.

SSCB, Doğu Avrupa, Çin, Küba ve Nikaragua'da son elli yılın mücadeleleri aynı zamanda bir yandan bu ülkelerdeki devletler ile kitleler arasında ve diğer yandan bu devletler ile emperyalist güçler arasında cereyan etmiştir. En ılımlı ifadeyle devlet kapitalizmi kuramı bu çatışmalarda hiç bir şekilde rehber olamamıştır. İçsel mantığı bizi zorunlu olarak bu çatışmaların çoğunu emperyalistler-arası olarak görmeye ve çekimser, "üçüncü kamp" konumu (Cliff'in Kore Savaşı'nda kabul ettiği ve en azından bazı izleyicilerinin Domuzlar Körfezi çatışmasında izledikleri tutum) almaya sürükler.

Bu çatışmalarda söz konusu ülkelerin, başta işçiler olmak üzere

halk kitleleri tarafsız kalmadılar. Stalin ve mirasçılarından nefretlerine rağmen emperyalizme karşı saf tuttular. Pratikte SSCB'nin emperyalizme karşı *SSCB'nin (ve diğer bürokratlaşmış işçi devletlerinin)* askeri bakımdan savunulması çizgisini uyguladılar. Bu SSCB, Yugoslavya, Çin, Vietnam, Küba ve Nikaragua'da da böyle oldu. Bu on milyonlarca işçinin katıldığı çarpışmalarda "devlet kapitalizmi" kuramının izleyicilerinin kabul ettikleri tavır en iyi ihtimalle kafası karışmış ve çelişik bir tavır, en kötü ihtimalle de tamamen karşı-devrimciydi. Eğer Sovyet işçileri bu berbat rehberleri izlemek talihsizliğine düşselerdi, hiç birimiz bugün sağ olmazdık ve Avrupa'da, kimbilir belki başka kıtalarda da hiç bir bağımsız işçi örgütü varolmazdı. Nazi barbarlığının SSCB'deki zaferi bunların hepsini söndürürdü.

Sekterliğin Kısır Döngüsü

Tony Cliff'in önderlik ettiği eğilim (SWP buradan türemiştir) tâ ortaya çıkışından beri başlıca görevini "devlet kapitalizmi" kuramını yaygınlaştırmak olarak görmüştür. Bu Marx tarafından hizip olarak tanımlanan şeyin niteleyici işaretidir: varlığını haklı çıkarmak amacıyla belli bir doktrin içinden bir parola inşa eder ve faaliyetini bu parolanın savunulmasına tabi kılar.

Bu sekter sapmanın, kurtulunması hemen hemen imkansız kendine özgü mantığı vardır. Britanya'nın kendisinde, SWP'li yoldaşlar işçi sınıfı içindeki gerçek kökleri ve örgütlerinin çapı nedeniyle kendilerini sekterliğin vahim işaretlerinden kısmen korudular: binlerin eleştirel gözü üzerinizdeyken hareket ettiğinizde kusurlu davranışlar hoş görülmez.

Fakat Britanya'da bile sekter anlayış tarzı SWP'ye, özellikle "proleter değil" diye gördüğü ve umursamazlıkla "büyük burjuva" diye şüphelendiği şu kitle hareketlerine yaklaşımında zarar vermiştir ve vermeye de devam etmektedir. Bu yine bir geçiş dönemi görüngüsü olarak, özellikle sınıf bilinci alanında ortaya çıkan bileşik gelişme kavramını algılamaktaki aynı muhakeme ve yöntembilim yetersizliğinden ileri gelir. "Devlet kapitalizmi" kuramının tam kalbinde yatan

da aynı "ya hep ya hiç" tavrıdır.

Bununla beraber, sekterlik SWP'nin uluslararası çalışmasına bir başka şekilde daha zarar vermiştir. Devlet kapitalizmi kuramı Üçüncü Dünya'daki kitlesel anti-emperyalist hareketlerin tam ilerici dinamiğinin kavranmasında güçsüz kalmak anlamına gelir. Kurama göre, bu hareketler sonuçta ancak yeni devlet kapitalisti devletlerin yaratılmasına götürür. Dinamikleri saf olarak "milliyetçidir". Sürekli devrimin tüm stratejisi -bir yandan proletaryanın bağımsız sınıf politikası için savaşırken, öbür yandan anti-emperyalist mücadeleye tam destek vermek; hareket içinde proleter egemenliği için mücadele etmek; ulusal-demokratik görevlerini çözüme kavuştururken devrimin sosyalist-proleter görevleri çözüme kavuşturmaya bir başlangıca dönüşmesini sağlamaya çalışmak- böylelikle SWP önderliğince gerçekte reddedilir veya asgariye indirilir.

Britanya'nın dışındaki diğer emperyalist ülkelerde, SWP'nin izleyicileri çoğu zaman gerçek sınıf mücadelesine müdahaleden aciz devlet kapitalizmi kuramının propagandasını yapacak küçük çaplı grupçuklar oluşturmakla yetiniyorlar. Sekter çıkarlar sınıf çıkarları üzerinde öncelik kazanıyor. Aynı şey tam bir toplumsal ve siyasal karmaşa içindeki Doğu Avrupa devletleri için de geçerli.

Komünist Manifesto'da Marx ve Engels komünistlerin yapmaları gerekenin klasik tanımını şöyle veriyorlardı:

"Onların bir bütün olarak proletaryanınkinden ayrı ve farklı çıkarları yoktur.

Proletarya hareketini biçimlendirmek ve kaynaştırmak için özel ilkeler (1888 ingilizce baskıda Engels "sekter ilkeler" deyimini kullanmayı yeğlemiştir) oluşturmazlar.

Komünistler diğer işçi sınıfı partilerinden yalnızca şu nedenlerle ayrılırlar:

1. Çeşitli ülkelerin proleterlerinin ulusal mücadelelerinde, tüm milliyetlerden bağımsız olarak, bütününde proletaryanın ortak çıkarlarına işaret ederler ve bunun cephesini oluştururlar.

2. İşçi sınıfının burjuvaziye karşı mücadelesinin geçeceği çeşitli gelişme aşamalarında her zaman ve her yerde bir bütün olarak hareketin

çıkarlarını temsil ederler.

Dolayısıyla komünistler bir yandan pratik olarak her ülkedeki işçi sınıfı partilerinin en ileri ve kararlı, tüm diğerlerini ileriye doğru sürükleyen kesimidirler; diğer yandan kuramsal olarak büyük proletarya kitlesine göre proleter hareketinin yürüyüş çizgisi, koşulları ve nihai genel sonuçlarının açık seçik anlaşılması üstünlüğüne sahiptirler."

SWP "proleter hareketin yürüyüş çizgisi, koşulları ve nihai genel sonuçlarının açık seçik anlaşılması" söz konusu olduğunda genel olarak devrimci marksistlerden farklı değildir: proletarya kendini, uluslararası bağlamda sınıfsız bir toplum kurma perspektifiyle, çok partili, demokratik olarak seçilmiş sovyetler aracılığıyla iktidarı ele geçirmek üzere örgütler. Fakat SWP'nin izleyicileri devlet kapitalisticilerin ayrı örgütlenmesinin Doğu Avrupa ülkelerinde haklı çıkmadığı açık sonucunu çıkarmıyorlar. Oradaki her devrimcinin görevinin ileri işçiler ve aydınların bürokrasiye ve restorasyoncu güçlere karşı iki cephede birden mücadele etmek olduğunu görmüyorlar. Her şeyden önce sınıfsal bağımsızlığın (kolay bir şey değildir bu) yaratılmasını (yeniden yaratılmasını) gerektiren, bir bütün olarak proletaryanın çıkarlarının savunulması yerine, SWP'liler tüm diğer devrimci akımlarla kendi arasında yapay bir farklılık -özel olarak sekter parolaları "devlet kapitalizmi" dogmasının kabulü üzerine dayalı bir farklılık- yaratılması üzerinde yoğunlaşıyorlar.

Bu ancak, önce stalinistlerin, sonra da yeni-stalincilerin ve yeni sosyal-demokratların devrimci marksistlerle (ve bu günlerde artan ölçüde bizzat marksizmle) mücadele etmek için bu ülkelerde sistematik olarak yaydıkları devrimci marksistlerin skolastik dogmatikler, ümitsiz "bölücüler" olduğu imgesini güçlendirir. Bu imge etkinliği azaltır. Marksistlerin bu ülkelerde, hizipler kurmak üzere değil, kendini yeniden inşa eden işçi hareketi içinde kalan militan için başlıca çekim kutubu haline gelmek üzere sahip olduğu gerçek imkanları zayıflatır.

Ne mutlu ki bunun olumsuz etkisi hem Dördüncü Enternasyonal'in kazanmış olduğu kuramsal, siyasal ve örgütsel güçten (SWP'nin sahip olduğundan daha gerçek bir etkiye sahiptir) dolayı hem de bu ülkelerde yeşeren en iyi yerli güçlerin tedrici olarak biriktirdiği anlayış ve de-

neyim sayesinde sınırlı kalacaktır. SWP'nin burada oynadığı rol sekterliğin olumsuz yansımalarını açıkça sergiliyor.

Bu sekterlik SWP'yi uluslararası bir örgüt kurma yolunda her hangi bir ileri adım atmaktan aciz bıraktı. Hizipler ancak sıkı sıkıya denetledikleri mini-hiziplerle birleşirler. Örgütsel bakımdan, sekterlikleri önemli sayıda ülkede kayda değer, özerk devrimci organlarla birleşmelerini engeller. Siyasal bakımdan bu, dünyadaki çoğu ülkedeki gerçek kitle mücadele sürecini anlayamamak yüzündendir. Dolayısıyla SWP temelde bir kaç ülkede grupçuklar yaratmaya çalışarak üyelerini başından savmak zorunda kalan bir ulusal-komünist örgüttür.

Kırk yıllık bir tecrübeden sonra bu açıdan bizim sicilimiz kınanamaz. Dördüncü Enternasyonal tek ve yegane dünya örgütü olarak gerçek anlamda vardır. Tabiatıyla henüz küçük, çok küçüktür ve uğrunda çalıştığı ve sadece bir unsurunu oluşturacağı devrimci kitle enternasyonali olmaktan uzaktır. Yine de hem sayısal bakımdan hem de iş yerleri ve sendikalardaki köklülük ve coğrafi yaygınlık bakımlarından 1938'e ya da 1948'e göre çok daha güçlüdür. Kimi seksiyonları ve sempatizan örgütleri kendi ülkelerindeki işçi hareketi ve kitle hareketinde herkesce kabul edilen gerçek bir rol oynuyorlar. O sekter olmayan bir biçimde, Komünist Manifesto'da konulan temel üzerinde hareket ediyor ve etmeye de devam edecek.

Bunu ancak, hiç bir yerde bu savunmayı her hangi bir varsayılan "önceliğe" tabi kılmaksızın, dünya devriminin üç alanında -emperyalist ülkeler, bürokratik diktatörlük altındaki ülkeler ve Üçüncü Dünya denilen ülkeler- işçilerin ve ezilenlerin çıkarlarının koşulsuz ve ödünsüz savunmasını üstlenen uluslararası işçi hareketinin bir akımını temsil ederek başarabilir.

İşte bir ve aynı anda hem ulusal devrimci örgütler hem de uluslararası bir devrimci örgüt kurmayı sağlayan budur. Bu bakımdan, *sürekli devrim kuramına, troçkist stalinizm tahliline, Geçiş Programı'na* ve "dünya devriminin üç alanına" dayalı SSCB'de, Üçüncü Dünya'da ve emperyalist ülkelerdeki örgütlü işçi hareketinde geçmişte ve şimdi ne olduğu anlayışı hem uygulanabilir hem de etkili olduğunu kanıtlamıştır.

CHRIS HARMAN

Mantık sınavından geçmeyen bir eleştiri

Doğu ve Batı'daki iktisadi bunalımların çakışması devrimci marksistler için çok zorlu bir meydan okumayı temsil ediyor. Hem Batı hem de Üçüncü Dünya işçi hareketine büyük ölçüde egemen olmuş eski stalinci ideoloji iflas etti. Bu iflas, marksizmin ve sınıf mücadelesi üzerine temellenen bir siyasetin muarızları tarafından insanlık için tek yolun "piyasa" olduğu iddiasıyla doldurulmakta olan bir boşluk yarattı. Bu iddia, çok sayıdaki Doğu ülkesi işçisinin kendilerini perişan eden bunalıma karşı gösterdikleri tepkiyle destekleniyor. Bu işçiler, eski düzenin sosyalizmin bir çeşidi olduğunu sanarak sosyalizm üzerine her türlü söylevi reddediyor ve batı kapitalizminin harikalarını salık veren Walesa ve Yeltsin gibi kişilere yöneliyorlar.

Devrimci marksistlerin bu meydan okumaya karşı koyabilmek için tek bir yolları var: Doğu'daki bunalım ile Batı'daki bunalım arasındaki etkileşimi ortaya koyan bir dünya sistemi tahlili geliştirmek. Ernest Mandel'in yaptığı, maalesef, bu değil.

Onun çağdaş batı kapitalizmi için çizdiği tablo aşırı derecede basitleştiricidir. Bize Marx'ın yüz yirmi yıl önce **Kapital**'de çizdiği tablonun kendine göre bir özetini sunar. Ona göre çağdaş kapitalizmde:

"İlk evrede işletmenin özel kararlarına bağlı olan emek örgütlenmesi, bilahare rekabet, yani piyasa tarafından düzeltmeye uğrar. Girişimci, yok olmamak için bu düzeltmelere uymak zorunda kalır. Kapitalist rejimde tek bir performans ölçütü vardır: kâr. Sermayeler kârın ortalamanın altında olduğu işletmeleri ve dalları terkederler ve kârın ortalamanın üzerinde olduğu dallara doğru akarlar.

"Satışların kötü gittiğine veya kârın ortalamanın altına düştüğüne dair aldığı ilk işarette, kapitalist, üretimi örgütleme biçimini değiştirmeye yönelir.

"Fakat değer yasası bir ekonomiyi ancak bu ekonomi bir genelleşmiş meta ekonomisi olduğu ölçüde, yani emeğin temel olarak özel emek olduğu bir ekonomide yönetir."

Tabii, bu tablo tamamen yanlış değil. Ama, Marx'ın yaşadığı çağdan bu yana sistemin varmış olduğu ampirik gerçekliği ele almak için de ümitsizce yetersiz. Bu konuda, kendimizi *"işletmenin sahibi"* tarafından alınan *"özel kararlardan"* söz etmekle sınırlayamayız. Tekeller ulusal ekonomiye egemen olduklarında, ekonominin üretken sektörleri millileştirildiğinde, piyasalar için "barışçı" rekabet yerini kapitalist devletler arasındaki askeri çatışmalara bıraktığında ve devletler askeri başarı için hayati sektörlerin genişlemesini garantilemek amacıyla kendi ülke ekonomileri içinde değer yasasının dışına çıktıklarında olup biten şeyi tahlil etmek gerekir.

İşte Lenin ve Buharin'in emperyalizm üzerine olan yazılarında ele almaya başladıkları da tam da bu sorunlardır.[1] Bu yazılar, Marx tarafından **Kapital**'de çizilen tabloyu doğru olarak kabul ediyorlar, fakat aynı zamanda, onu geliştirmek gereğini vurguluyorlardı. Kendilerini "piyasalar için rekabetten" söz etmekle sınırlamak bir yana, kapitalizmin, tarihinin bu aşamasını aşmakta olduğunu kabul ediyorlardı (daha 1915-1916'da). Mandel ise, tersine, Lenin ve Buharin'in yetmiş beş yıl evvel yazdıklarına hiç başvurmaksızın, Marx'tan yaptığı özetle yetinmektedir!

Bu yetmezmiş gibi, onların öngörülerinden yola çıkarak "örgütlü kapitalizm efsanesini" ve Hilferding'in **Generalkartel**'ini kabul edenleri basitçe ıskartaya çıkartıyor. Oysa daha bir yüzyıl önce Engels şöyle yazıyordu :

"(Bir sanayinin) tüm dallarını denetleyen ve tekelleştiren tröstlere

(1) Bkz.V.I. Lenin, **Emperyalizm, Kapitalizmin En Yüksek Aşaması**, Sol Yay.; N. Buharin, **Dünya Ekonomisi ve Emperyalizm**, Özgün Yay., 1975; N. Bukharin, **The Economics of the Transformation Period**, New York, 1971; V.I. Lenin, **Marginal Notes to Bukharin's Economics of the Transformation Period**, a.g.e. içinde.

doğru bir gelişmenin anlamı yalnız özel üretimin değil, plan yokluğunun da son bulmasıdır."[2]

Sanırım onun da "örgütlü kapitalizm efsanesini" kabul ettiğini ve Lenin'in de Buharin'in **Dünya Ekonomisi ve Emperyalizm** kitabına çok olumlu bir önsöz yazarken aynı şeyi yaptığını varsaymamız gerekecek. Lenin bu giriş yazısında, daha 1915'te, *"rekabetin ulusal ekonomiler çerçevesinde en aza indirildiğini"*, fakat, sonucu *"öncelikle askeri güç ilişkisi tarafından belirlenen kapitalist devlet tröstleri arasındaki mücadele"* gibi *"dev boyutlar aldığını"* vurguluyordu.[3] Son olarak, Komünist Enternasyonal'in Dünya Emekçilerine Bildirgesi'nde aşağıdaki satırları yazarken Troçki de aynı hatayı işliyor olmalıdır :

"Liberal kapitalizmin onca protestoyla karşı çıktığı iktisadi hayatın devletleştirilmesi olmuş bitmiş bir olgudur. Sadece serbest rekabete değil, tröstlerin, kartellerin ve başka iktisadi ahtapotların egemenliğine de geri dönmek artık imkansızdır. Bugün yegane perspektif şudur: devletleştirilmiş üretimin taşıyıcısı kim olmalıdır, emperyalist devlet mi yoksa muzaffer proletarya mı ?"[4]

Lenin, Buharin ve Troçki'nin hepsi de, kapitalizmin tekelci ve emperyalist evresine girmesinden itibaren, kendi içlerindeki üretim sürecini piyasa fiatlarıyla yapılan bir emtia mübadelesi temelinde değil, girdi ve çıktıların planlanmış bir etkileşimiyle örgütleyen dev grupların egemenliğinde olduğunu kabul etmişlerdir. Bu, bugün büyük şirketleri sevk ve idare edenlerin mükemmelen bilincinde oldukları bir şeydir. Öyle ki, Güney Koreli bir dev tröstle ilgili olarak, söz gelişi, şunlar yazılmıştır :

"Koreli büyük şirketlerin performansları kârlılık üzerinden ölçülemez, çünkü kârla ilgili veriler manipüle edilmiştir; ihracatların hacmi üzerinden de ölçülemez, çünkü bunlar sübvansiyonların neticesi olabilir. İyi bir performans ancak üretimle ilgili maddi göstergeler ve işlemlerin idaresi, yani verimlilik, kalite, stoklar ve ihraçat değerlerindeki değişme

(2) F. Engels, **Erfurt Programının Eleştirisi**.

(3) N. Buharin, **Dünya Ekonomisi ve Emperyalizm**, s.15-20.

(4) L. Trotsky, **The First Five Years of the Communist International**, cilt I, New York, 1945, s.23.

temelinde ölçülebilir." [5]

Şirketlerin içinde metalar arasındaki değer yasası esaslı ilişkilerin tersi yönde işleyen bir tür "planlama" vardır.

Dev bir şirket içinde cereyan eden şeyler, her iki dünya savaşında da her ulusal ekonominin tamamına hemen hemen hakim olan modern devletlerin muazzam askeri sektörleri çerçevesinde de aynı şekilde cereyan ederler. Devlet doğrudan doğruya silah üretmediği zaman dahi özel imalatçıların, kendilerini ayakta tutacak şekilde, şişirilmiş bir fiat üzerinden ödeme almalarını garanti eder, bu durum kârlı olanların lehine olmak üzere kârlı olmayan iktisadi sektörlere sağlanan sübvansiyonları içerse bile. Hiç bir modern devlet piyasanın içsel hareketinin -değer yasasının- onun savaş yapma yeteneğini yıkmasına izin vermez.

Fakat hepsi bu değil. Dev bir şirketin içsel işleyişinden ya da devletin askeri hazırlıklarından kovulan değer yasası yine de onları dışardan belirleyen hayati bir güç oluşturur. Bu "planlamanın" içinde yer aldığı idare keyfi değildir. İdare, her dev şirketin, uzun vadede, ister askeri isterse iktisadi şekillerde olsun, rekabete karşı koyabilmesini sağlamalıdır.

Kârlı ya da değil, tüm işlemleri üzerinden genel bir kâr elde edemeyen bir dev şirket sonunda iflas eder. Rakiplerini yenebilmek için kaynaklarını kullanamayan bir ulusal devlet, son tahlilde, askeri bir yenilgi tehlikesiyle yüz yüze kalır.

Dış rekabet, her şirket ölçüsünde "planlamacıların" iş görme parametrelerini belirler. Şirket yönetimlerini devamlı surette iç maliyetlerle ilgilenmeye, yani denetimleri altındaki çeşitli üretim süreçlerinde değer yasasını dayatmaya zorlayan dış rekabettir.

Kuşkusuz, dış rekabetin kaprisleri eski maliyet hesaplarını altüst ederek, yönetimleri donanımı öngörülenden daha çok arttırmaya ve kimi yatırımları bitmemiş halde bırakmaya zorlayarak, iç planlama çabalarını sürekli olarak anlamsız kılar. Bir ulusal ekonomi çerçevesindeki "örgütleme" çabaları uluslararası düzeydeki rekabet tarafından

(5) A. Amsden. "**Third World Industrialisation: 'Global Fordism' or a New Model?**", *New Left Review*, no 182, temmuz-ağustos 1990, s.21.

devamlı şekilde sorgulanır. Bu sadece piyasalar için iktisadi bir rekabeti içermez. Aynı zamanda, emperyalizm döneminin tipik rekabet biçimi olarak, askeri rekabeti de belirler.

Doğu Hakkında Mandel'in Efsaneleri

Mandel'in modern batı kapitalizminin işleyişiyle ilgili çizdiği efsanevi tabloyu Doğu ülkelerinde olup bitenlerle ilgili bir diğer efsanevi tablo izliyor. Mandel açıklıyor :

"SSCB'de kilit derecede önemli yatırımlar via değer yasası dağıtılmaz. Bürokrasi tarafından çoğunlukla devlet düzeyinde kararlaştırılır. Planlı bir ekonomidir (bu bir değer yargısı içermez). Doğrudan kaynak tahsisi olduğu müddetçe planlı. Yetmiş yıl boyunca büyük sübvansiyonlara ihtiyaç gösteren "zarar"-eden işletmeler öncelikli üretken kaynak tahsisi aldılar. Bu kaynaklar sistematik olarak "daha kârlı" işletmeler ya da sektörlerden aktarıldı. Böylesi olgular kapitalizm ve değer yasası altında düşünülemez bile."

Böylelikle *"1928'den bu yana Sovyet ekonomisinin gerçek büyüme eğrisi gerçekten düzenli ve kesintisizdi. Kapitalist ekonomiden farklı olarak SSCB, altmış yıldan fazla bir zaman hiç bir resesyon, üretimde mutlak bir düşmeye yol açan hiç bir aşırı-üretim bunalımı deneyimi geçirmemiştir".* Son olarak, büyüme *"yirmi yıl kadar önce düşmeye başlamıştır" (...) " ve bu düşüş "sıfır büyüme" haline gelebilir, ama bunu kaçınılmaz kılan hiç bir "yasa" yoktur".*

Mandel'e göre SSCB ekonomisinde varolan dinamik devlet kapitalizmi kuramının belirttiği gibi üretim araçlarının birikimi dinamiği değildir, zira bu birikimin önemli bir kısmı mal savurganlığından oluşur : *"burada SSCB'deki komuta ekonomisinin, sözde planlamanın ya da yarı-planlamanın "sırrına" ulaşırız: aşırı-genişleyen sektör I değil, sektör III"tür".*

Bu, Mandel'e göre *"SSCB ABD ve Batı Avrupa'nın toplamı kadar üretimi olan, dünyadaki en büyük kimyasal gübre üreticisi olmakla birlikte"* neden SSCB tarımının iyi sonuçlar vermediğini açıklar. Öyle görünüyor ki *"bu üretimin yarıdan fazlası "yolda" heba olur. Bu şekil-*

deki savurganlığın herhangi bir sermaye birikimi yönelimiyle ilgisi yoktur".

Bu önermelerin her birini yakından inceleyelim. İlkin, *"düzenli ve kesintisiz"* bir büyümenin olduğu Doğu Avrupa'nın en aklıselim iktisatçılarınca uzun zamandır reddedilmektedir. Onlara göre, stalinci komuta ekonomisinin gelişmesinin sayısız kez bunalım durumuna varan döngüsel bir karakteri vardır. Bu döngüler içindeki dalgalanmalar elli ve altmışlı yıllardaki uzun süreli boom boyunca Batı ekonomilerinkilerden daha büyük olmuştur. Örneğin, çek iktisatçılar Goldman ve Gorba 1969'da şöyle yazmışlardır :

"Çekoslovakya, DAC ve Macaristan'daki sınai üretim dinamiğinin tahlili ilginç bir tablo sunuyor. Büyüme oranı nispeten düzenli dalgalanmalar gösteriyor. Bu dalgalanmalar, eğer tahlil üretim mallarıyla sınırlı tutulursa, çok daha şiddetlidir".[6]

Bu dalgalanmalar ellili ve altmışlı yıllarda, Çekoslovakya'da Fransa'dan çok daha önemli bir düzeydedir. 1966-1974 döneminde, en düşük büyümeli yıllardaki büyüme oranlarıyla en yüksek büyümeli yıllardaki büyüme oranları arasındaki fark, ortalama olarak, DAC'de % 50, Bulgaristan'da % 100, SSCB'de % 130 ve Polonya'da % 228 idi.

Daha yirmi yıl önce, Batı'da yapılan bir akademik araştırma, Sovyetler Birliği'nde böylesi bir eşitsizliğin birinci beş yıllık plan döneminde dahi gözle görülebilir bir durum olduğunu göstermiştir[7] Öte yandan, perestroyka sonrasında ulaşılan sovyet verileri, bu planın ilk yıllarında sınai üretimdeki yoğun genişlemenin, 1932-1933'de, gıda maddelerinin tümüyle tükenmesine ve çoğu Ukrayna ve Kazakistan'da olmak üzere, beş milyondan fazla kişiyi öldüren açlığa yol açtığını öğretmiştir.

Dahası, resesyon -eksi büyüme- Mandel'in iddia ettiği gibi, tamamıyla dışlanmış değildir : resesyon, 1951-1952'de ve 1967'de Yugos-

(6) Goldman & Korba, **Economic Growth in Czechoslovakia**, Prag, 1969, s.41.

(7) R. Hutchinson, "**Periodic Fluctuations in Soviet Historical Growth Rates**", ***Soviet Studies***, ocak 1969.

lavya'da; altmışlı yılların başında ve 1990'da Çekoslovakya'da; batı tipinde piyasa mekanizmalarını yerleştirmeyi amaçlayan reformlar öncesinde Sovyetler Birliği'nde gerçekleşmiştir.

Yetmişli yılların başında yugoslav iktisatçı Branko Horvat, 1968 piyasa reformları öncesinde bile yugoslav ekonomisinin, içlerinde Birleşik-Devletler'in de bulunduğu on değişik ekonomiye göre *"hissedilebilir ölçüde daha istikrarsız"* olduğunu açıkladığı **Business Cycles in Yugoslavia** adlı bir kitap yayınlamıştı.[8] Tabii Mandel'e göre kitabın adı dahi imkansızdır.

Kuşkusuz, Mandel artık Doğu ülkelerinde bunalımların olamayacağı şeklindeki argümanı ileriye sürmüyor. Tüm rus yönetiminin bunalımdan dem vururken yanılgı içinde olduklarını açıklamak çok zor olurdu. Ama yine de şunda israr ediyor :

"Bu ülkede bir bunalım varsa eğer, bu mübadele değerlerinin (malların) aşırı-üretim bunalımı değil, ama bir kullanım değerlerinin (kıtlığın) eksik-üretim bunalımıdır. Bu ikincinin sadece birincinin bir türü olduğunu öne sürmek koca bir yanlıştır. Boş bir mağaza, satılamayan mallarla tıkabasa dolu bir mağazanın bir çeşidi değildir".

İki şey birbirine zıtsa, aralarında hiç bir bağlantı yoktur demek bir işe yaramaz. Bir marksist olarak Mandel bunu anlamış olmalıydı. Gerçekteyse, Marx'a göre, aşırı-üretim kapitalizmin içsel çelişkilerinin gelişmesinde sadece bir andır. Bu nedenledir ki, marksistler, bir çok Batı ülkesinde genelleşmiş aşırı-üretim bunalımları olmasa da, uzun süreli boom boyunca bu çelişkilerin gerçekliğini vurgulamaya devam edebilmişlerdir.[9]

Marx'ın **Kapital**'in III. cildinde belirttiği gibi, malların aşırı-

(8) B. Horvat, "**Business Cycles in Yugoslavia**", tercümesi ***Eastern European Economics***, cilt IX, no. 3-4 içinde.

(9) Mandel eğer örgütümüze ait o dönemdeki yazılı malzemeleri gerçekten okuma zahmetine katlansaydı, çelişkilerini aşmış bir "örgütlü kapitalizm" fikrini savunmak bir yana, bizim böyle bir fikrin savunucularıyla nasıl bir polemik gayreti içinde olduğumuzu saptayabilirdi. Örneğin bkz. Mike Kidron'ın 1956'daki R. Crosland ve J. Strachey'e eleştirileri (***A Socialist Review***, Londra, 1965'te yeniden basıldı) ile aynı yazarın "**Rejoinder to Left Reformism**" makalesi. ***International Socialism***, kış 1961-62 (eski seri).

üretimi bir başka şeyin, sermayenin aşırı-üretiminin bir alt-ürünüdür. Fakat, her zaman artabilecek ve gerçekte, "aşırı-üretim" olduğunda hiç bir zaman tam tamına doyurulamayacak olan toplumun ihtiyaçlarına kıyasla mutlak bir aşırı-üretim yoktur. Söz konusu olan emekgücünden çekip alınan artık-değere göre sermayenin aşırı-üretimidir (aşırı-birikim).

Marx aşırı-üretime nasıl varıldığını şöyle açıklar. Her türlü boom içinde, belli bir anda, kapitalistleri yatırıma zorlayan rekabet itkisi varolan hammadde, iş gücü ve borçlanılacak sermaye (yani yatırılmamış artık-değer) arzının tükenmesine yol açar. Bunların fiatları -mal fiyatları, parasal ücretler ve faiz hadleri- en az kârlı işletmelerin zarara doğru gittiklerini farketmelerine dek yükselir. Bu işletmelerin bazıları iflas eder. Diğer bazılarıysa ancak planlanan yatırımları yüzüstü bırakmak ve fabrikaları kapatmak koşuluyla ayakta kalırlar. Bunların eylemleri de, sırayla, diğer sermayelerin pazarlarını, onları yatırımdan vazgeçmeye ve fabrikalarını kapatmaya zorlayarak, yok eder. Boom'un bu "talep fazlası" (Mandel'e göre eksik-üretim) gerileme döneminin aşırı-üretimine neden olur. Fakat bu gerileme de, kendi payına, sermayeye göre artık-değer oranını arttırarak yeni bir boom'a yol açar : bir yandan, bütününde sermaye stoğunu daraltacak şekilde bazı sermayeler yok olur; diğer yandan, gerileme evresinin koşulları kapitalistlerin sömürü oranını arttırmalarına ve daha yüksek bir artık-değer miktarıyla yeni bir birikim döngüsüne girmelerini sağlar.

Kırklı, ellili ve altmışlı yılların uzun süreli boom'unun sırrı ulusal devletin aşırı-birikime sürükleyen baskıları azaltabilmesinde (sermayenin bir kısmını üretken olmayan, askeri kanallara yönelterek), yüksek bir sömürü haddini muhafaza etmeye yönelik önlemleri dolaysız olarak alabilmesinde (ücretler üzerindeki denetimlerle, vb.), kilit işletmeler açık vermeye başlamazdan evvel boom'u yavaşlatmak üzere müdahalede bulunabilmesinde ve askeri siparişler yoluyla garanti ettiği asgari bir düzeyi koruyabilmesinde yatar. Devlet kapitalizminin silahlanma ekonomisi kapitalist birikimin döngüsel modelinin sonunu getirmemiştir. Fakat, İkinci Dünya Savaşı öncesindekiler tipinde gerilemelerin yaşanmasını da önleyebilmiştir.

Doğu ülkelerinin komuta ekonomilerinde de benzer bir durum meydana gelmiştir. Marx'ın çizdiği kapitalizm tablosundaki gibi aşırı-birikim olmuştur. Daha güçlü ve daha ileri yabancı kapitalizmlerle rekabet etme çabası, bu ülkeleri, ulusal ekonomi çerçevesindeki kullanılabilir artığı aşan miktarlarda yatırım yapmaya götürmüştür. Ve aşırı-birikim de, bunalımları da içeren döngüsel bir gelişme modelini kabule sürüklemiştir. Yatırımlardaki bu aşırı düzeye ulaşma çabası, kaçınılmaz biçimde, hammadde, ara mallar ve iş gücünde bir kıtlığa yol açmıştır.

Ekonomide, *girdi* kıtlığı yüzünden büyük üretim sektörlerini kapılarına kepenk vurmakla tehdit eden darboğazlar oluşmuştur. *Çıktı* hiç bir zaman planlanmış olan hızda gelişmemiştir. İşletmelerin malzeme ve iş gücü elde etmek için ödedikleri parasal tutar, doğrudan sonucu fiat artışları ve "gizli" sonucu mağazalarda keskin ürün kıtlığı olan enflasyonist baskılara yol açarak,ekonominin *çıktı* miktarını aşmıştır.

Kendi başına bırakıldığında, bir talep fazlasıyla belirlenen ve bir birikim fazlasının ürünü olan bunalım, işletmelerin genelleşmiş iflasına ve başka işletmelerin *çıktısı* için piyasaların imhasına götürür. Sonunda bir aşırı mal üretimi bunalımı meydana gelir. Fakat tıpkı Batı'da uzun süreli boom sırasında olduğu gibi, devlet bundan kaçınmak için ekonominin "yeniden soğutulması" yoluyla müdahale eder. İşletmelere kimi yatırımlarını dondurma ve kaynaklarını başka işletmelere kaydırma talimatını verir. Bunun sonucunda söz konusu işletmeler aniden bir ürün tipinden bir diğerine geçerler. Üretimin önplanlanması efsanesinin -"a priori tahsisten" bahsederken Mandel'in hâlâ kabul ettiği efsane- yerine gerçekte varolan *girdi ve çıktıların* sürekli yer değiştirmeleriyle beliren bir olaydan-sonra, "a posteriori" tahsistir.

Süreç boyunca hep örselenen plan hedefleri tüketim malları üretimine ait olanlardır. "Ücret fonu mallarındaki" kesintiler diğer yatırımları tamamlamak için yeni kaynakları açığa çıkarır. Yatırım ve artık-değer arasındaki denge, tüketim düzeylerinin maddi olarak sınırlanmasıyla ve sömürü oranının arttırılmasıyla kısmen yeniden kurulur. Sonuç, işletmeler tarafından ücretlere tahsis edilen fonlar ile bu ücret-

lerle satın alınabilecek olan ürünler arasındaki kopukluğun inkar edilemeyecek şekilde daha çok arttırılması, bir başka deyişle açık veya gizli bir enflasyon yaratılmasıdır.

Daha genel olarak ifade etmek gerekirse ekonomi, her ne kadar harfiyen Marx'ın modeline göre oluşmasalar da, dönemsel bunalımlarla karşı karşıyadır.

Hepsi bu kadar da değil. Mandel "son yirmi yıla" kadar büyüme olduğunu açıklarken de yanılmaktadır. Gerçekte, tüm Doğu ekonomileri onyıllar boyunca uzun vadede ortalama büyüme oranlarında bir düşme eğilimi kaydetmişlerdir. Mandel'in söylediğinin tersine, bu durum sadece altmışlı yıllarda ortaya çıkmadı. Resmi sovyet istatistikleri aşağıdaki büyüme oranlarını veriyor :

Üretilen milli gelirin ortalama yıllık büyümesi

1951-1955	%11,3
1956-1960	% 9,2
1961-1965	% 6,5
1966-1970	% 7,8
1971-1975	% 5,7

Güvene mazhar başka tahminler daha düşük büyüme oranları veriyorlar, ama eğilim yine aynı yönde.[10]

Eski büyüme oranını yakalama güçlüğü ilk kez bir barış zamanı planını gerçekleştirilmesi mümkün olmayan yatırım hedefleri tespit edildiğinden dolayı "çok gergin" addedip bıraktıklarında, daha 1956 aralığında sovyet önderleri için oldukça açıktı. Sovyet ekonomisi üzerine yapılan bir batılı akademik incelemenin açıkladığı gibi *"büyümede bir yavaşlama 1958'den itibaren açıkça ortaya çıktı"*.[11]

İşte Hruşçov'un ellili yılların ortası ve altmışlı yılların başında

(10) Örneğin bkz. B. Kostinsky & M. Belkindas, **"Official Soviet Gross National Product Accounting"**, CIA Directorate of Intelligence, ***Measuring Soviet GNP, Problems and Solutions***, Washington, 1990 içinde.
(11) A. Nove. **An Economic History of the USSR**, Londra, 1969, s.361.

ekonomiyi yeniden örgütlemek amacıyla tekrar tekrar giriştiği sonuçsuz çabaların kökeninde özellikle bu iktisadi başarısızlıklar vardır. Bununla birlikte, Mandel'in kuramı onu o dönemde başarısızlıklar olduğu gerçeğini inkara sürüklediği gibi, bugün de büyüme oranının sadece yirmi yıldır düştüğünü (yani ellili yıllarda değil, yetmişli yıllarda) iddia etmeye sürüklüyor!

Buna karşılık Tony Cliff'in kuramı, Mandel bunu bilse de bilmese de, onun Hruşçov'un "başarısızlıklarının" ardındaki iktisadi sorunları ellili yılların içine yerleştirmesini sağlamıştır.[12]

Mandel'in güncel evreye ilişkin önermeleri çok daha şaşırtıcıdır. Bize, sovyet büyüme oranları "*sıfır büyüme*" haline gelseler dahi, "*bunu kaçınılmaz kılan hiç bir yasa yoktur*" diyor. Gerçekteyse, o 1989 yaz başında bu satırları yazarken SSCB "*sıfır büyümeye*" zaten ulaşmıştı ve üstelik toplam üretimin siddetli bir düşüşünün başlangıcını yaşıyordu. Ekim 1990'da, Devlet İstatistik Komitesi başkan yardımcısı Tolhuşin sınai üretimin geçen yıla göre % 3,1 düştüğünü ilan ediyordu.[13]

Marksistlerin cevap vermesi gereken soru bu üretim daralmasının nasıl meydana geldiğidir. Böyle bir gelişmenin kaçınılmaz olmadığı açıklamasıyla sorun es geçilemez. Bu, kökenlerini açıklamaksızın, resesyonların "*kaçınılmaz olmadığı*", iktisat politikasında yapılan hataların sonucu olduğunu iddia eden batı kapitalizminin savunucularıyla aynı tutumu kabul etmek anlamına gelir.

Mandel'in savurganlık olduğundan birikim olamayacağı şeklindeki açıklaması tümüyle şaşırtıcı. Bizim Batı'da savurganlık olmadığına inanmamızı mı istiyor! Oysa Batı'daki savurganlık üzerine Vance Packard ekolü tarafından, **Tekelci Sermaye**'de Baran ve Sweezy[14] tarafından ya da Mike Kidron[15] tarafından yapılan hesaplamalar bu sa-

(12) Örneğin bkz. "**The Future of the Russian Empire, Reform or Revolution**", ***Socialist Review***, aralık 1956 (Neither Washington nor Moscow, Londra, 1982'de yeniden basıldı); **Russia from Stalin to Kruschev**. Londra, 1958; **Rusya'da Devlet Kapitalizmi**, Metis yay., 1991'in ikinci bölümü.

(13) BBC Monitoring Service. 12 ekim 1990'da tercüme edilen demeç.

(14) P. Baran & P. Sweezy, **Tekelci Sermaye**, Doğan Yay.

(15) M. Kidron & E. Dallas, "**Waste US: 1970**". M. Kidron, **Capital and Theory**, Londra, 1974 içinde.

vurganlıkların Mandel'in Sovyetler Birliği'yle ilgili olarak bahsettiği kullanılabilir üretken kaynakların % 30, hatta % 40'ını aştıklarını göstermiştir.

SSCB ekonomisinin bir savurganlık ekonomisi olduğu fikri uzun bir süre önce **Critique** dergisi çevresindeki bir kuramcılar grubu tarafından öne sürülmüştür. Bu kuramcılar SSCB'nin ne sosyalist ne de kapitalist olduğunu düşünüyorlar. Yakın bir süre önce, Batı'da olduğunu varsaydıkları piyasa modeline engelsiz bir dönüşü haklı çıkarmak isteyen bir çok Doğu Avrupa'lı iktisatçı ve siyaset bilimci de saflarına katıldı.

Fakat, **Critique** dergisinin yönetmeni Hillel Ticktin'le yaptığı bir tartışmada bizzat Mandel'in de kabul ettiği gibi, bu önerme sovyet ekonomisinin yapılabilecek en yüzeysel tarihi tahlili tarafından da yalanlanmıştır. Yirmili yılların sonu ile altmışlı yıllar arasında SSCB dünyanın ikinci iktisadi gücü haline gelerek batı ekonomilerini yeterince "yakalamıştır". Bu sadece savurganlık sektörünün, III nolu sektörün büyümesiyle meydana gelemezdi.

Gerçekte, her ciddi SSCB incelemesi üretim araçlarında, I nolu sektörde kitlesel bir büyüme olduğu sonucunu çıkarmıştır. SSCB'nin nazi Almanya'sını yenebilmesi ve ardından silahlanma yarışında Birleşik-Devletler'e kafa tutabilmesi (yakın bir döneme dek) olgusu şunu kanıtlıyor: tanklar, atom denizaltıları ve nükleer füzeler III nolu sektörün bir parçasıdır, ama dev bir ağır sanayi sektörünün yokluğunda üretilmeleri mümkün değildir. Üretim araçlarının yoğun bir birikimi, I nolu sektörün yoğun bir büyümesi gereklidir.

Dahası Mandel böylesi bir birikimin savurganlığın nedeni olamayacağını yazdığında da tümüyle yanılmaktadır. Stalin döneminde ağır sanayinin cebri büyümesi ancak ekonominin diğer sektörleri, özellikle emekçilerin yaşam düzeyini ilgilendirenler sistematik olarak kaynaktan yoksun bırakıldıklarından dolayı gerçekleşebilmiştir. Öyle ki, stalinci "kolleltifleştirilme" döneminde tarımda çok düşük bir yatırım düzeyi vardı ve toprağı işleyenler çok az ücret alabiliyorlardı. Onlar ancak kendi küçücük özel toprak parçalarında yetiştirdikleri patatesleri yiyerek hayatta kalabildiler, oysa ki devlet hemen hemen tüm tahıla

kentlerde gelişen sınai işgücünü beslemek için elkoyuyor ve otuzlu yılların meşum açlık dönemlerinde bu tahılı donanım ithalatını ödeyebilmek için ihraç ediyordu.

Stalin'in ölümünden sonraki ilk iki yılda tarımın durumunu iyileştirmek için girişimler oldu, fakat Birleşik-Devletler'le her artan askeri gerilim kaynakların tarımsal yatırımlar hilafına ağır sanayi ve silahlanmaya çevrilmesine yol açıyordu.

Tarımsal üretimi okkalı bir şekilde ilerletmek çabasında Hruşçov'un uğradığı başarısızlık 1964'teki düşüşünün önemli bir etkeni olmuştur. Bununla birlikte, onu devirenler de tarıma vaadettikleri kaynakları tahsis etmekte yeteneksiz kaldılar: traktör ve kamyon üretimi 1966-1970 "planında" öngörülenin yaklaşık sadece yarısıyken, gübre üretimi hedefin % 30 aşağısındaydı.[16] Brejnev dönemindeki istatistikçilerin açıklamış oldukları üzere:

"Uluslararası durum nedeniyle, tarımsal yatırımlar için öngörülen kaynakları tahsis etmek mümkün olmamıştır ve 1969 rakamı 1968'in üstündeyse de, 1966 -1970 yılları için verilen talimatlarda öngörülenin altında kalmıştır".[17]

Düşük tarımsal yatırım düzeyinin birikimli sonucu bir yandan, genç emekçilerin devamlı olarak, kırsal nüfus bileşimini gitgide daha yaşlı kılacak şekilde, kente akmaları ve diğer yandan kırsal kesimde altyapı inşaasının (yollar, stoklama için donanım, vb) başarısız kalması olmuştur. Böylece, rejim 1972 bunalımının ardından umutsuzca tarımı desteklemeye çabaladıysa bile, en çağdaş araçlardan yararlanarak ekim yapmak ve iyi hasat yıllarında ekin türünü değiştirmek için gerekli olan nitelikli ve güdülenmiş emek gücünü bulamadı.[18]

"İkinci soğuk savaş" 1979-1980'e dek süren "yumuşamayı" izledi ve tarımsal yatırımlar yeniden sanayiye ve askeri bütçeye kurban edildi: tarımdaki sermaye 1971 ile 1980 arasında sanayidekinden daha

(16) W. G. Hahn. **The Politics of Soviet Agriculture, 1960-1970**. Baltimore. 1972, s.197-198 ve s.224-225'de verilen rakamlar.

(17) **Finansı SSR**. 28/69.

(18) Brejnev'in ilk yıllarında bu sorunlarla ilgili bir yakınma için bkz. Ladenkov. **Voprosi Ekonomiki**. 1967, no.20; tercümesi ***Soviet Review***, IX, no.3 içinde

hızlı arttı, ta ki 1981 ile 1986 arasında yeniden düşene dek.[19]

Mandel'in gübrelerle ilgili örneği çok anlamlıdır. Gübre sanayileri için yatırım kaynaklarının ağır sanayiye çevrilmesinin sonucu olarak 1968'de sovyet tarımı hektar başına sadece altmış iki kilogram tüketirken, aynı yıl Birleşik-Devletler iki yüz yirmi yedi ve Büyük Britanya yedi yüz altmış altı kilogram gübre tüketiyorlardı.

Kuşkusuz, savurganlık sovyet düzeyinin düşmesine katkıda bulunmuştur, ama başlıca sebep bu değildir. Üstelik, savurganlık bizzat cebri birikimin alt-ürünüdür -söz gelişi, kaynakların ağır sanayinin "öncelikli" projelerine aktarılması baskısı gübre üretiminin nakliyesi için malzeme üreten bir fabrika inşaatının tamamlanmasını önlüyor ve dolayısıyla kayda değer bir savurganlığa yol açıyor olabilir.[20]

Bugün, yirmi yıl sonra, toplam kimyasal gübre tüketimi, Mandel'in belirttiği gibi, Birleşik-Devletler'inkini fiilen aşmıştır. Fakat bu tüketimi Birleşik-Devletler ile Batı Avrupa'nın birlikteki toplamına az çok eşit tahmin ettiğinde yanlış malumat almış gözüküyor. 1986'da, sovyet tüketimi 23,08 milyon ton iken, Birleşik-Devletler ile Batı Avrupa'nın bileşik tüketimi 41,07 milyon ton idi.[21] Ekilebilir topraklarda hektar başına gübre miktarı Birleşik-Devletler'inkinden azıcık yüksektir. Bununla beraber, amerikan toprağının ortalama doğal veriminin sovyet toprağınınkinden çok daha yüksek olduğunu (SSCB'deki ekilebilir toprakların yüzölçümü ile Birleşik-Devletler'dekiler az çok eşittir, ama sovyet topraklarının çoğu daha kuzeydeki enlemlerde yeralır) ve sovyet gübrelerinin çoğunun düşük kaliteli olduğunu da hesaba katmak gerekir.[22] Fakat çok anlamlı olarak, tarımsal yatırımların düşük düzeyi nedeniyle SSCB'de Birleşik-Devletler'den % 40 daha az traktör vardır ve gübreleri savurganlığa yol açmadan taşımak ve dağıtmak çok daha zordur.[23]

(19) CIA Directorate of Intelligence, a.g.e., s.110-113'te yapılan tahminler.

(20) Bu örneğin bir anlatımı için bkz. D.W. Conklin, "**Barriers to Technological Change in the USSR: the Case of Chemical Fertilizers**", *Soviet Studies*, 1969, s.359.

(21) Food and Agricultural Organization, **World Agricultural Statistics**, 1986, s.178, 176 ve 11.

(22) Sovyet gübrelerindeki kusurların daha eski bir tartışılması için, bkz. D.W. Conklin, a.g.e., s.353.

(23) FAO, a.g.e.

Böylelikle, kalitesiz gübreler en genç ve en nitelikli üyelerinin çoğunu kentler ve ağır sanayi lehine kaybetmiş bir işgücü tarafından düşük verimli bir toprakta kullanılır.

Bu gübreler yollarda ve stoklama yerlerinde en ufak bir yatırım dahi yapılmayan geniş bir yüzey üzerinde yetersiz sayıda bir traktör parkıyla dağıtılmak durumundadır. Sovyet tarımının Birleşik-Devletler'e göre daha verimsiz çalışması ve daha çok savurganlık içermesi şaşırtıcı değildir. Fakat ekonominin bütününe birikim yarışının hakim olduğu kavranmadıkça bunun nedenini anlamak mümkün değildir.

Mandel "yeni sınıf" kuramı taraftarlarının ileri sürdüğü savurganlık üzerine moda argümanları kabul etmiyor. Ama, diğer taraftan, Doğu ülkelerinin stalinci savunmacılarının ileri sürdükleri argümanları tekrarlıyor.

Böylece, *"bir yarım yüzyıldan fazla bir zaman boyunca SSCB'de işsizliğin hiç bir rol oynamadığını"* iddia ediyor. *"Ekim devriminin bu kazanımı kapitalist bir toplumda hiç varolmamış ve varolmayacak"* bir şeydir. Bununla beraber, sovyet basını geçen yıl içinde Sovyetler Birliği'nin bütün bölgelerinde yüksek düzeyli bir işssizliğin olduğunu kabul etmiştir. **Pravda** 1986'da Azerbaycan'da % 27,6 ve Ermenistan'da % 18 işssizlik olduğunu yazmıştır [24] ve **Moscow News** sovyet cumhuriyetlerinde altı milyon işsizin bulunduğundan sözetmiştir.[25] Merkezi olarak tasarlanan perestroykanın ilk versiyonunda dahi teknolojik bakımdan geri işletmelerde işçi çıkarımları öngörülüyordu. 1990 ilkbaharında toplam sekiz milyonluk bir işssizlik olduğunu yazan **İzvestiya**'nın tahmini doğru kabul edilebilir.[26] Bundan çıkan sonuç sovyet işsizlik oranının Birleşik-Devletler [27] gibi bir kapitalist batı ülkesine

(24) **Pravda**, 31 ekim 1989.

(25) **Moscow News**, 3 eylül 1989.

(26) I. Advion, "**A Note on the Current Level, Pattern and Trends of Unemployment in the USSR**", ***Soviet Studies***, temmuz 1989, s.460'ta 8.4 milyonluk bir "muhtemel" toplam işsizlik (yani istihdam edilen işgücünün % 6.2'si) varsayıyor.

(27) Ağustos 1990'da ABD'nin issizlik oranı % 5.6'ydı. Uluslararası işsizlik oranları karşılaştırmaları yapmak fevkalade zordur. Yine de SSCB'nin bu açıdan Batı'dan niteliksel olarak farklı olmadığı açıktır.

benzediği ve Japonya'nınkinden çok daha önemli boyutlarda olduğudur!

Mandel'in Sovyetler Birliği'ndeki *"işçi sınıfının tüketim oranının"* eşdeğer iktisadi gelişme düzeyindeki diğer ülkelerden *"çok daha önemli"* olduğu yolundaki önermesi fazlasıyla inanılmazdır. Gerçekte, resmi sendika önderlerinden biri, geçen yıl, milli gelirin % 35'ine tekabül eden işçi ve memurların *"ücretler toplamı oranının"* dünyanın en düşük oranlarından biri olduğunu ilan etmiştir.[28] Kimbilir belki de abartmıştır. Fakat, eğer Mandel işçi sınıfının tüketim oranının tüm dünyadaki karşılaştırılabilir ülkelere göre *"çok daha önemli"* olduğunu iddia edecekse, bunu kanıtlasa iyi olur.

Bununla birlikte, Mandel'in sovyet ekonomisinin işleyişini anlamada asli olan noktalarda kendi içinde çelişkiye düşme yeteneği, onun stalincilerin bile terkettikleri savunmacı argümanlara başvurma eğiliminden daha şaşırtıcıdır. *"SSCB'nin iktisadi gelişmesinin bürokrasi için tüketim malları üretiminin egemenliğinde olduğu uç savını hiç bir zaman savunmadık"* diye yazar. Ama iki paragraf sonra şu açıklamada bulunur :

"Ayrıcalıklarını korumak ve yaymak amacıyla Sovyet bürokrasisi, tıpkı her hangi bir yönetici sınıf ya da grup gibi, ekonomiyi belli bir dereceye kadar geliştirmek zorundadır. Araba fabrikaları olmazsa üç milyon orta ve yüksek bürokrat araba sahibi olamaz. Yeterli çelik, elektrik ya da demir cevheri yoksa araba sanayisi tatmin edici boyutlarda gelişemez."

Bu bürokrasinin tüketim malı ihtiyacı ekonominin itici gücüdür anlamına gelmez mi?

Öte yandan bu, Stalin zamanındaki hızlı büyüme oranının olduğu kadar bugünkü daha yavaş büyüme oranının sorumluluğunu da bürokratik tüketim yarışına bağlamak anlamındadır :

"Tüketim malları kıtlığı onları dahası için susuz bıraktığı ölçüde bürokratlar birikim, "üretim için üretim" ve "teknolojik ilerleme" fanatiğiydiler. Fakat nomenklatura bir bütün olarak tatminkar bir (...) tüketim düzeyine ulaşır ulaşmaz bu susamışlık sönmeye başladı."

(28) Tüm-Birlik Sendikalar Merkez Konseyi başkan yardımcısı Minayeva'dan naklen, 12 ocak 1989 tarihli **Trud**.

Bu çelişkili ifadelerin bana göre tek bir açıklaması olabilir. Mandel Sovyetler Birliği'ninki gibi bir ekonomiyi, ağır sanayinin genişlemesine kitlesel bir eğilimle karakterize olduğundan dolayı, bürokrasinin ihtiyaçlarıyla açıklamaya çalışmanın aptalca olduğunun zaman zaman farkına varıyor. Fakat ardından, tek akılcı alternatifin birikim yarışını Batı ile rekabet merceğinden sunmak olduğu yolundaki eski açıklamalarına geri dönüyor. Bu ise onu devlet kapitalizmi kuramının açıklamalarını kabule götürür. Oysa o bu yolu izlemektense kendiyle çelişkiye düşmeyi yeğliyor.

Mandel'in kuramsal yola çıkış noktası ile onun olgulara dair hataları arasında ayrılmaz bir bağ var. Geçmişteki iktisadi gelişmenin arkasındaki temel kuvvetleri tanımayı reddettiğinden, Mandel, sovyet işçilerinin sömürülmesinin tüm boyutunu, bunalımlarla damgalanan iktisadi gelişme döngüsünü, bazı bölgelerdeki işgücü darlığı ile diğer bazılarındaki çok önemli bir işsizliğin birarada bulunuşunu, büyüme oranının uzun vadedeki gerilemesini ve son yıllardaki üretimdeki düşüşü ve ekonomideki felaket derecesindeki daralmayı "kaçınılmaz" kılan genelleşmiş bir bunalımın aniden patlak verişini kavrayamıyor.

Buna karşılık, SSCB'yi bir devlet kapitalizmi olarak niteleyenler işlerin neden iyi gitmediğini öteden beri doğru anlamışlardır. Tony Cliff, sovyet ekonomisini Stalin dönemindeki dinamizmden bir iktisadi bunalıma acımasızca sürükleyen başlıca etkenleri daha 1948'de belirtmiş ve ellili yılların ortalarında Hruşçov'un reformcu hülyasının niçin mahkum olduğunu açıklamıştır. Kendi payıma ben de, on beş yıl önce, büyüme oranının uzun vadeli gerilemesi nedeniyle aşırı-birikimin yol açtığı döngüsel bunalımları aşmanın devlet planlamacıları için gittikçe daha zorlaştığını vurgulamıştım.[29]

İktisadi dar boğazları aşmak için gerekli kaynakları bulmak planlamacılar için git gide zorlaşıyordu. Ekonominin artan sayıda sektörü üzerinde talep olan mallarını üretebilmek için ihtiyaç duydukları *girdileri* bile sağlayamıyorlardı; diğer sektörlerse, yarım bırakılmış yatırımlar için *girdiler* söz konusu olduğundan, kitlesel ölçekte stoklanan

(29) Bkz. benim makalelerim, "**Poland and the Crisis of State Capitalism**", ***International Socialism***, no.93 ve 94, 1976 (eski seri). Savımın bir özeti benim **Class Struggles in Eastern Europe**, Londra, 1983'ün sonuç bölümünde vardır.

mallar üretiyorlardı. Ekonominin kimi kesimlerindeki (özellikle "ücret malları" sektörü) bir "eksik-üretim" diğer kesimlerdeki (özellikle "sermaye malları" sektörleri) bir "aşırı-üretimle" atbaşı gidiyordu. Merkezi planlamacılar üretimdeki maddi bir gerilemeden ve geniş ölçekli bir açık enflasyondan kaçamıyorlardı. Bu düzeye Polonya'da 1979-1980'de ulaşılmıştı ve Bulgaristan ile Romanya'da olduğu gibi Sovyetler Birliği'nde de bugün ulaşıldı.

Fakat, uluslararası piyasaya yönelme geçici olarak içerdeki bunalımı azaltmaya yarasa da (Gierek'in 1971-1975'teki ilk döneminde Polonya'da meydana gelen durum) bunalım hızla derinleşecekti. Bürokrasi içsel ekonomideki dalgalanmalarla olduğu kadar dünya ekonomisindeki dalgalanmalarla da karşı karşıya kalacaktı. Dış borç ödeme zorunluluğu onu içerdeki artık-değer ile yatırımlar arasındaki oranı (kâr oranı) uluslararası ortalamanın altına düşürmeme çabasına zorlayacaktı.

Bürokratik devlet kapitalizminin içsel dinamiği onu dünya piyasasına açılarak aşmaya çalıştığı bir bunalıma sürükler. Fakat bu açılma onun içerdeki bunalımın etkilerini yok etmek için eski mekanizmaları kullanma yeteneğini daha fazla azaltır. Bu durumda iktisadi bunalımlar "kaçınılmaz" olur.

Batı'da Devlet Kapitalizmi

Son olarak Mandel'in anlamayı başaramadığı çok önemli bir kuramsal nokta var. Son iki onyıl boyunca devletin bazı iktisadi bunalım belirtilerini yok etmek konusundaki yetenek kaybı yalnızca Doğu ülkelerine özgü değildir. Benzer bir değişim Batı'da ve Üçüncü Dünya'da da meydana gelmiştir.

Devlet ile sermayenin füzyonu otuzlu yıllar ile yetmişli yıllar arasında dünya kapitalist sistemi bütününün bir eğilimiydi ve Doğu ülkelerinde olup bitenler de bu olgunun bir uç ifadesidir. Bir ülkeden diğerine, az çok uzun dönemler boyunca, devletin üretken sanayinin tüm sektörlerinde doğrudan bir hakimiyeti, askeri sektörün muazzam büyümesi, ekonominin çok önemli bir bölümünün askeri rekabetin ihti-

yaçlarına bağımlılığı ve devlet yönetimi tarafından piyasa güçlerinin işleyişinin aşılması türünden olgular meydana gelmiştir.

Devletin ve özel olarak ta askeri harcamaların rolü sistemin bunalımının tezahür etme biçimlerini etkilemiştir. Kırklı, ellili ve altmışlı yılların uzun süreli boom'u boyunca kapitalizm tahlil edilirse eğer, Mandel'in yaptığı gibi basitçe "aşırı-üretim bunalımından" bahsetmek tümüyle doğru olmaz. Batı'daki iktisadi bunalımın tipik biçimi bu değildir. Örneğin, Büyük-Britanya'da 1940 ile 1970 arasında ne genelleşmiş resesyon ne de piyasa darlığı yüzünden üretimde düşme olmuştur. Varolan bir *stop-go*, yani devletin birbiri ardısıra "fazla talebi" ("eksik-üretim") düşürmek ve enflasyon ile ödemeler bilançosu açıklarını azaltmak için yaptığı müdahalelerdir.

O dönemde, Tony Cliff'in vurguladığı gibi, Batı'nın ileri ülkelerindeki iktisadi bunalım ile stalinizm altındaki ülkelerdeki bunalım arasında bir benzetme kurulmuştu:

"Sürekli bir savaş ekonomisinin çelişkilerine -tüketim araçlarının imha araçlarına bağımlı kılınması; eksik-üretim bunalımlarının, iktisadi dallar arasında orantısızlıkların ortaya çıkması; hammadde darlığı, vb.- yol açan süreçlerin aynı anda hem kapitalist hem de "sosyalist" üçüncü dünyada geliştikleri gösterilebilir."[30]

Fakat tüm bunlar yetmişli yılların başında değişmeye başladı. Devlet kapitalizminin silahlanma ekonomisinin, bizzat kendisinin yol açtığı genişleme tarafından, kaçınılmaz olarak temeli oyulmaya başlandı. Üretici güçler o zamana dek görülmemiş boyutlarda ulusal sınırların ötesinde büyümeye başladı. Dünya ticareti dünya hasılasından daha hızlı arttı ve bizzat üretim gitgide daha çok uluslararası ölçekte örgütlendi. Kapitalistler teknolojik ilerlemeler ve rekabette geri kalmamak için uluslararası boyutta hareket etmek ya da en azından diğer kapitalistlerle uluslararası düzeyde bütünleşmek zorunda kaldılar. Bunu kavrayamayan ülkelerin ekonomileri gerileme kaydetti.

Arjantin ve Brezilya, İspanya ve İrlanda, Güney Kore ve Mısır gibi oldukça farklı kısmi devlet kapitalizmleri uluslararası yatırımlara ve

(30) T. Cliff, "**The Nature of State Capitalism**", ***Socialist Review***, mart 1957 (***A Socialist Review***, Londra, 1965'te yeniden basıldı).

dünya piyasasına "açıldılar". Öte yandan, Batı kapitalizmlerinin iç ekonomileri dünya işbölümündeki değişmeler uyarınca tedrici olarak "yeniden yapılandılar".

Bu değişimler devletin, bunalımın belirtilerini silme, bir aşırı-üretim bunalımına yol açan aşırı sermaye birikimini ("eksik-üretim bunalımı") durdurma konusundaki yeteneğini kaybetmekte olduğunun işaretleriydi. Yetmişli yılların ortası ve seksenli yılların başındaki genelleşmiş resesyonlar böyle ortaya çıkmışlardı.[31] Böylece, bir çok Batı ve Üçüncü Dünya ülkesi eski "keynesci" yöntemlerin ya da "ithal ikamesinin" artık geçersiz olduğunu aniden keşfettiler.

Aynı değerlendirmeler Doğu ülkeleri için de gitgide geçerlilik kazanıyordu. Darboğazlara ve "aşırı yatırımdan" kaynaklanan enflasyonist öngörülere verilen eski cevap kaynakların "öncelikli olmayan" sektörlerden "öncelikli" olanlara aktarılmasından oluşuyordu. Ama, bir yandan büyüme oranındaki düşüş ve öbür yandan üretimin uluslararası ticarete bağlı olan bölümünün artışı bu yolda kullanılacak kaynakları muazzam bir şekilde azaltıyordu. Kaynaklar düzeyindeki gerilim "öncelikli" ve "öncelikli olmayan" sektörlerdeki bir çok işletmenin hem eski ve hem de yeni "planlarda" saptanan üretim düzeylerine erişmelerini engelliyordu. Ekonomi, bütününde, duraklar ya da gerilemeye başlarken tüketim mallarının ve hatta bazı üretim mallarının kıtlığı şiddetleniyordu. Devlet kapitalizminin kumanda ekonomisi bir genelleşmiş bunalım dönemine girmişti.

Devleti yönetenler bir süre artan bunalımdan "reformlarla" (önce "hızlandırma", sonra "perestroyka" ve ardından piyasa mekanizmalarının devreye sokulması) kaçınmaya çalıştılar. Fakat reformlar hiç bir şekilde başarı kazanamadı ve toplum bütünsel olarak, iktisadi olduğu

(31) Devlet bir rol oynamaya devam etti. 1974-1976 ve 1980-1982 resesyonları 1930'lardaki kadar derin değildi. 1930'ların başlarında işsizlik, resesyonların en kötü vurduğu iki ülke, ABD ve Almanya'da işgücünün üçte birine dek çıktı. Buna karşılık, 1980'lerde en kötü darbeyi yiyen Batı ülkesi Britanya'da sadece yüzde 14'e yükseldi. Mandel'in son iki resesyonu iki savaş arası yıllarla değil de, safça geçmiş 150 yılın ortalamasıyla -kapitalizmin yaşlılık zayıflığını değil, gençlik canlılığını yansıtan bir ortalama- karşılaştırarak bunu bilmezden gelmeye çalışması aptalcadır.

kadar toplumsal ve siyasal da olan bir bunalıma girdi. İşte o anda egemen sınıfın bir sektörü sadece tek bir seçeneği olduğuna inandı: her ne kadar bu ileri Batı ülkelerinin otuz yıldır tanımadığı çapta bir iktisadi bunalıma yol açacak olsa da, bunalımı kendi yolunu izlemekte serbest bırakmak, şirketlerin arzı yetersiz olan kaynakları elde etmek için birbirleriyle rekabet etmesini sağlamak.

Bu resesyon kıtlık, yani "eksik-üretim" ekonomisinin aşırı-üretim ekonomisine dönüşümünü içerir. Bu nedenle Polonya'daki fabrikalar ürünlerini satamayarak kapanıyorlar ve artan sayıda insan açlık çekerken köylerde gıda maddeleri üst üste yığılıyor. Mandel anlasa da anlamasa da, Varşova'da devlet kapitalizminin gelişme diyalektiği 1989'un hemen hemen boş mağazalarını 1990'ın emekçilerin satın almaya güçlerinin yetmediği ürünlerle dolu mağazalarına dönüştürdü.

Gorbaçov'un Şatalin programı aracılığıyla Sovyetler Birliği'nde uygulamak istediği de aynı şok tedavisidir. Başka makalelerde, piyasa ve resesyon yolunun bürokrasinin sorunlarını çözemeyeceğini ve Batı'da olduğu gibi, bu yolları izleme girişimlerinin egemen sınıf bağrında sürekli bölünmelerle atbaşı gideceğini yeterince gösterdim.[32] Burada, egemen bürokrasinin önemli kesimlerinin bizzat komuta ekonomisinin dinamiği tarafından bu yöne itildiklerinin altını çizmek istiyorum. Yazık ki, Mandel gibi kendi kuramsal formülleştirmeleriyle kör olmuş insanlar bunu kabullenmeyi reddediyorlar.

Kuram ve Eylem Bakımından İki Farklı Gelenek

Bana saldırısının sonunda Mandel, ingiliz SWP'sinin bu argümanları ileri sürmesinin altında yatan nedeni onun "*skolastik*", "*ümitsiz bir bölücü*" oluşuyla ve "*tüm diğer devrimci akımlarla kendi arasında yapay bir farklılık yaratma*" niyetiyle açıklıyor. Fakat Lenin'in dediği gibi, "*devrimci kuram olmadan devrimci eylem de olmaz*". Ve çelişkiler ile

(32) Bkz. Chris Harman,"**Piyasa Sosyalismi Efsanesi**", O. Akınkay (der), ***Piyasa Sosyalizmi Tartışması***, Belge Yay., 1992, s.216-280 içinde ve Chris Harman, **Doğu'da Fırtına Koptu**, Z. Yay., 1991.

çarpıtmalar üzerine kurulan bir kuram tutarlı, dolayısıyla devrimci bir eyleme yöneltemez, her ne kadar taraftarları öznel bakımdan devrimci olsalar da.

Kuram pratikten ayrışmaz bir soyutlama değildir. Hızla değişen bir gerçekliği anlamak ve bundan türeyen görevleri saptamak durumundaki pratik kurama tabidir. Tarihin canalıcı anlarında barikatın hangi yanında olduğumuzu belirleyen kuramsal anlayıştır. 1914-1918 yıllarında emperyalizmi doğru bir şekilde tahlil edenler savaşa karşı tutum almada zorlukla karşılaşmadılar, oysa ki sadece Marx ve Engels'in eski formüllerine bağlı kalanlar onları egemen sınıflarını desteklemeye iten baskılara çoğunlukla boyun eğdiler. Aynı şey *"proletarya ve köylülüğün demokratik diktatörlüğü"* formülünü bırakmadıklarından geçici hükümeti desteklemeye sürüklenen eski bolşeviklerin de başına geldi.

Bugün Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da muazzam değişmelere tanık oluyoruz. Bunları sağduyu formülleriyle açıklayamayız. Gramsci'nin dediği gibi, temelimizi sağduyu üzerine kurarsak eğer, hakim olan fikirleri, yani egemen sınıfın fikirlerini eleştirel olmayan bir şekilde kabul etmiş oluruz.

Altmış yıl boyunca, Doğu yöneticilerinin de Batı yöneticilerinin de stalinizmi sosyalizmin bir varyantı, "*gerçekte varolan sosyalizmi*" de ütopik olmayan yegâne sosyalizm versiyonu olarak sunmak işlerine geldi. Bu, doğulu önderlerin hem kendi halklarından hem de Batı'daki çoğu anti-kapitalist militanlardan gerçek hedeflerini gizlemelerini sağladı. Bu aynı zamanda, batılı önderlerin Doğu'nun içyüzünü göstererek ve sosyalizmin emekçiler için özgürlükten yoksunluk olduğunu iddia ederek rejimlerine olan muhalefeti zayıflatmalarını sağlıyordu. Bu koşullarda, bu fikrin insanların büyük çoğunluğunun dünya çapındaki "sağduyusu" tarafından kabul edilmesi şaşırtıcı değildir.

Bu sağduyuya meydan okumak marksist kurama aittir. Maalesef, Mandel bunu yapacağına, *"bu ülkelerde ya da dünyada hiç kimse ama hiç kimse bazı Doğu Avrupa ülkelerinde kapitalizmin bir restorasyonu gerçeğini inkar etmiyor"* diye açıklarken savlarını güçlendirmek için bu sağduyuya başvuruyor.

Fikirleri popülerlikleri nedeniyle kabul edersek, kapitalizm altındaki millileştirmelerin bir sosyalizm biçimi olduğunu, işçi partilerinin her zaman "sosyalist" hükümetler kurduklarını ve bugün Doğu ekonomilerindeki bunalımın "sosyalizmin iflasını" kanıtladığını da kabul etmek zorunda kalırız. Tüm bu fikirlerin Doğu Avrupa'nın "sosyalizmden" "kapitalizme" geçmekte olduğu yolundaki fikir kadar kabul edilebilir yanı vardır.

Bilimsel bir toplum tahlili üretim ve sömürü ilişkilerinden yola çıkmak zorunda olduğundan ve bu ilişkiler hükümetteki bir partinin değişmesiyle veya devletin üretim araçlarını kendi mülkiyeti altına alması ya da mülkiyetinin bir kısmından feragat etmesiyle değişmediklerinden tüm bu fikirleri reddetmeliyiz.

Bu ortak görüşe meydan okunmazsa, işçi sınıfı için açık seçik ve bağımsız bir siyasal yönelim geliştirilemez. Eğer bir işçi devleti, ne kadar şekilsizleşmiş veya yozlaşmış olsa da, kapitalist bir devlete geçiyorsa, bu tarihsel olarak geriye doğru bir adım, marksistlerin karşı çıkması gereken bir karşı-devrim sürecinin bir evresi anlamına gelir. Ama bu durumda da, böyle bir değişime en çok karşı çıkan nomenklatura kesimlerini desteklemek zorunda kalmazlar mı? Yani özelleştirmelere karşı olduğunu açıklayan Ligaçev'i, Gorbaçov'un restorasyonist eğilimlerini eleştiren Stalin aşıklısı Nina Andreyeva'yı ya da Bükreş'te üniversitelileri ezen Iliescu'yu. Honecker'in çabucak Batı Almanya'nın hakimiyetine giren bir harekete karşı kuvvete başvurma girişimlerini desteklemek zorunda kalmazlar mı?

Mandel hiç bir IV. Enternasyonal seksiyonunun bu tür tuzaklara düşmediğini iddia ediyor. Ama geçmişte Doğu Avrupa ülkeleri yöneticileriyle ilgili kimi yanılsamalar yaratmışlardı. Şimdi ne söylerse söylesin, 1956'da Mandel, Gomulka'nın iktidara gelişinin "sosyalist demokrasiyi" garanti altına aldığı şeklindeki Doğu'da ve Batı'da oldukça yaygın olan inancı teşvik etmiştir. Şöyle yazıyordu:

"Hareketin gücü karşı konulmaz bir hal aldı. Sosyalist demokrasinin Polonya'da daha vereceği savaşlar var. Fakat milyonlarca proleterin yeniden işçi devletiyle kendilerini özdeşleştirmelerini sağlayan başlıca savaş şimdiden kazanılmıştır."[33]

Hareketin başını çektiğinden dolayı leh stalinizminin "yeni önderliğini" överken, macar partisindeki reformculardan da aynı şeyi beceremediklerinden dolayı yakınıyordu:

"Nesnel ve öznel etmenler arasındaki, kitlelerin inisyatifi ile yeni bir önderliğin kuruluşu arasındaki, aşağıdan gelen baskıyla kömünist partinin tepesinde bir yukarıdan muhalefet hizbinin kristalleşmesi arasındaki ince etkileşim Polonya'da zaferi mümkün kılarken Macaristan'da eksik kalmıştı."[34]

Macaristan başbakanı Imre Nagy'ye Hruşçov'un kurbanı olarak yas tutmakla kalmayıp *"devrimin önderliğini almayı denediğinden"* ötürü de methiyeler yağdırdı.

Doğu ülkelerine ilişkin Mandel'in de paylaştığı kuram IV. Enternasyonal'de yıllarca faal olmuş olanlar dahil, bir çok kişiye daha ileri gitme imkanı verdi. Isaac Deutscher Doğu Almanya ve Macaristan'daki ayaklanmaların bastırılmasını desteklemiştir, Birleşik-Devletler'de Cochrane'ın ve Büyük-Britanya'da Lawrence'ın grupları gibi IV. Enternasyonal grupları da aynı şeyi yapmıştır. İngiliz grubu **The Militant** (uzun yıllar Mandel'in Enternasyonal'inin resmi seksiyonu) marksistlerin Almanya'da Honecker ile ve Romanya'da "*Securitate'nin bazı kesimleri*" ile *"taktik"* ittifaklar yapabileceklerini açıkladı ve Bükreş'te üniversite öğrencilerinin bastırılmasını destekledi. Birleşik-Devletler'deki **Socialist Workers Party** en güçlü örgütlerinden biri olduğu Mandel'in Enternasyonal'ini yirmi beş yıl sonra terkederken ve artık "troçkist" olmadığını açıklarken Castro tapınması siyasetini değiştirmedi.

Yüzeysel kuramsal formülleştirmeler zorunlu olarak gerici pratik sonuçlar çıkarmaya yaramaz. Fakat bunları daha kolay kılar. Mandel'in formülleştirmeleri de yüzeyseldir. *"Macaristan'da, Polonya'da ve DAC'de nomenklaturanın önemli bir kesimi toplum sahnesinden silinmiştir"* diye açıklıyor. Ama bu ülkelerde olup bitenin her türlü nesnel tahlili bunun tersini kanıtlıyor.

Yönetici parti değişikliği oldu. Fakat bu değişim işletmelerin iş-

(33) E. Germaine (Ernest Mandel), ***Quatrième Internationale***, aralık 1956, s.21-22.

(34) a.g.e., s.23.

leyişini düzenleyen ve bundan faydalanan egemen sınıfa hiç te dokunmadı. Macaristan'da ve Polonya'da yalnızca sanayinin % 80'i devlet tarafından tayin edilen insanların elinde kalmakla kalmadı, özelleştirilen yaklaşık % 20'nin çoğu da nomenklaturadan gelen insanların mülkiyetine geçti. Silahlı kuvvetleri, polisi ve büyük ölçüde medyayı denetleyen hiyerarşiler eskisiyle aynı ellerde kaldı. Bakanlıkları yöneten kişiler değişmiş olabilir, ama devletin kilit yapıları değişmedi.

DAC ile ilgili işler biraz daha karmaşıktır. Fakat Doğu Almanya sermayesi ile Batı sermayesi arasındaki anlaşmaları yürütenler eski nomenklatura sevk ve idarecileridir. İşletmelere tamamen batılıların hakim oldukları durumlarda bile nomenklaturanın bir çok eski yöneticisi yeniden birliğini sağlama yolundaki bir egemen sınıfa bağlı üyeler olarak yerlerini koruyorlar. Bir numaralı kapitalist alman partisi olan Hristiyan Demokrat Birlik'in (CDU) Doğu Almanya seksiyonu nomenklatura cephesine ait bir partidir ve saflarında eski Doğu Almanya devletinde servet yapmış kişileri barındırır. Batı alman kapitalizmi eski Doğu Almanya subaylar ordusunun bir çok kesimine ve hatta eski Stasi üyelerine iş bulmuştur.[35]

Eğer Mandel'in açıkladığı gibi Doğu Avrupa'da "*kapitalizmin bir restorasyonu*" gerçekleşmekteyse, bir üretim tarzına bağlı devletin bir diğerine kesin değişiminin, yani karşı-devrimin ne zaman meydana geldiğini belirtmek gerek. Bu değişim 1989 sonbahar ve kışındaki değişiklikler sırasında mı meydana geldi? Stalinci olmayan hükümetler kurulduğu sırada mı? Sanayinin % 20'sinden biraz daha azının özelleştirildiği sırada mı? Yoksa henüz gerçekleşmedi mi?

Özelleştirme Sovyetler Birliği'nde bir resesyona yol açabilir derken özelleştirmenin kilit sorun olduğu ileri sürülüyor. Fakat bu durumda da, sadece % 20 oranında özelleştirilmiş bir ekonomiye sahip olan Polonya'da bir işçi devleti (bir burjuva hükümeti olan işçi devleti?) ekonomisi olması gerek. Oysa ekonomi şu an otuzlu yıllardan beri Batı'daki tüm resesyonlardan daha ağır bir resesyon içinde.

Mandel'in savının mantığı işçilerin temel mücadelesinin "işçi

(35) CDU'lu içişleri bakanının Doğu Almanya'da Stasi'nin bazı bölümlerinin çalışması yolundaki çabaları için bkz. ***Klassenkampf***, haziran 1990, s.4 ve ekim 1990, s.4.

devletinden", üretimin millileşmiş biçiminden ve eski komuta ekonomisi mekanizmalarından geriye kalanın savunulması mücadelesi olduğudur. Bu Doğu ülkelerindeki gerçek sol için çok tehlikeli olabilecek bir mantıktır.

İşçiler kuyrukları, kıtlığı, ekolojik felaketleri, artan işsizliği ve şimdi de resesyonu yaratanın eski komuta ekonomisi olduğunu çok iyi biliyorlar. Eski yöntemlerle özdeşleşen nomenklatura kesimlerinden nefret ediyorlar. Bu nedenle yeni Sovyet işçi örgütleri Rijkov'a çok sert bir muhalefet yürüttüler ve hızlı bir özelleştirmeyi savunan Yeltsin yanılsamasına saptılar. Bu nedenle Polonya'da Walesa nomenklaturaya karşı bir mugalata ve hızlı bir özelleştirme talebi temelinde popülist bir başkanlık kampanyası geliştirebildi. İşte bu nedenle Doğu Almanya işçileri Batı Almanya ile hızlı bir bütünleşmenin kendi çıkarlarına olduğunu sanma tuzağına düştüler.

Gerçek sosyalistler piyasa ve özelleştirmenin bunalıma bir çözüm olmadığını işçilere açıklamalıdırlar. Ama alternatifin eski yolda yürümeye devam etmek olduğu ve bir anlamda, eski yollar bırakılmasaydı her şey yolunda gidecekti şeklinde bir izlenim verilirse bunu yapmak çok zor olur. Eski yolları muhafaza etmek için işçilerden "fedakarlık" talep etmekse en kötüsüdür.

Bununla beraber, doğu alman Birleşik Sol çoğunluğunun 1989 ilbaharı sonunda yaptığı tam tamına budur. CDU, şansölye Kohl'ün batı alman markı ile doğu alman markı arasında eşit kur paritesi sözünü vermesi sayesinde seçimleri kazanmıştı. Ardından, sözünü unutmaya kalkıştı ve dev bir işçi protesto gösterisi meydana geldi. Birleşik Sol'un çoğunluğu bu gösteriye, en önemli şeyin doğu alman millileştirilmiş işletmelerinin emperyalist rekabetten korunması olduğu ve bunun da işçilere düşük ücret yerine yüksek ücret sağlayan bir döviz kuruyla çok zor gerçekleşeceği açıklamasıyla karşı çıktı.

Ne mutlu ki, Birleşik Sol'un bir azınlığı merkezi sorunun işçilerin kendi çıkarlarının, eski patronlara olduğu kadar, onları sömürme konusunda eski patronlara katılan Batı Almanya'lı patronlara karşı da savunulması yönünde örgütlenmesi olduğunu ileri sürerek bu konumu reddetti.[36]

(36) Bu olayların tam dökümlü bir anlatımı için bkz. ***Klassenkampf***, mayıs 1990, s.9-11.

Bu tür sorunlar Doğu ülkelerinde yeniden ortaya çıkacaktır. Bürokrasinin bazı kesimleri işçileri kendi "reform" ve piyasa programlarının arkasında toplamaya gayret edeceklerdir. Diğer bazı kesimleri eski sistemin savunulmasını işçilerin savunulması olarak takdim edecekler. Gerçek sosyalistler bunların her ikisinin de bunalımı işçilere ödetmek istediklerini açıklayarak her ikisine de sıkı sıkıya karşı çıkmalıdır. Fakat bu ancak, komuta ekonomisinden piyasa ekonomisine geçişin ne ileriye ne de geriye doğru bir adım olmadığının, sadece yana doğru, kapitalist sömürünün bir örgütlenme biçiminden bir diğerine geçiş adımı olduğunun anlaşılması koşuluyla mümkündür.

Büyük-Britanya gibi ülkelerdeki yeniden yapılanma ve özelleştirme tarihine bir göz atılırsa bu savların değeri daha iyi anlaşılabilir. İşçilerin çalışma koşulları ve istihdama karşı en sert saldırılar çoğunlukla o sıralar devletin elindeki şirketlerde başlatıldı. Şirket yönetimleri millileştirmeleri muhafaza amacıyla bu önlemleri kabul etmeleri için işçiler üzerinde baskı uyguluyorlardı. British Leyland (şimdi Rover) ve kimi ingiliz şantiyeleri gibi tipik durumlarda en kıdemli sendika yöneticilerinin ve işyeri temsilcilerinin desteğini elde ettiler.

Fakat ardından, beş ilâ on yıl süren fabrika kapatmalarından, işten çıkarmalardan ve çalışma düzeninin hızlandırılmasından sonra aynı yöneticiler özelleştirmeyi savundular ve ücretlerini muazzam bir şekilde arttırdılar. Özelleştirme işçilere karşı çok ağır saldırıların ardından geldi, ondan önce değil. Özelleştirmenin bu saldırılardan daha önemli bir hedef olduğunu sanan sendika sorumluları ve işyeri temsilcileri, işçilerin buna karşı çıkışını daha zor bir duruma soktu. Umalım ki Mandel'in savları Doğu'daki taraftarlarından bazılarını bugün böyle bir role sürüklemesin.

Ama devlet kapitalizminin anlaşılması yalnızca Doğu ülkeleri için önemli değil. Doğu ülkelerindeki bunalım kaçınılmaz olarak, stalinizmden etkilenmiş sol kesimlerde dünya çapında bir bunalıma yol açtı. Stalinci modelin Batı ve Üçüncü Dünya'daki egemen sınıflara alternatif olduğunu düşünen insanların büyük bir kısmı bugün gerçekten bir alternatif olup olmadığını soruyor kendine.

İşte böylesi bir tutum Güney Afrika Komünist Partisi -muhtemelen

halen güçlenmekte olan dünyadaki yegâne parti- önderliğini, karma ekonominin ve yabancı yatırımların kabulünü haklı çıkarmaya sürükledi.[37] Aynı açıklamayı, iki yıl gibi bir azman zarfında stalinizmden kalkarak, avro-komünizmden geçip, sağ ile bir koalisyon hükümeti kurmaya varan Yunan Komünist Partisi'nin dönemeci için de yapabiliriz.

Doğu ülkelerinde cereyan eden şeylerin açık seçik bir açıklamasını yapmaya çalışan güney afrikalı ve yunan devrimcilerin sekterliği ileri sürülemez. Ama bunu kendi aralarında muğlaklığa yer vermeden tartışmazlarsa eğer böyle bir açıklamayı geliştiremezler. Bununla beraber, Mandel muğlaklığı korumak istiyor, çünkü doğu avrupalı devrimciler bizim anlayışımızı kabul etsinler veya etmesinler, hiç farketmez diyerek onları IV. Enternasyonal'e katılmaya çağırıyor. Söylediğine, yani bir karşı-devrimin yolda olduğuna inanıyorsa, onunla hemfikir olmayan bizim gibilerin başka örgütlere olmaları gerektiğini ileri sürmeliydi.

Devlet kapitalizmi üzerine tartışmanın Doğu ülkeleri sorununun ötesine giden bir kapsamı vardır. Üçüncü Dünya'da eski stalinci devletlerin totaliter çizgilerini yeniden üretmiş sayısız rejimler vardır. Devlet kapitalizmi kavramı, sosyalistlerin, bu çizgilerin kökeninin ne olduğunu ve nihayette iktisadi bunalım ile büyüyen bir işçi sınıfının bileşik etkisiyle infilak edeceklerini anlamalarına yardımcı olur.

Buna karşılık, böyle bir tahlilin yokluğunda tuzağa düşmek çok kolaydır, bu rejimlerin yalnızca iğrenç yönleri kavranır ve bunlar mümkün olan en kötü alternatif olarak değerlendirilir. Böyle bir kafa karışıklığı seksenli yılların sonunda, ABD Birinci Körfez Savaşı sırasında İran'ın bozguna uğramasını sağlamak üzere yüklü bir askeri gayret içine girdiğinde İran'a ilişkin olarak meydana gelmiştir. Val Moghadan'ın **New Left Review**'da yer alan makalesi bu bakımdan tipiktir. Aşağıdaki açıklamayı yapar:

"İslami rejimin iktisat politikasının -popülist, devletçi ya da anakronik (örneğin, faizle borç vermenin yasak oluşu) yanlarıyla- "kapitalist birikim yasalarını" yansıttığını ciddi olarak nasıl öne sürebiliriz? Basitçe söylemek gerekirse, ne bir kapitalist hükümet ne de bir burjuva

(37) Bkz. J. Slovo, **Has Socialism Failed?**, Londra, 1990.

hükümet vardır. Temel sorun, rejimin kapitalist olup olmaması değil, onun halkın demokratik haklarına ve sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına dayalı, hayata geçirilebilir ve adil bir iktisat politikasını örgütleme konusundaki yeteneksizliğidir. Bu 1979 yazında, hükümetin tüm önemli sanayileri, bankaları, sigorta şirketlerini ve aynı zamanda dış ticareti millileştirmeye başlamasına rağmen böyledir."[38]

Böylece, kapitalizmin XX. yüzyılda aldığı biçimlerin anlaşılmaması Humeyni'ninki gibi bir Üçüncü Dünyacı rejimin "normal" bir kapitalist rejimden niteliksel olarak daha kötü olduğu fikri telkin edilir. **New Left Review**'un aynı sayısında "*liberal burjuvazinin ilerici konumunu Humeyni'nin gerici fikirleri ve siyasetiyle*" karşı karşıya getiren Fred Halliday'in çıkardığı sonuç budur.[39]

Halliday yıllar boyu Doğu devletlerinin Batı'nınkilerden daha farklı ve üstün olduğunu anlatmıştı. 1990 başında yayınlanan bir makalede hâlâ "*komünist devletlerde*" kapitalizmden farklı "*farklı toplumsal ve iktisadi ölçütler*" ve "*Brejnev devrinin en başarılı yönlerinden birini oluşturan uluslararası saf tutmalar üzerine dayalı bir sistemin varlık derecesinden*" bahsediyor.[40] Doğu ülkelerinde meydana gelenleri "*bir çağa damgasını vuran ölçülere sahip bir nüks etme*" olarak tasvire dek vardırdı işi[41] Bu değişimleri açıklayan hiç bir tahlil geliştirmeksizin, bunların klasik marksist tahlilin büyük bir kısmını sorguladıkları sonucunu çıkartabiliyor ancak:

"Marksist ve sosyalist düşüncenin en büyük hatası bizzat kapitalizmin, onun devamlı genişleme yeteneklerinin olduğu kadar, kapitalizmde bir felaket teolojisi olduğu olgusunun da küçümsenmesidir. Gereken şey -şimdi yapılması gereken budur- yalnızca marksist ve sosyalist hareketi değil, ama Batı toplumunun bütünündeki tüm köktenci ve devrimci eğilimleri de yeniden değerlendirmek ve çizgilerini belirlemektir."[42]

(38) V. Moghadam, **"Socialism or Anti-Imperialism? The Left and Revolution in Iran"**, *New Left Review*, no. 166, kasım-aralık 1987, s.20.

(39) "**The Iranian Revolution and its Implications**", Fred Halliday'le yapılan röportaj, a.g.e., s.37.

(40) F. Halliday, "**The Ends of the Cold War**", *New Left Review*, no. 180, mart-nisan 1990, s.12-13.

(41) a.g.e., s.22.

(42) a.g.e., s.18.

Bu amaçla, Halliday'e göre asli olan, özellikle dincilik, milliyetçilik ve irrasyonalizm gibi yeniden ortaya çıkan meydan okumalar karşısında Aydınlanma çağının liberal değerlerine dönmek ve marksizm öncesi köktenci akımların önemini kavramaktır.[43]

Halliday 1990 yazındaki radyo görüşmesinde *"yaptırımlar sonuç vermezse, sanırım Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak için bir askeri harekât an gelecek haksız olmayacaktır,"* [44] diye ilanda bulunurken bunun pratikte ne anlama geldiğini gösteriyordu.

Gerçek sol böylesi yönelim bozukluklarına ancak, sağduyu tarafından esinlenmiş olan Doğu ülkeleriyle ilgili tüm eski değerlendirmeleri en katı bilimsel sınamaya tâbi tutarak karşı koyabilir. Bu nedenle, devlet kapitalizmi kavramının içinde merkezi bir yer işgal ettiği, kendi dünya sistemi tahlilimiz üzerinde temellenen bir uluslararası eğilim inşa etme denememizden ötürü özür dileyecek değiliz.

Fakat bizim eğilimimizi oluşturan ulusal örgütler, Mandel'in iddia ettiği gibi, kendilerini devlet kapitalizminden bahsetmekle sınırlı tutmazlar. Eğer öyle olsaydı, Büyük-Britanya'da, Mandel'in de sözünü ettiği üzere, "*işçi sınıfı içinde bu kökleri*" salamazdık; OSE yunan aşırı-solunun en önemli grubu olamaz ve geçenlerde yapılan genel grevde rol oynayamazdı; ve Almanya'daki Sozialistische Arbeitergruppe (Sosyalist İşçi Grubu) eski DAC'de Birleşik sol'dan bir çok üye devşiremezdi.

Eğilimimize ait örgütler küçük oldukları yerlerde dahi devlet kapitalizmi sorunuyla soyut ve sekter bir biçimde takıntılı değillerdir. Fransız grubumuz Socialisme International (Uluslararası Sosyalizm) son yıllarda faaliyetini en büyük fransız devrimci örgütü olan Lutte Ouvrière'in (İşçi Mücadelesi) kâle almayı reddettiği ve ikinci büyük örgüt olan Ligue Communiste Révolutionnaire'in (Devrimci Komünist Birlik) ancak 1990 yazında ciddi olarak kâle aldığı bir görev olan, solun ciddi olarak Front National'e (Milli Cephe) muhalefet etmesi teması üzerine kurdu. Uluslararası Sosyalizm (SI) örgütünün siyasal sahneye yaptığı en "bilinen " müdahale, ırkçı sağın başını çektiği kampanyaya

(43) a.g.e., s.23.
(44) ***Marxism Today***, ekim 1990'daki röportaj.

karşı durarak, tek başına, göçmen ailelerin genç kızlarının okulda islami peçe takma hakları sorununda uzlaşmaz bir konum aldığı 1989'a dek gider.

A.B.D., İrlanda, Avustralya, Kanada, Danimarka, Hollanda, Norveç gibi ülkelerdeki gruplar bir yandan kuram ve eylemi, propaganda ile ajistasyonu birleştiren metinlerle yeni bir militan kuşağını devrimci politikaya aşina yapmaya çalışırken, diğer yandan da, kürtaj hakkını ve sendikaları kırmak isteyenlere karşı grev gözcüsü hakkını savunmaktan ırkçılığa ve emperyalizme karşı çıkmaya dek her türlü mücadelenin içinde etkindirler. Tüm bu grupların Batı'nın 1986 ve 1987'de İran ve yakınlarda Irak'ta olduğu gibi Orta-Doğu'yu savaşa sürüklemesine muhalefet konusunda örnek bir künyesi vardır.

Mandel bizim eğilimimizin küçük olduğunu ileri sürüyor. Bu onun Enternasyonal'i için de geçerli. Bizim uluslararası ölçekte altı bin üyemiz var, onun Enternasyonal'i ise 1985'te on bin üyeye sahip olduğunu ilan etmişti,[45] o zamandan beri de geçmişte çok güçlü bir örgüt olan amerikan SWP'sini kaybetti. Yani dünya işçi sınıfı bir milyarken, bizim ikimizin taraftarları toplamı bir kaç binle ifade ediliyor. Bundan utanç duymamalıyız. İki kuşak boyunca, muhaliflerini öldürmediği zamanlar toplum dışına iterek, stalinizm uluslararası ölçekte sola hakim olmuş ve onu hayal kırıklığına uğratmıştır. Sorun şimdi stalinizmin iflasından sonra kendimizi nasıl inşa edeceğimizdir. Mandel küçük bir örgütün, ancak tahlilini muğlaklık içinde muhafaza ederek ve dünyada gerçekten neler olup bittiğini açıklamaktan kaçınarak büyüyebileceğine inanıyor. Biz bu fikirde değiliz. Aramızda stalinizmin bunalımına kim açık seçik cevaplar verirse o güçlenecek ve Doğu ile Batı'daki sınıf mücadelesinde olumlu bir rol oynayabilecek. Böyle bir açıklık içinde olmayanlar ise bir süre için kafası karışık insanları cezbedebilecek, ama sonuçta onları kaybedecektir.

(45) Avustralya seksiyonu terkettiği zaman.

ERNEST MANDEL

Şematik dogmatizmin çıkmazı

Sovyetler Birliği'ndeki yeni-stalinci darbe girişimi ve onun dramatik sonuçları dünya tarihinin bir dönemecinde bulunduğumuzu gösteriyor. Tıpkı ingiliz SWP'si gibi, IV. Enternasyonal'in bağlı olduğu siyasal eğilim de başından itibaren bu darbeyi mahkum etti ve onun yenilgisine kesin bir biçimde katkıda bulunmuş olan kitlesel işçi hareketlenmelerini selamladı. Ama şimdi, uzun bir süreden beri açık bir biçimde, kapitalizmin Doğu Avrupa'da, Sovyetler Birliği'nde, Küba'da ve Çin'de yeniden kurulup kurulmayacağı sorusu ortadadır.

Chris Harman ve SWP'nin mantığının tersine, bizim için, böyle bir sonuç dünya emperyalizminin büyük bir zaferi anlamına gelir. Kapitalizm ancak işçi sınıfına büyük yenilgiler tattırarak yeniden kurulabilir. Şekilsizleşmiş ve yozlaşmış işçi devletlerindeki bürokrasiler kapitalist yeniden kuruluşa direnme yeteneğinden yoksundur; gerçekten, bürokrasinin hemen tüm kesimleri kâh kapitalist, kâh yeniden inşa edilen bir kapitalist sistemin devlet aygıtının üyeleri olarak eski işlerine devam etme peşindeler.

Bize göre, bu ülkelerdeki işçi sınıfı ve küçük sosyalist azınlık bir ikili mücadele sürdürmek durumundalar. Öncelikle, bürokrasiyi siyasal olarak yenilgiye uğratmak için sonuna kadar mücadele etmek zorundalar. Bazı durumlarda, kimi stalinci ve yeni-stalinci partilerin taban kesimlerine yönelmek ve bunları kazanmak mümkün hale gelebilir; fakat sorunun kalbi burada değildir. Siyasal bakımdan, stalinci ve yeni-stalinci partileri yenilgiye uğratmak için amansız bir mücadele yürütmek ve bağımsız kitle sendikaları ile yeni işçi partileri inşa etmek gereklidir.

Fakat, aynı zamanda devrimciler, kollektifleştirilmiş mülkiyet ilişkilerini yıkacak her türlü girişime de karşı koymak durumundalar. Bu somut olarak, işletmeleri özelleştirme ve işçi sınıfının toplumsal kazanımlarını -etkisizlik, ahlâksızlık ve kronik düzensizlik yüzünden unufak edilmiş, ama yine de kiralar ve gıda maddelerine yapılan muazzam sübvansiyonlar, konut ve ulaşımda çok düşük fiyatlamalar, bedava kreş ve sağlık hizmetleri ve özellikle tam istihdam garantisi gibi gerçek kazanımlar- ortadan kaldırma girişimlerine karşı kayıtsız şartsız savaşmaları anlamına gelir.

Emperyalizm meta ilişkilerini genelleştirmek için bu kazanımların -ne kadar paramparça ve altüst edilmiş de olsalar- imhasını istiyor. Örneğin bu PHARE programı çerçevesinde Macaristan ve Polonya'ya yapılan iktisadi yardımın ön koşuluydu. DAC'nin FAC'yle bütünleşmesinin sonucu bu kazanılmış haklara çok sert bir saldırı oldu: neredeyse % 40'lara dek çıkan işssizlikte yükseliş, kadınların evlerine dönmelerini dayatan bedava kreşlerin kaldırılması, kiralar ve fiyatlarda korkunç bir artış.

Bizim hiç bir stalinizm özlemimiz yok. Fakat her devrim bir karşı-devrim tehlikesini içerir. Sovyetler Birliği'nde, Çin'de ya da Küba'da kapitalizmin restorasyonunun bir bozgun olmadığına kim inanır? Oysa Chris Harman ve SWP'nin düşüncesi böyle. Onlara göre, Harman'ın ileri sürdüğü üzere (mantıksız bir biçimde), bu sadece *"yana doğru bir adımdır", "devlet kapitalizminden çok uluslu devlet kapitalizmine(!)"*.[1] Onların kuramları, devlet kapitalizmi dogması ve SWP'nin dogmasını haklı çıkarmak için uydurduğu kapitalizmin gelişmesi üstüne yalan yanlış kuramlar nedeniyle stalinizme ve kapitalist restorasyona karşı ikili savaş ihtiyaçlarına cevap vermekten yoksundur.

Hilferding ve Buharin'in kuramlarını geliştiren SWP'ye göre modern kapitalizm, sermayenin devletle git gide daha çok kaynaştığı, *"devlet kapitalizminin"* şu veya bu biçiminden başka bir şey değildir. Çokuluslu şirketler çağında, bu savı kategorik olarak reddederiz. Devlet kapitalizmi yandaşlarının bu kuramsal operasyonlarının işlevi

(1) Bu özgül kavram hakkında bkz., Chris Harman, **Doğu'da Fırtına Koptu**, Z. Yay., 1991, s.157.

bellidir: eğer her kapitalizm devlet kapitalizminin bir biçimiyse, kapitalist ve kapitalist olmayan ekonomiler arasındaki temel farkları ihmal edebiliriz.

Sorunu daha açık kılmak için, Marx'a göre kapitalizmin özgüllüğünü oluşturan şeye geri dönmemiz ve dönemsel bunalımlarıyla beraber çağdaş kapitalizmin gerçeğini irdelememiz gerekir.

Marx'ın Basitliği ve Harman'ın Mantığı

Çağdaş kapitalizmin Marx'ın kuramlarının somut kanıtı olduğunu düşündüğümüz için Harman bizi "*aşırı derecede basit*" olarak niteliyor. Tamamen yanlış olan bu suçlama çok ağırdır.

Harman'ın genel savı Sovyetler Birliği'ndeki bunalımların kapitalist bunalımların çeşitleri gibi addedilebilecekleridir. Bu modern kapitalizmin karakteri ve sermayeyle devletin kaynaşması üzerine bir dizi zoraki iddiayı içeriyor. Göreceğimiz gibi, bu kaynaşmanın çok büyütülmesi mantıken Cliff-Harman okulunu çağdaş kapitalizm çerçevesinde planlamanın rolünü abartmaya ve bunun sonucu olarak kapitalist bunalımların ihtimalini eksik değerlendirmeye sürüklüyor.

Harman "*modern batı kapitalizmini*" tahlil etmeye çalışıyor. Fakat bu bir soyutlamadır. Emperyalist ülkelerle üçüncü dünya ülkelerinin organik (ve çelişik) birliği üzerine kurulu bir uluslararası kapitalist ekonomi vardır. Lenin'in, Cliff'in iktisadi kuramlarının Hilferding'le birlikte atası olan Buharin'e[2] açıkladığı gibi, emperyalizmin işleyişini **Kapital**'in üç cildinde tahlil edilen kapitalist üretim tarzının genel yasalarından ayırmak imkansızdır.

Kalkış noktasında para-sermaye ve varış noktasında kâr için üretim olmaksızın kapitalizm varolamaz. Genelleşmiş meta üretimi, emeğin özel -ama anında toplumsal değil- niteliği ve kullanım değeri ile mübadele değeri arasında metaya içkin çelişki yoksa kapitalizm olamaz.

(2) Lenin'in Buharin'in parti programı tasarısı üzerine yorumları, bkz. Lenin **Oeuvres**. c. 29 içinde.

İşte Marx'ın **Kapital**'in üç cildinde, **Grundrisse**'lerde ve **1861-1862 El Yazmaları**'nda yaptığı "aşırı basitleştirme" budur. Bu yasaların işlemediği ve "devletin" (niçin "parti", genel sekreter veya yanılmaz bir papaz olmasın?) şu veya bu şekilde, nesnel yasaların halkın aleyhine iş görmesini engellediği bir iktisadi sistem "kapitalist" olarak addedilemez.

Marx'ın **Kapital**'inin aşıldığını (XIX. yüzyılın bir ürünü olarak) düşünse bile herkesin kendini devrimci sosyalist saymaya hakkı vardır. Fakat kimsenin onun yalnız paylaşmadığı değil, bir çeyrek yüzyıldır karşısında polemik de yaptığı fikirleri Marx'a yormaya hakkı yoktur.

Kapital'de Marx sermayenin yeniden-üretiminin -ve dolayısıyla birikiminin ve kapitalizm altındaki iktisadi büyümenin- *"bir değer üretimi (artık-değer) ile değerin gerçekleştirilmesi (artık-değer) sürecinin birliğinden"* ileri geldiğini büyük bir açıklıkla açıklar. Üretilmiş, fakat satılmamış mallar bir sermaye birikimiyle sonuçlanmaz. "Say yasası" saçmadır. Meta üretimi çerçevesinde, ürün onu gerçekleştirecek talebi otomatikman yaratmaz. Bu nedenle kapitalizm altında aşırı-üretim bunalımları kaçınılmazdır.

Bu XIX. yüzyılda olduğu gibi XX. yüzyılda da doğrudur. Eğer kapitalizm yaşarsa XXI. yüzyılda da doğru olacak. Bununla beraber, bunun geçerli olmadığı bir ortaya çıkarsa, şu iki şeyden biri doğru demektir: ya Marx'ın tahlili yanlıştır ya da yeni ekonomi kapitalizmden farklıdır.

İşte bu nedenle **Grundrisse**'lerde Marx şöyle açıklar:

"Değer sermayenin temelini oluşturduğundan ve zorunlu olarak sadece herhangi bir eşdeğere karşılık (Marx'ın kullandığı terim karşıdeğerdir, Gegenwert) *mübadele edildiğinde varolabildiğinden "kendi kendini zıtlar". Dolayısıyla, karşı karşıya geldiği ve birbirleriyle mübadele edilen* (birbirleriyle bir "askeri rekabet" yürüten değil, birbirleriyle mübadele edilen, E.M.) *bir evrensel sermaye imkansızdır."* [3]

Harınan Marx'ı değil, Mandel'i "aşırı basitleştirici " olarak değerlendirdiğini söyleyerek cevap verecektir. Nitekim, Mandel Marx de-

(3) **Grundrisse**, 1939 almanca basımı, s.234 -kendi tercümemiz.

ğildir ve o olduğunu da zannetmiyor. Fakat bu itiraz ancak Harman, Mandel'in **Kapital**'in temel savlarını doğru biçimde özetlemediğini kanıtlayabilirse geçerlidir.

Oysa, o bunu beceremiyor. Daha önce de Cliff ve Harman'a bu konuda meydan okumuştuk. Bu meydan okumayı burada yineliyoruz. Buna hiç bir kanıt bulamayacaklar, zira basitçe söylemek gerekirse, bunu kanıtlamak imkansızdır.

Harman'ın bize karşı aldığı konumu tamamen ters yüz eden Alex Callinicos bizi "*abartılı basitleştirmeyle*" değil, eklektizm ve pragmatizmle suçluyor.[4] Ona göre, bizim boom'ların ve iktisadi bunalımların tek sebepli açıklamalarını reddetmemiz marksizmin "*toplumsal bütünün kuramı*" olma iddiasıyla uyuşmaz. Maalesef, tek sebepli açıklamaları reddimiz, bir kez daha ifade edelim ki, iktisadi bunalımların sebepleri hakkında şunları yazmış olan Marx'a doğrudan bir atıf üzerinde temellenir:

"Dünya ticaret bunalımları burjuva ekonomisinin tüm çelişkilerinin reel yoğunlaşması ve zorla yeniden uyumu olarak düşünülmelidir. Dolayısıyla, bu bunalımlarda yoğunluk kazanan tek tek etmenler burjuva ekonomisinin her alanında ortaya çıkmalıdır ve bu şekilde tasvir edilmelidir; burjuva ekonomisinin tahlilinde ilerledikçe, bir yandan, bu çatışmanın kavranması gereken çeşitli yanları çoğalır ve diğer yandan, en soyut biçimlerinin en somut biçimlerde kendilerini yeniden ürettikleri ve sakladıkları gösterilmelidir."[5]

Kapitalist bunalımların tek sebepli açıklamalarından oldukça uzağız!

Popper'a başvurarak, Callinicos bizim toplumsal gelişmeleri somut ve soyutun, nesnelin ve öznelin, genelin ve özelin, mantıksalın ve tarihselin diyalektik etkileşimiyle açıklama tarzımızın -Marx'ın diyalektik yönteminin uygulanışından başka bir şey olmayan- *"bütünselliğini ancak tüm açıklayıcı değerini kaybetme pahasına koruduğunu"*

(4) Alex Callinicos, **Troçkizmin tarihi**, Z Yay., 1991, s.56-57.

(5) Marx, **Theories of Surplus Value**, cilt 2, s.510. Vurgu bizim. Aynı şekilde bkz. a.g.e., s.534'te: "dünya piyasası bunalımlarında burjuva üretiminin tüm çelişkileri toplu halde patlak verir."

iddia ediyor.[6] Gerçekten böyle mi? Formüle ettiğimiz en önemli açıklayıcı kuramlardan biri addettiğimiz, savaş-sonrası boom'un ortasındaki, yani altmışlı yılların ortasındaki, yeni bir *"depresif uzun dalganın"* çok daha ağır resesyonlar, çok daha düşük büyüme oranı ve sürekli artan kronik bir işsizlikle beraber altmışların sonu veya yetmişlerin başında başlayacağına dair kehanetimizi içeren eser, ona göre, "başarısızlığımızın" kanıtıdır. Gerçekten olup biten bu değil miydi?

Aziz Cliff'in İncil'ine göreyse, bu olmamalıydı ya da olamazdı. Fakat yine de oldu.

Öyleyse argüman tersine çevrilmelidir. Açıklayıcı değeri olmayan devlet kapitalizmi dogmasıdır. Tersini kanıtlamak için, insanın kendini fikirlerin gerçek mantığını hesaba katmayan kısır bir seçmeli alıntı jimnastiğine hasretmesi gerekir. Alex Callinicos'un bu tür argümanlara başvurması pek yakışık almıyor.

Dolayısıyla SWP ve çevresindeki tüm marksistleri bizim "ölümcül günahımızı" paylaşmaya davet ediyoruz: **Kapital**'in, **Grundrisse**'lerin ve **1861-1862 El Yazmaları**'nın binlerce sayfasındaki karmaşık ve çalışkan Marx'ı Cliff-Harman-Callinicos okulunun "mantıksal" basitleştirmecilerine ve dogmatiklerine tercih edelim. Yanmak zorunda kalsak bile *eppur si muove* diye bağırmaya devam edeceğiz. Gerçek haklı olduğumuzu kanıtlıyor.

Kuşkusuz, savımız (varsayımımız) -Marx'ınki- gerçekten bilimseldir, çünkü tamamen yanlışlanabilir(di). Bir yüzyıl ya da yarımyüzyıl boyunca aşırı-üretim bunalımları olmasaydı; hiç bir emperyalist ülkede önemli bir işsizlik olmasaydı; üçüncü dünyanın kapitalist ülkelerinde artan sefalet ya da Batı'da bir "yeni yoksulluk" olmasaydı; o zaman şu sonuca varmak zorunlu olurdu: Marx ve Mandel gibi mütevazi öğrencileri yanıldılar. Fakat son yirmi yıldaki olayların gerçek eğilimi bu mudur?

(6) Callinicos. a.g.e.. s.58.

Gerçekten Elli Yıl Geride

Harman *"kapitalizmin tekelci ve emperyalist evresine girmesinden itibaren, kendi içlerindeki üretim sürecini piyasa fiyatlarıyla yapılan bir emtia mübadelesi temelinde değil, girdi ve çıktıların planlanmış bir etkileşimiyle örgütleyen dev grupların egemenliğinde olduğu"* olgusu üzerinde ısrar ediyor.

Gerçekte bu sadece emperyalist evrenin "dev" grupları için doğru değildir. Bu aynı zamanda XIX. yüzyılın kombine bir fabrikası için de, örneğin buharlı makina veya tekstil sanayi için makina yapım fabrikalarında da böyleydi.

Fakat bu grupların ürünleri fabrikayı terkettiği zaman meydana gelen nedir? Bunlar *satılmak* durumunda mı, yoksa *"girdi ve çıktıların planlı bir ekileşimiyle"* dağıtılabilirler mi? Maalesef mülk sahibi efendiler ve Ford, Phillips ve De Beers'in yöneticileri için satılmayan arabalar ya da çok düşük fiyatlarla satılan televizyon ve mücevherler, ister "laissez-faire" çağında isterse tekeller kapitalizmi döneminde olsun, daha az kâr ve daha az sermaye birikimi anlamına gelir.

İşletmenin dışında hakim olan değer yasasıdır. Ve bu hakimiyet işletmenin iç örgütlenişinin üstünde de etkisini gösterir. Tekeller piyasaları denetim altına almaya çabalarlar (aslında, gerçekleştirebildikleri ancak fiyatlarla ilgili olarak kanlı bıçaklı bir rekabetten kaçınmaktır). Fakat emeğin artan nesnel toplumsallaşması ile özel mülk edinimi arasındaki temel çelişkiyi ortadan kaldıramazlar. Kapitalizm çerçevesinde bu çelişkiyi aşmak imkansızdır.

Belli bir dönem boyunca, kabaca 1890 ile 1940 arasında, Buharin'in formülünü kullanmak gerekirse, *"tekelci devlet tröstlerinin"* gerçekten kapitalist işletmelerin hakim biçimi olduğunu ve bu dönem boyunca bunların dünya piyasasındaki karşılıklı mücadelesinin *"öncelikle askeri güç ilişkileriyle"* sonuca bağlandığını kabul edelim -sadece varsayım olarak- bir an için. Fakat Harman bu çizgilerin İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yarım yüzyıllık kapitalist gerçekliğe git gide daha az tekabül ettiğini farketmemiş gözüküyor. "Geç kapitalizmin" başlıca çizgisi üretici güçlerin artan uluslararasılaşması, dolayısıyla bizzat

sermayenin artan uluslararasılaşmasıdır.

Fakat aynı zamanda, hiç bir "uluslararası devlet", özellikle hiç bir "dünya devleti" ortaya çıkmamıştır. Bugün sermayenin başlıca örgütsel biçimi "tekelci devlet tröstü" değil, tüm devletlerden git gide daha bağımsız çokuluslu şirkettir. Yedi yüzden daha az çokuluslu şirket dünya piyasasının hakimidir. Aralarındaki rekabet öncelikle askeri güç dengesiyle karara bağlanmıyor. Öyle olsaydı, üsleri Amerika Birleşik Devletleri'nde olan çokuluslu şirketlerin neden Japonya ve Batı Almanya'nınkilere göre devamlı piyasa kaybettiğini, bir başka deyişle niçin Birleşik Devletler emperyalizminin askeri hegemonyasını sarsılmadan korurken rakipleri karşısındaki teknolojik, sınai ve mali üstünlüğünü derece derece kaybettiğini anlamamız mümkün olmazdı.

Kuşkusuz, teknolojik, sınai, ticari, mali, siyasal ve askeri rekabet arasında karmaşık bir somut etkileşim vardır. Bu son kırk-elli yılın her özgül alt-dönemi (iktisadi çevrim dönemleri ve sınıf mücadelesi dönemleri) itibarıyla irdelenmeli ve yeniden irdelenmelidir. Fakat Harman'ın çağdaş kapitalizminin nesnel gerçekliğin yaklaşık yarım yüzyıl gerisinde olduğu ortadadır.

Devlet kapitalizmi dogması bugünün uluslararası kapitalizm gerçeğine kesinlikle denk düşmüyor. Çağdaş kapitalizmin dört ana çizgisi -çokuluslu şirketler, üçüncü dünyanın sürekli aşırı-sömürüsü, "üçüncü teknolojik devrim" süresince teknolojik yeniliklerin hızlandırılmış ritmi ve sürekli enflasyon- bu kuramda hesaba katılmamıştır. Dogmanın savunulması uğruna gerçeklikten kopma az veya çok kesindir.

Uluslararası kapitalist ekonomi bir borç denizi üstünde refaha yüzmüştür. Dolar olarak dünya borcu bugün on trilyon olarak tahmin ediliyor. Almanya'da kamu borcu GSMH'nın üç katı hızıyla artıyor. Her iş günü sadece para spekülasyonunun dünya ticaretinin yıllık hacmine eşit bir hareketi var. Ve bütün bunlara rağmen Harman'ın makalesi modern kapitalizmi enflasyondan söz etmeden, borçtan söz etmeden ve hatta paradan söz etmeden ele alıyor.

Devlet kapitalizmi kuramının taraftarlarını yetmişli yılların başından beri gerçekleşen peşpeşe aşırı-üretim bunalımlarını öngör-

mekten alıkoyduğunu, oysa ki bizim bunları öngörebildiğimizi daha önce de açıklamıştık. Harman bunların gerçek aşırı-üretim bunalımları değil, duraklama bunalımları (ingiliz ideolojisine göre stop-go görüngüleri) olduğunu ileri sürerek bu sorunu beceriksizce çözmeye çabalıyor. Bu basitçe yanlıştır.

1973-1974 ve 1980-1982 resesyonlarında sanayi üretiminde ve satışlarda reel düşüşler oldu. Bugünkü resesyonda da üretim ve satışlarda reel bir düşüş -bunun, diğer sanayileşmiş ülkelere göre Büyük Britanya'da daha fazla olduğunu da belirtelim geçerken- var. Her ne pahasına bir dogmada ayak diremek, olgular suratınıza gelip çarpsa bile bunları görmenizi ve anlamanızı engelleyen bir handikap yaratır.

Bugün Büyük Britanya'da sanayi üretiminde % 6 bir düşüş, yakında üç buçuğa çıkacak üç milyon işsiz ve iflas eden binlerce küçük işletme var. Yine de Harman bu milyonlarca kurbana "gerçek" bir aşırı-üretim bunalımı değil, sadece bir "duraklama" bunalımı söz konusu diyecek. İlgililer bu müjdeyi duymaktan mutlu olacaklar, bundan emin olabilirsiniz!

Sovyet Ekonomisinin Özgül Doğası

Sovyet ekonomisinin kapitalist olmadığına dair en iyi kanıtın yetmiş yıl boyunca genel aşırı-üretim bunalımı tanımaması olduğunu vurguladık. Sovyetler Birliği'nde özgül bir sistem bunalımı vardır, fakat bu kaynakların orantısız tahsisi ile kullanım değerlerinin, özellikle tüketim mallarının eksik-üretiminin bileşik bir bunalımı olarak tahlil edilmelidir. Argümanımızı, boş mağazalar basitçe dolu mağazaların (arşi) bir çeşidi gibi, kullanım değerleri eksik-üretimi aşırı-meta-üretiminin bir çeşidi gibi açıklanamaz diyerek özetledik.

Chris Harman Sovyetler Birliği'nde, bizzat kapitalist iktisadi çevrimin bir evresini oluşturan bir talep fazlası olduğunu söyleyerek cevap veriyor. Bu kuşkusuz argümanlarının en garibi. Aynı mantıkla XIX. yüzyılda Çarlık Rusya'sı veya Çin'deki köylülerin dönemsel olarak açlığın sillesini yemeleri ya da Afrika'lı köylülerin ayakkabı sahibi ol-

mamaları "*talep fazlası*" nedeniyledir denebilir. Harman kronik arz kıtlığının (çok düşük bir üretim düzeyi) tarihsel bir görüngü olduğunu bilmez görünüyor. Sovyetler Birliği'nde Stalin'in yıkıcı cebri kollektifleştirme siyasetini devreye soktuğundan beri, yani altmış yıldır, tarımsal tüketim mallarında durumun böyle olduğunu bizzat kendi vurguluyor. Öyleyse "mantık" bunun neresinde? Bir "talep fazlası" ile gıda maddelerinin yetersiz arzı arasındaki ilişki nedir? Ve "kapitalizm" ("devlet kapitalizmi") tüm bunlarla nasıl bağdaşıyor?

Kapitalist Büyük Britanya'da altmış yıl boyunca örneğin etin, çeşitli kalitelerde ekmeğin, portakal ve muzun, çocuk ayakkabılarının, erkek ve kadın giysilerinin, kolay kolay bozulmayan renkli televizyonların ve belli bazı arabaların "*talep fazlası*" karşısında bir "*arz yetersizliği*" yaşanmasını -bütün kapitalistlerin kâh bu ürünleri imal edip kâh ithal ederek muazzam kârlar gerçekleştirmeksizin öylece durduğunu - tahayyül edebilir miyiz?

Niçin bütün kapitalistler böylesine ahmakça bir tutum takınsınlar? Uzun vadedeki sonuçlarından bağımsız olarak kârlarını kısa veya orta vadedeençoklaştırmak çıkarları gereği değil mi? Yoksa, bir kez daha tekrar edelim, böyle bir davranışın nihai makro-ekonomik sonuçlarından bağımsız olarak, sermaye birikiminin somut yolu olan kârlarınıençoklaştırma ve böylelikle de servetlerini arttırma arzusu yerine "genel iktisadi dengeye", **Generalkartell**'e ya da Hilferding-Buharin-Cliff'in kuramlarına fanatik bir bağlılıkla mı hareket ediyorlar?

Sovyetler Birliği'nde böylesi bir korku hiç varolmadığı halde, iflas etme korkusuyla kârlarınıençoklaştırmaya çalışmak zorunda değiller mi? Gerçek dünyada böylesine saçma davranışlar gösteren kapitalistlere rastlanabilir mi? Sovyet bürokratlarının farklı bir şekilde davranması, farklı motivasyonlarının olması ve farklı bir kurumsal çerçeve içinde hareket etmeleri sovyet üretiminin altı onyıl boyunca yukarıda anılan alanlarda talebe ayak uyduramamasının nedeni değil mi? Bu bürokrasinin bir kapitalist sınıf olmadığının kanıtı değil mi? Tüm bunlar öylesine açık ve öylesine elemanter ki Cliff ve Harman gibi akıllı marksistlere bunu hatırlatmak bile can sıkıcı.

Harman yoldaş sağduyuya karşı amansız bir savaş veriyor. Bir

noktada hakkı var. İçinde yaşadığımız aşırı derecede karmaşık dünyada sağduyu gerçekte olup biteni anlamak için kuşkusuz yeterli değil. Fakat bunun yetersiz olduğunu söylemek başka şey, yararsız olduğunu söylemek başka. Yoldaş Harman'a dostane bir öğüdümüz var: sağduyuya bir parçacık daha kulak verseydi daha gerçekçi ve daha kendinden emin olurdu.

Sağduyuya göre, kullanım değerlerinin sürekli ve kalıcı -altmış yıl boyunca- bir eksik-üretimi mübadele değerlerinin, yani malların peşpeşe gelen dönemsel aşırı-üretim bunalımlarından yapısal olarak farklıdır. Bu farkı anlamak Harman'a da iyi gelirdi.

Kapitalizm genelleşmiş bir meta üretimidir. Bu değer yasasının hakim olması ve kaynakları arzı talebe uyarlayacak tarzda dönemsel olarak yeniden dağıtması anlamına gelir. İşte bu nedenle kapitalizm altında altmış yıl boyunca bir dizi meta kategorisinde bir *"talep fazlası"* olamaz. (Tabii altmış yıl boyunca ve hatta yüzyıllar boyunca doyurulmamış fizik ihtiyaçlar olacaktır. Bir "talebe", yani satın alma gücüne, yani kullanılabilir paraya dönüşen ihtiyaçlar parasallaşmamış fizik ihtiyaçlardan tamamen farklıdır).

Kapitalizm altında, kapitalizm-öncesi meta üretiminden farklı olarak, değer yasası özel kârların ("tek tek ele alınan her işletmenin" anlamında özel)ençoklaştırılması arayışı yoluyla iş görür. Sermaye kârların (daha) düşük olduğu dal veya sektörlerden kârların (daha) yüksek olduğu dal veya sektörlere akar. Her dalda, işletmeler özellikle maliyet fiyatlarını indirerek, rakiplerine göre daha yüksek kârlar gerçekleştirmeye çalışırlar. Bu emek üretkenliğini arttırmanın -"teknik ilerleme"- ve sömürü oranını arttırmak için işçi sınıfına karşı sürdürülen mücadelenin başlıca motorudur.

Sovyet ekonomisinde tüm bu mekanizmalar ya hiç işlemez ya da ancak marjinal olarak işler. Değer yasası ortadan kalkmamıştır. Ama hüküm sürmez, tıpkı ticaretin çok gelişmiş olduğu ve önemli miktarlarda parasal sermayenin biriktiği klasik Çin'de değer yasasının hakim olmadığı gibi.

Harman'ın iddia ettiğinin aksine, SSCB'de maddi ve insani kaynakların tahsis esası devletin, yani bürokrasinin tepesinin önceden

oluşturulmuş öncelikler temelinde *a priori* tahsisi biçimindedir.

Bu öncelikler kâr arayışıyla değil, bürokrasinin iktidarını ve imtiyazlarını korumak ve genişletmek arzusuyla belirlenir. Bu anlamda, Harman'ın iddiasının tersine, bir kez daha tekrar edelim ki, bürokrasinin devlet ve işletmelerdeki iktidar tekeline sıkı sıkıya bağlı olan tüketim malları alanındaki imtiyazları onun iktisadi davranışını esinler. Tüm bu *glastnost* literatüründen sonra bunu inkar etmeye devam etmek bir kez daha temel sağduyuyla mücadele etmek anlamına gelir.

Bu konu dahilinde, Cliff'in bürokrasinin iktidar ve ayrıcalıklarının kökenine ilişkin kronolojisinde çok büyük bir hata var.

Ona göre, sovyet ekonomisinin efendileri olarak bürokratların (devlet kapitalistlerinin) ve dolayısıyla onların tüketim ayrıcalıklarının rolü dünya piyasasının, yabancı kapitalist güçlerle rekabetin baskısıyla 1928'den sonra sermaye birikiminin artmasının sonucudur. Olayların gerçek sıralanışı ise bambaşkadır.

1990 yılında Wuppertal'deki Buharin kollokyumunda SBKP merkez komitesinin gizli arşivlerinde çalışan Moskova Marksizm-Leninizm Enstitüsü'nden profesör Poçekoldin'in ortaya koyduğu gibi, daha 1923'te bile eyalet yönetimi (*guberniya*) düzeyindeki sürekli bir parti görevlisinin ortalama bir işçiye göre dokuz kat yüksek bir geliri vardı. Merkez komite üyelerinin geliri ise otuz kat daha yüksekti. Bu muazzam gelir farkları tüm hızlı sermaye birikiminden ve dış güçlerle "rekabetten" önceydi. Sovyet Thermidor'unun maddi temelini oluşturdu ve aslen tüketim alanıyla sınırlıydı.

Daha otuz sene önce bürokrasinin işletme düzeyinde olduğu kadar, makro-ekonomik bakımdan da bütünsel iktisadi performanslara yönelik temel kayıtsızlığının yıkıcı sonuçları olduğunu belirtmiştik. O zamandan bu yana, bu tespit Sovyetler Birliği'nde harcı alem oldu. Bununla birlikte, "devlet kapitalisti" mantığının tutsağı olan Harman kapitalizminkinden temelde farklı olan bu iktisadi mantığı anlamayı hâlâ reddediyor.[7]

(7) Çağdaş kapitalizmin "devlet kapitalizmi" kuramına göre yorumu ile stalinci "tekelci devlet kapitalizmi" kuramı arasındaki benzerlikleri tathlil etmek ilginç olurdu. Uzun bir tarihsel dönem için emperyalist ülkelerde devrim perspektiflerinin yokluğuna ilişkin siyasal çıkarımlar çok daha çarpıcıdır.

Biz diğer bazılarının dediği gibi, sovyet ekonomisinin bir *"israf ekonomisi"* olduğunu hiç bir zaman söylemedik. Bizim söylediğimiz sovyet ekonomisinin, artan orantısızlıkları düzelten bir mekanizması (Troçki'nin daha 1932'de açıklamış olduğu üzere, yalnızca sosyalist demokrasi ile piyasalar aracılığıyla denetimin bir bileşiminin sonucu ortaya çıkabilecek bir mekanizma)[8] olmaksızın iktisadi büyüme ile muazzam israfları birleştirdiğidir. İşte bu nedenle büyüme oranı düşmek ve sistemin maliyetleri (kayıplar, israflar) artmak zorunda kalır. Biz bunu otuz yıl önce aynen söylemiştik.

Ama sovyet ekonomisi sadece *"israf"* üreten bir ekonomi değildi. Aynı zamanda, tüm bir tarihsel dönem için kapitalizminkinden daha yüksek bir ortalama büyüme oranıyla karakterize olan bir ekonomiydi, Birleşik Devletler'inkini yakalayamasa da en ileri kapitalist ülkelerle olan açığını azaltan bir ekonomiydi.[9] Bir çok tereddütten sonra Harman en azından bu olguyu kabul eder ve bize 1951-1975 dönemi için (aynı şekilde başlangıç noktasını 1928 olarak ta alabilirdi), ileri kapitalist ülkelerinkinin ortalamasından çok daha yüksek olan SSCB'deki ortalama büyüme oranları üzerine istatistikleri verir. Fakat sonra aniden şaşırtıcı bir el çabukluğuyla bizzat bu olguyu devlet kapitalizmi kuramının bir argümanına dönüştürmeye girişir! International Socialism'in -SWP- karşıt konumu savunduğu (Harman'ın kendisi de şimdiki tartışmamızın ilk makalesinde bunu yapmıştı), aynı sorun üzerine yapılan kırk yıllık tartışmadan sonra bunu açıklayabilmek için gerçekten çok pişkin olmak gerek.

Bu ilk el çabukluğuyla yetinmeyen Harman bir tane daha yapar ve kötü sovyet planlamasının, *"devlet (bürokratik) komuta ekonomisinin"* muazzam maliyetlerinin ağırlığını gerçekte minimize eder. Bizi Birleşik Devletler ve Batı Avrupa'daki gübre kullanımına kıyasla Sovyet

(8) Trotsky, **The Soviet Economy in Danger**, s.273-279, Writings of Leon Trotsky 1932 içinde, Pathfinder Press.

(9) *"Tek ülkede"* (daha sonra *"tek kampta"*) sosyalizm kuramının temelden yanlış niteliği SSCB'nin genel üretim, kişi başına üretim ve ortalama emek üretkenliği bakımından Birleşik-Devletler'i ve başlıca sanayileşmiş kapitalist ülkeleri "yakalayabileceği ve geçebileceği", yani belirsiz bir dönem boyunca daha yüksek bir büyüme oranı tutturabileceği yanılsamasını içeriyordu.

tarımında gübre kullanımı üzerine yanlış bilgiler vermekle suçlar. Sorunu ters yüz eder.

Biz Sovyetler Birliği'nin tarlalarda Birleşik Devletler'den daha çok gübre tükettiğini hiç bir zaman söylemedik. Biz onun daha çok gübre ürettiğini, fakat bu üretimin büyük bir kısmının kullanılmadığını, tüketilmediğini söyledik. Bu üretim çiftliklerdeki çatısız kulübelerde, tıkabasa dolu ambarlarda, boşaltılmamış vagonlarda, v.b. heba olur.

Tüm bunlar ne değer yasasının işleyişinin ne de sosyalist planlamanın sonucudur. Bu kaynak tahsisi için, toplam kaynakların hizmet ve ulaştırma sektörüne tahsis edilen kısmının sanayileşmiş kapitalist ülkelerinkilerin yarısı veya daha azı kadar olması gibi sonuçlarla birlikte, nomenklaturanın tespit ettiği keyfi önceliklerin sonucudur.

Bir kez daha tekrar edelim, bu durum Sovyetler Birliği'nde bugün bir vakadır. Fakat Harman bunu bilmezden gelmeyi yeğliyor.

Kuşkusuz bir diğer olguyu da kabul ediyor: sovyet ekonomisinde artan dar boğazlar olduğunu. Genel olarak bu olgu, SSCB'de uçsuz bucaksız hammadde, nispeten verimli topraklar ve emek gücü rezervleri tükenmeye başlarken, sovyet bürokrasisinin yaygın bir sanayileşmeden (iktisadi büyüme) bir yoğun sanayileşmeye geçmekte aciz kaldığı formülüyle ifade edilir.

Böylelikle sovyet ekonomisi üçüncü teknolojik devrimi ıskalamıştır. Batı'ya karşı olan teknolojik geriliği, azalmak bir yana, askeri alandaki dahil, tüm sonuçlarıyla beraber yetmişli yılların başından beri kayda değer ölçüde artmıştır.[10] "Komplo" kuramlarının tersine, Gorbaçov'un emperyalizmle daha sıkı işbirliğinin maddeci açıklaması burada yatar.

Fakat buradan itibaren Harman ve Cliff'in yanıtlayamayacağı bir basit soru ortaya çıkar: niçin bu süreç bu kesin şekillerde gelişti? Niçin Sovyetler Birliği'nin sözümona "kapitalist" yöneticileri tüm imkanı olan kapitalistlerin yaptığını yapmadılar, niçin demir-çelik yerine elektroniğe daha etkili bir biçimde yatırım yapmadılar ve çabalarını en modern sanayi sektöründe yoğunlaştırmadılar?

(10) Belli bir noktadan sonra, yetmişlerin sonu ya da seksenlerin başı; bu konuda tahminler çok değişken olmakla birlikte, ABD ekonomisi SSCB'ninkinden daha hızlı büyümüştür.

Bırakın Japonya, Batı Almanya, Fransa ya da İtalya'yı, Brezilya ve Güney Kore'nin bile kısmen de olsa başardığı bir "yoğun sanayileşmeyi" niçin başaramadılar? Sovyetler'in dünyadaki en önemli petrol üretimi olan üretimi, diğer her yerde git gide daha yüksek performans gösterirken, niçin git gide daha etkisiz hale geldi? Bir sermaye kıtlığından dolayı mı? Ama, kapitalizmde asla "mutlak" sermaye kıtlığı yoktur. Her zaman bazı sektörlere doğru akan bir sermaye ile bazı sektörlerden kaçan bir sermayenin bileşimi (değer yasasının bununla ilgili olduğunu bir kez daha tekrar edelim) vardır. Niçin Sovyetler Birliği'nde, gerekli olduğu zaman ve yeterince büyük bir çapta böylesi hareketler meydana gelmedi?

Sovyet işçileri yeterince artık-değer yaratamadıkları, yani yeterince sömürülmedikleri için mi? Yoksa çok sömürüldükleri için mi? Yoksa gıda üretiminin yetersizliğinden dolayı mı? Niçin sınırlı bir tarımsal üretim veya düşük reel ücretler on milyon bilgisayar üretilmesini engelledi de, elli milyon ton gereksiz çelik ya da yüz elli bin kullanılmayan traktör üretilmesini engellemedi?

Bunun doğru cevabı, kapitalistlerin tersine, sovyet bürokratların yüksek performanslı bir ekonomide ve lehte bir rekabette doğrudan bir çıkarlarının olmaması değil mi? Kâr arayışıyla güdülenmedikleri değil mi? Üretimi arttırmak için devamlı bir çabayla değil, tutucu bir asalaklıkla nitelik kazanmaları değil mi?[11]

Sovyet planlamasının başlangıçtaki muazzam başarıları ile iktisadi sistemin artan işleyiş bozukluğunun bileşimi bütünsel olarak sovyet toplumunun bileşik ve ikili doğasını yansıtır. Başarıları Ekim Devriminden geriye kalanların sonucudur. Başarısızlıkları asalak bürokrasinin toplumu boğazlamasının sonucudur. Harman bu çelişik bileşimi mantıksız buluyorsa, bu onun "mantığında" iyi yürümeyen bir şeyler olduğunu gösterir.

İhanete Uğrayan Devrim'de Troçki, sovyet ekonomisinin ikili, çelişik doğasına ilişkin anlayışını, olaylardan elli yıl evvel, yetmişli yılların sonu ve seksenli yılların başından bu yana Sovyetler Birliği'nde cereyan edenlerin mükemmel bir öngörüsünü oluşturan terim-

(11) Tabiatıyla mutlak değil, göreli asalaklık. Bu meseleyi bu makalede daha ileride ele alıyoruz.

lerle özetlemeyi başarmıştı:

"Sovyet bürokrasisinin ilerici rolü, Sovyetler Birliği'ne kapitalist teknolojinin en önemli ögelerini getirmeye ayrılmış döneme tekabül eder. Ödünç alma, taklit etme, nakletme ve aşılama gibi kaba işler, devrimin hazırladığı zemin üzerinde başarılmıştı. O döneme kadar teknoloji, bilim ya da sanat konusunda herhangi bir yenilik söz konusu değildi. Bürokratik kumanda sayesinde Batı'nın hazır modellerine uygun dev fabrikalar kurmak olanaklıdır, kuşkusuz normal maliyetin üç katına. Ancak daha ileriye gidildikçe, ekonomi kalite sorunları ile karşılaşmakta, bunlar da bir gölge gibi bürokrasinin ellerinden sıyrılmaktadır. Sovyet ürünleri sanki umursamazlığın kara etiketi ile markalanmış gibidir. Ulusallaşmış bir ekonomide kalite üretici ve tüketicilerin demokrasisini, eleştiri ve inisyatif özgürlüğünü talep eder. Bu koşullar korku, yalan ve yaltaklanma ile dolu totaliter rejimle bağdaşmaz.

Kalite sorununun arkasında daha karmaşık ve büyük bir problem yatmaktadır ki, bu problem "bağımsız teknik ve kültürel yaratıcılık" kavramı altında toplanabilir. (...) Sosyalist uygarlık yalnızca devletin ortadan kalkması oranında yeşerecektir. Bu basit ve sarsılmaz yasa Sovyetler Birliği'nde şimdi var olan siyasal rejimin ölüm fermanını içermektedir. Sovyet demokrasisi soyut bir politikanın talebi değildir, soyut bir ahlak anlayışının talebi hiç değildir. O, ülkenin ölüm kalım gereksinmesi haline gelmiştir."[12]

Bu peygambervari sözler Sovyetler Birliği'nin bir bürokratlaşmış işçi devleti olduğunu ileri süren kuramdan yola çıkılarak yazılmıştı. Bütün olup bitenden sonra herhalde bu kuram o kadar da yanlış değildi!

Harman bugün Sovyetler Birliği ekonomisinin gelişiminin duraklamayla, hatta bir eksi büyümeyle damgalandığı olgusu üzerinde fazlasıyla ısrar ediyor. Fakat bu, söz konusu ekonominin altmış yıl boyunca işleme biçiminin derece derece çözülmesinin sonucudur, bu işleyişin yansıması değil. Bir köprü bakım ve onarım eksikliğinden çökme tehlikesiyle karşı karşıyaysa ve bunun sonucu olarak üzerindeki trafik git gide azalmışsa, bu geçmişte buradaki trafiğin hiç bir

(12) Leon Troçki. **İhanete Uğrayan Devrim**. Köz Yay., 1980, s.221-222.

zaman yoğun olmadığını veya köprünün hiç bir zaman bir işe yaramadığını kanıtlamaz ki.

Harman'ın bugünkü alıcı bulamayan mallarla (mübadele değerleri) dolu Polonya mağazalarının dünkü boş mağazaların ürünü olduğu şeklindeki önermesi de aynı türden. Bu doğru değil. Gerçekte, bu mağazalar, onyıllar boyunca, yetersiz ve uyumsuz bir üretimin yol açtığı tüketim kullanım değerleri kıtlığıyla nitelik kazanmış ve şimdi artan bir mübadele değerleri üretim sistemiyle ikame edilen bir sistemin çözülmesinin sonucudur.

Bürokratlar ve Kapitalistler

Özellikle işletme düzeyinde, kapitalistlerinkinden tamamen farklı olan Sovyet bürokratlarının davranışlarının özel karakteri onların özel maddi çıkarlarıyla ve bürokratik siyasal karşı-devrimin, yani Sovyet Thermidor'unun zaferinden sonra Sovyet ekonomisinin kazandığı temel çizgilerle açıklanır.

Bürokrasinin iktidarı işçi sınıfı iktidarının gaspı, onun siyasal haklarının fiilen ortadan kaldırılması ve hem devlette hem de ekonomide her türlü iktidar uygulamasından uzaklaştırılması üzerinde temellenir. Aynı zamanda işçilerin tüketiminin çok büyük bir çapta sınırlandırılmasını (hatta ilk devrelerde büyük çapta azaltılmasını) içerir. Bu koşullarda, sadece bürokratların acil maddi çıkarları bürokratik planın gerçekleştirilmesinin dolaysız motoru olabilir.

Başka bir şeye inanmak, insanların, özel çıkarlarının dolayımı olmaksızın, sermaye birikimi gerekliliği dahil, nesnel toplumsal yasaların dolaysız cisimleşmeleri olarak hareket ettiklerine inanmak, naif bir akılcılık (gerçekte idealist) yanılsaması beslemektir. Kapitalizmde bile, birikim yasaları acil çıkarlarını korumaya çalışan bireysel kapitalistlerin dolayımıyla gerçekleşir, yoksa bu çıkarlardan bağımsız olarak değil.

Sovyetler Birliği'nde planın gerçekleşmesi iki biçimde bürokratların özel çıkarlarına bağlıdır. Üretim araçlarının özel sahipleri olma-

dıklarından dolayı bireysel bürokratlar her şeyden önce mevkilerinin istikrarıyla ilgilidirler. İşlerini kaybetme tehlikesi (Stalin zamanında özgürlüğünü, hatta hayatını kaybetme) veya yükselme şansları tamamen reeldir. Bürokratların geliri, parasal olmayan sayısız avantaja ulaşmalarını sağlayan mevkilerinin istikrarına sıkı sıkıya bağlıdır.

Öte yandan, parasal gelirleri planın yerine getirilmesine ya da aşılmasına bağlıdır. Plan tarafından öngörülen hedefin gerçekleştirilmesindeki en ufak bir farklılık, örneğin % 98ya da tersine % 102 olarak yerine getirilmesi büroktratların gelirini çeşitli primler, vb. yoluyla % 50 ya da daha çok değiştirir.

Ama daha önce de söylediğimiz gibi, bürokratik planlama başından beri, iaşede sürekli düzensizlikler, kronik kıtlıklar, üretimde devamlı kopukluklar doğuran muazzam orantısızlıklarla belirlenmiştir. Bürokratik planlamanın bütün bu çizgileri -sosyalist planlamayla karşıtlık halindeki- planın gerçekleştirilmesi ve aşılmasını zorlaştırır.

Dolayısıyla maddî çıkarlarını savunmak için bürokratlar kapitalistlerin normal davranışından tamamen farklı biçimde tipik bir tepkiye başvururlar. Maliyetlerini hiç hesaba katmayarak sistematik olarak ihtiyat (hammadde, işgücü, donanım) biriktirirler.[13] Sovyet sanayisinin kaynakların aşırı kullanımıyla ve aşırı bir ihtiyat ("üretim faktörleri" stoğu) eksikliğiyle nitelik kazandığı basitçe yanlıştır. Genel olarak çok sayıda üretim ve dağıtım birimine yayılmış muazzam ihtiyatlar vardır. Fakat bunlar merkezi planlama yetkililerinin (devletin) elinde değildir.

Öte yandan, bu tür "amortisörlere" sahip olmak amacıyla bireysel bürokratlar merkeze yanlış bilgiler verirler. Yalnız ellerindeki ihtiyat-

(13) Nomenklatura'nın tepesi, plan aracılığıyla işletme yöneticilerine bir dizi hedef dayatarak maliyetlere ilişkin bu kayıtsızlığı engellemeye, hiç değilse sınırlamaya çalıştı: fiziksel çıktı miktarlar; fiziksel hammadde girdi miktarları; otuzların ortasından bu yana hatta net mali sonuçlar (hozraşçot). Ama kimi hedefler çelişikti ve hatta birbirlerini dışlıyordu. Pratikte, öncelik fiziksel olarak çıktı hedeflerine ulaşmaya veriliyordu. Bürokratik planlama sisteminin kilit özelliği, çabaların öncelikli sektörlerde (hedefler) yoğunlaşması olduğundan, yukarıdan baskılar da temelde aynı yöndeydi ve bu da ekonominin ve bütününde toplumun dengeli bir gelişmesini tehlikeye düşürüyordu.

ları beyan etmemekle kalmazlar, varolan üretim kapasitelerini de sistematik olarak düşük değerli gösterirler ve ek kaynak ihtiyaçlarını abartırlar. Mantıkları basittir. İşletmenin onaylanmış üretim kapasitesi ve planın öngörülebilir hedefleri ne kadar düşük olursa, bu hedeflere o kadar kolay biçimde ulaşılır ve bürokratların gelirleri ile mevkilerini koruma ve kariyerlerine devam etme şansları o kadar yüksek olur. Aynı şey kabaca ek kaynak talebiyle ilgili olarak ta geçerlidir. Bunlar ne kadar yüksek olursa, planı gerçekleştirmek ve aşmak ta o kadar kolay olur.

Fakat merkezi otoriteler tüm bunları bilirler. Dolayısıyla üretim ve dağıtım birimlerinden aldıkları bilgilerin kısmen yanlış olduğu fikrinden yola çıkarlar. Kendi bakımlarından iki tür tepki gösterirler. İlkin, verileri denetlemek üzere bir müfettişler ordusu gönderirler. İkinci olarak, plan hedeflerini kesinleştirdikleri sırada aşağı mercilerden aldıkları veri kütlesini sistematik ve tamamen keyfi bir biçimde tashih ederler. Sistematik yanlış bilgi genelleşir. İşte bürokratik olarak planlanan ekonominin, sektör III'ün (üretici olmayan harcamalar, her türden denetçi-müfettiş-polisten oluşan dev bir ordu) aşırı büyümesinin ve ekonominin artan işleyiş bozukluğunun sırrı buradadır.

Bununla beraber, Harman'ın yaptığı Sovyet ekonomisi tasviri biçimsel olarak bile sektör III'ün varlığını yadsıyor. Bu tasvir, genişletilmiş yeniden üretim için, yani sermaye birikimi ve iktisadi büyüme için kullanılan makina ve hammadde üretimi ile silah üretimini, paslanmış çelik stoklarını, tekstil fabrikalarına hiç teslim edilmemiş pamuğu, bürokrasi için lüks "kültür saraylarını", tarlalarda çürüyen patatesi tek bir sektör I içine karıştırıyor. Kullanım değerleri bakımından bu çeşit malların genişletilmiş yeniden üretime ve iktisadi büyümeye nasıl katkıda bulundukları ise bir sırdır. Burada devlet kapitalizmi kuramcılarının metanın temel çelişkileri -kullanım değeri ile mübadele değeri arasındaki, özel emek ile toplumsal emek arasındaki çelişki- ile genelleşmiş meta üretimi olarak kapitalizmin temel çelişkilerini özdeşleştirmeyi reddetmeleri tüm içeriğini kazanıyor.

Sosyalist planlama mantığının tersine bürokratik planlama, piyasa ve değer yasasıyla düzeltilmeyen, özünde var olan bir matlık ve şef-

faflık yokluğu ögesi içerir. Paradoksal olarak, Sovyet ekonomisi, sosyalist demokrasinin (işçi kontrolü) ve piyasanın gerçekleştirdiği zorunlu kontrollerin yokluğuyla olduğu kadar, hatta belki de daha çok, gerçek planlama yokluğuyla, bir yarı-planlama veya sözde-planlamayla nitelik kazanmıştır.

Her türlü bürokrasinin -burjuva toplumundaki kapitalist bürokrasi de dahil- temel mantığı ile kapitalizmin temel mantığının birbirinden tamamen farklı olduğunu eklememiz gerek. Bürokratlar bir a priori kaynak tahsisi ekonomisine (*Zuteilungswirtschaft*) dayalı olarak hareket ederler. Bu nedenle, gelecek yıl tahsisin otomatik olarak azaltılmasından kaçınmak için, sonuçlarından bağımsız olarak, bu kaynakları tamamen kullanmakta çıkarları vardır. Yine sonuçlarından bağımsız olarak daha çok kaynak talep etmek çıkarlarınadır.

Buna karşılık, kapitalistler gelirlerini ürünleri satıldığında, a posteriori elde ederler. Bu nedenle, aynı zamanda maruz kaldıkları rekabetin genel baskısı uyarınca maliyetlerini azaltmak ve onları tam olarak hesaplamak çıkarlarınadır. "Maliyetlerden bağımsız olarak" iş göremezler.

Bu onların davranışlarının bürokratlarınkinden daha "akılcı" olduğu anlamına gelmez. Mikro-ekonomik ölçekte, bireysel bir firma veya tröst düzeyinde "akılcı" olanın makro-ekonomik ve makro-toplumsal açılardan tamamen gayrı-akılcı sonuçları olabilir.[14] Kısa vadede "akılcı" olan uzun vadede aşırı derecede "gayrı-akılcı" olabilir.

Vurgulamak istediğimiz sadece, biri diğerinden "daha iyi" olduğundan değil, farklı sosyo-ekonomik çerçevelerin birer parçası ve

(14) Kapitalizmde bu en açık olarak işletme düzeyindeki maliyet hesabının firmanın ödemek zorunda olmadığı tüm "dışsal" maliyetleri dışarıda bırakması olgusuyla ifade edilir. Fakat bunların bir "fiyatı" olduğu durumda bile, sadece para birimleriyle ölçülen iktisadi kararların toplumsal bakımdan akıl-dışı niteliği ortadan kalkmaz. Olsa olsa gerçek niteliği daha açık biçimde ifade edilmiş olur. İnsan ölümlerini içeren yatırım kararları, "ödülleri" maliyetlerden fazlaysa değerli addedilir, insan hayatlarının "maliyetleri" kaybedilmiş gelirler biçiminde iskonto edilir. Potansiyel emek ve gelirlerini bilemeyeceğimiz ölen bebeklerin "maliyetini" nasıl tanımlayacağız? Bu makro-toplumsal akıl-dışılığın gayrı-insani niteliği inkar edilemez.

farklı tahditler altında olduklarından dolayı, bürokratlar ile kapitalistlerin davranışının temel olarak farklı olduğu olgusudur.

Sovyet Ekonomisi ve Dünya Piyasası

Derek Howl Sovyet bürokrasisinin SSCB'deki üretim maliyetlerini uluslararası rakiplerininkiyle "karşılaştırdığını" ve bu yolla da değer yasasına tabi olduğunu açıklayarak "devlet kapitalizmi" kuramı ile marksizm arasındaki bağı -yani sovyet ekonomisinde değer yasasının işleyişi sorununu- utangaç bir şekilde koruma girişiminde bulunuyor.[15] Bilmeden "devlet kapitalizmi" dogmasının asli bir zaafına parmak basıyor.

Kapitalist bir işletme kuşkusuz maliyet fiyatlarını ulusal ve uluslararası rakiplerininkiyle "karşılaştırır". Ama bizatihi kapitalizmde "karşılaştırma" sadece sürecin başlangıç noktasıdır, hiç bir şekilde nihai veçhesi değil. Bu karşılaştırmaların -her zaman tahminleri, projeksiyonları, ekstrapolasyonları, yani kayda değer hata paylarını içeren- içerdiği hatalar ne olursa olsun, yalnız ortalamanın üzerinde kâr haddi elde eden işletmeler başarı kazanır. Sistemin temel çelişkilerinden biri, Howl'un iddia ettiği gibi sermayenin "*aşırı arzı*" nedeniyle değil, temelde sermayenin organik bileşiminin artışının sonucu olarak ortalama kâr haddinin düşme eğilimidir.

Artık-değer üretimi (sermayenin değerlenmesi) Marx tarafından kâr haddinin düşme eğilimi tahliline ancak, temelde, artık-değer üretimindeki artış sermayenin organik bileşiminin değer olarak artışıyla aynı oranda olamayacağından durumu tersine çevirme yeteneği olmayan, tazmin edici bir güç olarak sokulmuştur. Ama **Kapital**'in üçüncü cildinin tüm bu çok önemli kısmı Howl tarafından hiç anılmıyor bile. Paranın bulunmadığı bir kapitalizm mistifikasyonunu sunduktan sonra, SWP önderliği şimdi de bize ortalama kâr haddinin düşme eğilimi bulunmayan yeni bir kapitalizm mistifikasyonu öneriyor.

(15) Derek Howl, **The Law of Value and the USSR**, International Socialism, no.49, kış 1990 içinde.

Fakat "kapitalizmi" dünya piyasasıyla ilişkileri ("yabancı rakiplerle karşılaştırma") uyarınca açıklama girişimi altmışlı yılların sonunda Michael Kidron'la yapılan tartışmada da ortaya koyduğumuz üzere bir başka gerçek dışı ve gerçeği tahrif eden veçhe içeriyor.[16] Tıpkı Doğu Avrupa ülkeleri (Çekoslavakya'daki Bohemya haricinde) ekonomisi gibi devrim-öncesi rus ekonomisi de dünya piyasası çerçevesinde modernleşmekten ve sanayileşmekten aciz, az-gelişmiş bir ekonomiydi.[17]

"Yabancı" güçlerle "rekabet", pratikte, bu ülkelerin bir yarı-sömürge iktisadi yapısına sahip olmasına yol açıyordu. Hammadde ve tarımsal ürünler üretimi ve ihracatında uzmanlaşmaya mahkum olmuşlardı. Modernleşmeleri büyük ölçüde bu bağımlılıkla bloke edilmişti. Özellikle büyük ölçüde dünya piyasasına bağımlılıktan kendilerini kurtararak, "yabancı güçlerle rekabeti" despotça ortadan kaldırarak ancak önce Rusya'da, sonra da Doğu Avrupa'da bağımlılığı kırabildiler. Bu ülkelerde değer yasasının hakimiyeti işte tam da bu şekilde bertaraf edildi. Gerçekten, değer yasası öncelikle dünya piyasası aracılığıyla hakimiyet kurar.[18]

Bugün kapitalizmin restorasyonunun nihai testi, özellikle, dünya piyasası yoluyla değer yasasının restorasyonunun olup olmayacağı, yani bu ülkelerin geniş bir ölçekte bir yarı-sömürge üretim modeline, en modern sanayiye göre daha rekabet edebilir oldukları yarı-sömürge üretim sektörlerinde uzmanlaşmaya geri dönüş yapıp yapmayacaklarıdır. Kapitalist bir Polonya, Macaristan, Litvanya, Gürcistan, Ukrayna ve Rusya'nın geleceği İtalya ya da Finlandiya'dan çok Portekiz, Yunanistan ve Türkiye'nin koşullarına daha yakın olacaktır. Bunun toplumsal sonuçları da aynı şekilde yıkıcı olacaktır.

(16) Readings on "**State Capitalism**", IMG yayını kitapçık, 1970, 1973 içinde.

(17) Rusya, emperyalist bir ülke (geri) karakteri ile az-gelişmiş bir ülke karakterini birleştirdiğinden özgül bir durumdu.

(18) Buradan bizim, Troçki'nin sürekli karşı çıktığı, otarşiye olumlu yaklaştığımız sonucu çıkmaz. Bunun anlamı dış ticaret tekelinden yana olmaktır. Bu tekelin devlet veya öz-yönetim örgütlerinin merkezi bir organı tarafından idare edilmesi başka bir meseledir.

Pratiğin Nihai Testi

SWP önderleri onyıllar boyunca SSCB'nin bir devlet kapitalizmi olduğunu kabul etmemenin, bu ülkede veya benzer doğadaki diğerlerinde işçi ayaklanmaları olduğu durumda yanlış, hatta karşı-devrimci tutumlara götüreceğini açıkladılar. Bu öngörünün tarih tarafından doğrulanmadığını daha önce göstermiştik. Bununla beraber, Harman bu ikinci makalesinde, muhakemesine iki kafa karışıklığı daha ekleyerek bu konuya geri dönüyor.

İlkin, olguların hilafına, bizim bürokrasinin kendi kendini reforme etmesi imkanıyla ilgili yanılsamalar beslediğimizi ve hatta, en azından Polonya ve Macaristan örneğinde, bu kendiliğinden reformu ("yukarıdan aşağıya devrim") aşağıdan yukarıya bir devrime, yani bürokratik diktatörlüğün kitlelerin bir eylemiyle devrilmesine yeğlediğimizi iddia ediyor. Daha önce de söylediğimiz gibi, burada açık seçik bir iftira söz konusudur. SSCB'nin doğası sorunuyla uğraşmaya başladığımızdan bu yana, tek bir gün bile, Troçki'nin ve 1932'den itibaren hareketimizin geleneği uyarınca siyasal devrim için mücadele perspektifini bırakmadık.[19]

Harman'ın tersini göstermek için kullandığı alıntılar hiç bir şekilde önermelerini kanıtlamıyor. Bunlar sadece, bir yanda kitlelerin artan hoşnutsuzluğu ve artan eylemi ile öbür yanda bürokrasinin iç bölünmeleri arasında kaçınılmaz bir etkileşim olduğunu ifade ediyor. De-

(19) Dördüncü Enternasyonal'in 1957'deki 5. Dünya Kongresi tarafından kabul edilen Bildirge'si gibi, "**Stalinizmin Gerilemesi ve Çöküşü**" tezleri de bürokratlamış işçi devletlerinde aşağıdan, kitlesel eylemle siyasal devrim kavramı etrafında oluşturulmuştu. **Quatrième Internationale**'in haziran-temmuz 1957 sayısında çıkan "**Polonya İşçi Partisi'nin 8. Plenumundan 9.suna**" adlı yayıncı notunda şu belirtiliyordu: *"Daha önceki sayılarımızda Gomulka önderliğinin niteliğini belirtmiştik: ekimde (1956) polis rejimine karşı ayaklanan işçileri, aydınları ve öğrencileri kullandı. Fakat Gomulka önderliği, kitleler aracılığıyla devrimi ilerletmeye değil, özellikle devrimci yükselişlerden kaçınmak amacıyla onları kanalize etmeye çalışan bürokratik bir önderlikti ve öyle kalmaya da devam ediyor".*

neyim bunu teyit etmiştir. Hiç kimse 1956 Macar devrimi sırasında Rakosi, Geroe, Kadar, Nagy ve Pal Maleter'in aynı tavrı takındığını iddia edemez.

Gerçekte, yalnız barikatın karşılıklı iki yanında mücadele etmekle kalmadılar, Geroe ve Kadar, Nagy ile Maleter'i idam da ettirdi. Bu konuda somut bazı öngörülerin doğruluğundan bağımsız olarak bunların tespitini yapmak hiç bir şekilde stalinizme "boyun eğmekle" eşdeğer olmadığı gibi, savaş-sonrası uzun süreli boom gerçekliğini saptamak ta kapitalizm önünde yelkenleri indirmek anlamına gelmez. Her şey bu olguların kabulünden itibaren çıkarılacak siyasal ve pratik sonuçlara bağlıdır. Bizim bürokrasinin içindeki bölünmelerden çıkardığımız sonuçlar işçilerin çıkarlarının savunulması için mücadeleye ve siyasal devrim için savaşa devam etmekti.

Bunun ardından Harman konuya ikinci bir karıştırma daha ekler. "İşçi devleti" genel anlayışını paylaşan kişiler gerçekte yanlış tutumlar geliştirmekle suçlanır. O bu yanlış tutumların, şu veya bu şekilde, söz konusu anlayışın "mantıksal" sonucu olduğunu ileri sürüyor. Ama hiç bir nedensel ya da ampirik kanıt ortaya koymuyor. Bu tam da bir demogojik çamur atmadır. Klasik tümdengelimci bir safdillik üzerine kuruludur: tekil olguların yanlış ve temelsiz bir tarzda genelleştirilmesi. Bu şu demektir:

"Calais'ye indiğimde kızıl saçlı bir kadın gördüm. Bu kadın fransız olduğundan bütün fransız kadınları kızıl saçlıdır". Hayır, bu hiç te böyle değildir.

"Jacek Kuron gerici kapitalizm yanlısı hükümetin kabinesinde bakan olduğundan kitlesel işsizlikten ve polonyalı işçilerin gerçek ücretlerinin yüzde 35 ilâ 50 düşürülmesinden sorumluydu. Jacek Kuron eskiden ve şimdi hâlâ SSCB'nin devlet kapitalisti olduğu kuramının keskin bir savunucusu olduğundan bu kuram radikal işçi sınıfı karşıtı politikalara yol açar". Hayır, bu hiç te böyle değildir.

Bu tür polemik akrobatlıklara başvurmak tartışmaya hiç bir olumluluk katmaz. Bu tutumlar devrimciler arasındaki ciddi kuramsal ve siyasal tartışmalardan kovulmalıdır. Bu sadece buna kalkışanların itibarını düşürür.

Gerçekteyse, çeşitli devrimci akımların Doğu Avrupa ve Sovyetler Birliği'ndeki değişiklikler karşısındaki tepkilerinden bir sonuç çıkarılacaksa eğer, bu, Harman'ın vardığı sonucun tersidir. Tek bir istisnasız, bütün IV. Enternasyonal seksiyonları bürokrasinin kendi kendini reforme etmesi perspektifini reddetmişlerdir. Fakat aynı zamanda, SSCB ve diğer benzer toplumların bürokratlaşmış işçi devletleri, kapitalizmden sosyalizme geçiş süreçlerinde bürokratik diktatörlük tarafından dondurulmuş toplumlar şeklindeki tahlillerini de korumuşlardır.

Hatalar dahil, tüm yazdığımız ve yaptığımız şeylerdeki gibi, ait olduğumuz hareketin de tüm yazdığı ve yaptığı şeylerdeki sorumluluğu yüklenmeye hazırız. Hatalar varsa bunları düzeltmeye ve bunların kökenlerini araştırmaya hazırız. Fakat troçkist hareketi 1938'de terkeden ve bu tarihten sonra IV. Enternasyonal üyesi olmayan Isaac Deutscher'in, yazılarına ve açıkça Troçki'ye geniş uluslararası kamuoyu gözünde itibarını yeniden kazandıran hizmetlerine saygılı olmakla birlikte, bu tarihten sonra yazdığı ve yaptığı şeylerden biz sorumlu değiliz. Hiç bir zaman ne IV. Enternasyonal üyesi ne de hatta troçkist olmamış olan Fred Halliday veya Val Moghadam'ın yazdıkları ya da yaptıklarının sorumluluğunu ise hiç mi hiç yüklenemeyiz.

Ama gerçekten şu gerçek sorun çok önemlidir: SSCB ve benzeri toplumların toplumsal doğası konusundaki bu iki farklı tutumun, bu ülkelerde gelişen toplumsal çatışmalarda devrimcilerin yapacağı müdahale üzerindeki siyasal sonuçları nedir?

Harman Doğu Avrupa'da doğru bir şekilde müdahalede bulunmak için devlet kapitalizmi kuramının sözümona faydasını kanıtlamak üzere iki ilgisiz olay zikrediyor. Eski-D.A.C. somut durumunda, bizim SSCB anlayışımızı paylaşan Devrimci Sosyalist Grup'taki (Doğu Alman) yoldaşlarımız da aynen, Harman'ın gönderme yaptığı gösterileri destekliyorlardı.

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki bir çok ülkede toplumsal ve siyasal mücadelelerin çok yaşamsal bir sorunu olan özelleştirme meselesi, siyasal yön belirleme bakımından, şu veya bu gösteriye katılınıp katılınmayacağından bin kez daha önemlidir. SWP'li yoldaşlar bu yaşamsal sorunu "ikincil" bir sorun olarak değerlendiriyorlar. Bu ta-

mamen saçmalık ve sorumsuzluktur.

Eğer Sovyetler Birliği'nde büyük bir ölçekte sanayinin özelleştirilmesi gerçekleşirse otuz ilâ kırk milyon arasında işsiz olacak. Daha özelleştirmenin ilk aşaması eski-DAC'ı, 1929-1933 bunalımı dönemi dahil, hiç bir Avrupa ülkesinin şimdiye dek görmediği yaklaşık 50 % düzeyinde muazzam bir işsizliğin eşiğine getirdi. Sorumlu bir sosyalistin ya da hatta bir sendikacının bu konuda kayıtsız veya yansız kalması mümkün müdür?

SWP önderleri sonuçta gönülsüzce de olsa, Büyük Britanya'daki millileştirilmiş işletmelerin özelleştirilmesine karşı oldukları gibi, burada da özelleştirmelere karşı olduklarını açıklamak zorunda kalacaklar. Fakat bu yolla işin içinden sıyrılamazlar. Gerçekten, Cliff'in Atlee hükümeti döneminden beri doğru bir biçimde vurguladığı gibi, İngiliz sanayisinin bazı dallarının millileştirilmesi kapitalizmin özel sektörünün çıkarına tekabül ediyordu, bu özel sektörün yüzdürülmesi için gerekliydi. Ama Sovyetler Birliği'nde devlet mülkiyetinin her hangi bir özel sektörü ayağa kaldırması desteklenemez. İngiliz milli sanayisi işsizlikte kitlesel bir gelişmeyi engelleyemedi, halbuki Sovyetler Birliği'ndeki millileşmiş sanayi yarım-yüzyıldan fazla bir zamandır her türlü kitlesel işsizliği engelledi.

Harman ve Cliff Sovyetler Birliği'ndeki devlet mülkiyetini "kapitalist" olarak niteleyerek kendi kendilerinin tuzağına düşüyorlar. Eğer gerçekten böyle olsaydı, kaldırılmasının da o kadar önemi olmazdı. Ama Harman yoldaşa teessüfle, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'lı on milyonlarca işçinin gözünde bu fark çok büyüktür. Bu durum daha şimdiden bir çok kitlesel mücadeleye yol açmıştır ve daha da açacaktır. Bu mücadelelerde bizler onların ideolojik yönelişlerinden bağımsız olarak ve bürokrasinin bir bölümünün bunları destekleyip desteklemediğine bakmaksızın, koşulsuzca işçilerin yanında olacağız.

Neo-liberal kapitalizm taraftarlarının sundukları ya özelleştirme ya da devlet despotizmi şeklindeki alternatifi kabul etmiyoruz. Hem devlet despotizmini hem de piyasa (özel servet) despotizmini reddediyoruz. Biz bir üçüncü iktisadi modelden yanayız: öncelikli olarak ne üretilmesi, nasıl üretilmesi ve nasıl bölüşülmesi gerektiğini kitlelerin

demokratik olarak bizzat kendilerinin kararlaştırdıkları demokratik olarak planlanmış öz-yönetim -Troçki'nin söz ettiği *"üreticiler/ tüketiciler demokrasisi"*.

Biz büyük üretim ve mübadele araçlarının özel mülkiyetine karşı kollektif, toplumsal mülkiyetten yanayız. Kollektif mülkiyetin nasıl düzenleneceği; her işletme, her sınai dal, her bölge, her cumhuriyet ile Birlik'in bütününde üretim araçları ve cari üretim üzerindeki işçi denetimleri arasındaki eklemlenmenin nasıl olacağına hiç kimse kesin bir cevap veremez. Sovyet işçileri ile devrimcileri yeni bir pratikten ve devam eden sayısız tartışmadan dersler çıkarmak durumundalar.

Harman bundan sonra bir retorik sorusu sorar:

"Eğer bir işçi devleti, ne kadar şekilsizleşmiş veya yozlaşmış olsa da, kapitalist bir devlete geçiyorsa, bu tarihsel olarak geriye doğru bir adım, marksistlerin karşı çıkması gereken bir karşı-devrim sürecinin bir evresi anlamına gelir. Ama bu durumda da, böyle bir değişime en çok karşı çıkan nomenklatura kesimlerini desteklemek zorunda kalmazlar mı? Yani özelleştirmelere karşı olduğunu açıklayan Ligaçev'i, Gorbaçov'un restorasyonist eğilimlerini eleştiren Stalin aşıklısı Nina Andreyeva'yı ya da Bükreş'te üniversitelileri ezen Iliescu'yu. Honecker'in çabucak Batı Almanya'nın hakimiyetine geçen bir harekete karşı kuvvete başvurma girişimlerini desteklemek zorunda kalmazlar mı?"

Fakat bu "mantık" yine, gerçek tarihsel süreç ile gerçek tarihsel almaşıkları çarpıtan biçimsel ve mekanik bir şemaya denk düşüyor.

Doğu Avrupa'daki bürokratik diktatörlüklerin çöküşü ile Sovyetler Birliği'ndeki derin sistem bunalımı Doğu Avrupa'daki dev kitle hareketlenmeleri ve Sovyetler Birliği'ndeki yükselen kitle hareketlenmelerinin doğrudan etkisi altında meydana geliyor. Böylelikle bir siyasal değişim dinamiği, bir devrim-öncesi dinamiği başlamıştır. Bu dinamik üç farklı sonuca varabilir: işçi sınıfı için bir yenilgi, bir siyasal karşı-devrim anlamına gelecek olan bürokratik diktatörlüğün yeniden pekişmesi; kapitalizmin bir restorasyonu, yani işçi sınıfı için çok daha ağır bir yenilgiyi temsil edecek olan bir toplumsal karşı-devrim; işçi sınıfı için bir zafer oluşturacak olan siyasal devrimin zaferi.

Sadece militan, öz-örgütlü ve siyasal bakımdan git gide daha bi-

linçli bir işçi sınıfının kapitalizmin restorasyonunu engelleyebileceğine inanıyoruz. Ligaçev, Honecker, Ceausescu, Deng Tsiaoping ve kader ortaklarının bu restorasyonu önlemekten tamamen aciz olduklarına inanıyoruz. Tam tersine, doğrudan etkileri ve maksatlarından bağımsız olarak, kitle hareketinin her hangi bir şekilde bastırılması kitlelerin büyük çoğunluğunu siyasal bakımdan burjuva yanlısı kampa iterek kapitalizmin restorasyonunu çabuklaştırır.

Bürokratik diktatörlüğün sovyet işçi sınıfının bugünkü bilinç düzeyi üzerindeki siyasal, ideolojik ve ahlaki bakımdan yıkıcı sonuçları iktidar için mücadele yeteneğini yeniden kazanmak için gerekli deneyimi biriktirmek üzere işçi sınıfının daha çok zamana ve demokratik özgürlüklerden gerçek bir faydalanmaya ihtiyacı olmasını gerektiriyor.

Bu nedenle, varolan demokratik özgürlüklerin korunması ve genişletilmesi -buna ister *glasnost* ister başka bir şey deyin, önemli değil- kapitalizmin restorasyonuna karşı muzaffer bir mücadele için mutlak bir ön koşuldur. Her hangi bir güç tarafından bu özgürlüklerin tehdit edildiği her yerde devrimciler, özelleştirmeye karşı çıktıkları kararlılıkla, bir kez daha bürokrasinin bir kısmının bu mücadeleyle birleşmesinden ve işçilerin hangi ideolojik bayraklar altında demokratik özgürlükleri savunduklarından bağımsız olarak, bu tehditlere karşı çıkmak zorundadırlar.

Başka bir ifadeyle, Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki devrimciler iki cephede mücadele etmek durumundalar: özelleştirmeye karşı ve demokratik haklar için. Bu formalistlere "mantıksız" görünebilir. Fakat Sovyetler Birliği ve dünya ölçeğinde işçi sınıfının acil ve tarihsel ihtiyaçlarına denk düşer.

Sovyetler Birliği'ndeki büyük işletmelerin her türlü radikal özelleştirilmesi, aynı şekilde *de facto* varolan özgürlüklerin tüm ortadan kaldırılışı, Brejnev tarzı, hatta Stalin tarzı bürokratik diktatörlüğe her türlü geri dönüş sovyet işçi sınıfı ve uluslararası işçi sınıfı için bir bozgun olacaktır. Bu tavır siyasal devrimin dünya devrimi sürecindeki tarihsel yeri üzerine IV. Enternasyonal'in anlayışıyla tamamen tutarlıdır. Burada bu nokta üzerinde daha fazla durmanın gereği yok.

Ama Harman ve Howl, Troçki ve IV. Enternasyonal'e göre, o olmazsa kapitalizmin restorasyonunun, karşı-devrimin zaferinin mümkün olmayacağı iç savaş nerede diye bağırıyorlar.[20]

Troçki ve IV. Enternasyonal hiç bir zaman kapitalizmin restorasyonu için bir iç savaşın kaçınılmaz olduğunu söylemediler. Onların tek söylediği kapitalizmin restorasyonu yolunda ilerlemek için işçi direncinin kırılmasının gerekli olacağıdır. Bu sürecin alacağı biçim işçi direncinin menzili ve siyasal bilinç düzeyine bağlı olacaktır. Bakın Troçki 1936'da bu konuda ne yazıyordu:

"Eğer bir burjuva partisi şu anda iktidarda olan sovyet kast'ını devirecek olursa, şimdiki bürokratlar yöneticiler, teknisyenler, parti sekreterleri ve genel olarak ayrıcalıklı üst çevreler arasında çok sayıda hazır uşak bulacaktır. Devlet aygıtında bir temizlik, doğal olarak bu durumda da gerekli olacaktır. Ama bir burjuva restorasyonunun bir devrimci partiye göre daha az sayıda insan temizlemesi olasıdır. Yeni iktidarın başlıca işi üretim araçlarında özel mülkiyeti geri getirmek olacaktır. Her şeyden önce, zayıf kolhozlardan güçlü çiftçiler yetiştirmenin ve güçlü kolhozları burjuva tipi üretici kooperatiflerine, anonim şirketlere dönüştürmenin koşullarını yaratmak gerekli olacaktır. Sanayi alanında ulusallaşmanın çözülüşü önce hafif sanayi ve gıda sanayi ile başlayacaktır. Geçiş dönemi için planlama ilkesi devlet gücü ile tek tek "korporasyonlar", yani sovyet sanayi başkanları arasından olası mal sahipleri, sürgündeki eski mal sahipleri ve yabancı kapitalistler arasında bir dizi tavize dönüştürülecektir." [21]

Bu az çok, bugün Doğu Avrupa'da olup bitenin ve Sovyetler Birliği'nde cereyan etmeye başlayanın bir tasviridir. Burada bir iç savaş söz konusu edilmiyor.

Yöntem Farklılıklarının Güzel Bir Örneği

Şematik formalizm ve dogmatizm ile diyalektik bilimsel düşünce ara-

(20) Derek Howl, a.g.e., s.109; Harman, **International Socialism**, no.49, s.80-81 içinde

sındaki yöntem farklılıkları en açık bir biçimde Callinicos'un İkinci Dünya savaşı'nı "tek bir tanede beş savaş" şeklindeki tahlilimizle ilgili olarak yaptığı eleştiride ortaya çıkar.

Güçlü noktalarımızı bir kez daha bize karşı çevirmeye yeltenerek Callinicos, *"örneğin, İkinci Dünya Savaşı'nda tam tamına beş değişik savaş ayırdeden bir Orta Çağ skolastiğinin ince yeteneklerinden"* bahsederek bizi "*senkretizm*" ve "*skolastik düşünce*" ile suçlamaktadır. Ona göre "*sonuç, toplumsal teorinin ona potansiyel olarak uymayan gözlemlerle etkileşim içinde olmaktan mahrum edilmesidir.*"[22] Bu son cümle mükemmel bir non sequitur ve hemen hemen mükemmel bir diyalektik inkarıdır. Gerçekliğin çelişik ögelerini farkettiğinizde "toplumsal teoriyi ona potansiyel olarak uymayan (?) gözlemlerle etkileşim içinde olmaktan mahkum etmiş" sayılıyorsunuz. Gerçeğin çelişik olduğu fikrinden hareket etmeniz yasaklanıyor ve gerçekte varolan çelişkilerin otomatik olarak toplumsal teoriye "uymadığını" düşünmeye mahkum ediliyorsunuz. Bütün atıflar tek-sebepli formalist şemalara, yani canlı gerçekliğe ve bu çelişkilerin varlığını baştan hesaba katan ve bunları açıklamaya çalışan "toplumsal kuramlar" geliştirmeye değil, önceden tasarlanmış dogmalara yapılmalıdır. Diyalektik düşüncenin reddedilmesi, son tahlilde, bizzat nesnel gerçekliğin diyalektik doğasının reddine dayanır.

Geceleyin tüm kediler karadır. Bu durumda tek-sebepli açıklama, "bütünü" sistematik olarak tek renkli bir şemaya indirgeme, yani renk tayfını reddetme girişimi şeklinde geliştirilebilir. Ama büyük diyalektikçi Goethe'nin dediği gibi: hayat ağacı ebediyen yeşildir. Marx'ın atıfta bulunduğu gerçek dünyanın zengin bütünlüğü -hiç bir zaman ne tek-sebepli ne de tek-renkli olmayan- içinde sadece tek bir gri rengi ya da daha iyisi siyah ve beyaz olarak iki rengi ayırdetmek için *"tek bir aslî ilke"* fikriyle çarpılmış olmak gerekir.

Öyleyse şematik formalizmden reel tarihsel süreçlerde olup biten "eklektizm" sorununa geçelim.

Evet, İkinci Dünya savaşı özellikle, hiç bir ilerici rol oynamamış

(21) Troçki, **İhanete Uğrayan Devrim**, s.203-204.

(22) Alex Callinicos, a.g.e., s.57.

ve tüm devrimciler tarafından mahkum edilmesi gereken emperyalistler arası bir savaştır. Fakat sorun bu değil ki.

Çin halkının Japon emperyalizminin kendisini köleleştirme girişimine karşı savaşı emperyalistler arası bir savaş değildi. Büyük ölçüde ilerici bir amacı vardı. Bu devrimcilerin desteklemesi gereken bir savaştı. Aynı şekilde, sovyet halklarının nazi emperyalizminin köleleştirme ve kitlesel katliamına -*Generalplan Ost* (Genel Doğu planı) yüz milyon slav, yahudi ve asyalı Untermenschen'in (aşağı-insan) planlı katliamını öngörüyordu- karşı savaşı da emperyalistler arası bir savaş değildi. Tamamen faydalı bir amacı vardı. Bütün dünya devrimcilerinin ve başta sovyet işçilerinin % 100 desteklemeleri gereken (Troçki'nin tamamen tutarlılıkla çağrı yaptığı ve onların da buna uyduğu şekilde) haklı bir savaştı. Aynı şekilde, Hindistan, Cezayir, Endonezya, Çinhindi ve Filipinler halklarının emperyalist senyörler ve kasaplara karşı ayaklanmaları da hiç bir şekilde emperyalistler arası savaşlar değildi. Bunlar da kitlesel katliamlar ve aşırı-sömürüye karşı haklı ve meşru isyanlardı. Tümüyle faydalıydılar ve tüm enternasyonalistlerce kararlılıkla savunulmalıydılar.

İşte bu nedenle beş tanede bir tek savaş olmuştur. Bir buçuk milyar kişinin kaderini ilgilendiren bu ayrımlar karşısında basit kaprislere başvurmadan önce somut tahlili çürütmeye çalışın lütfen. Ama bunu yapmanız zor olacak. Beş savaşın belli bir noktaya kadar birbirine karışmış olması olgusu bunların her birinin özgüllüğünü ortadan kaldırmaz, tabii Lenin'in deyişiyle somut durumun somut tahlilini şematik bir formalizmle yer değiştirmediğimiz müddetçe.

Oportünistler dünya savaşı sürdüğü sürece Hindistan, Endonezya ve Cezayir'in ezilen halklarının emperyalist senyörlere karşı ayaklanmaya hakları olmadığı, yoksa "nesnel olarak" nazi ve japon emperyalizmlerini güçlendirecekleri (bu "nesnel olarak" doğru da değildi) sonucuna varmak için nazi ve japon emperyalizmlerinin kuşkusuz özel doğalarını bahane ettiler. Aynı şekilde, "nesnel olarak" Hitler ve Mikado'ya yardım etmek istemiyorlarsa eğer (saçma sapan bir iftira!), amerikan, ingiliz, kanadalı ve avustralyalı işçilerin kendi çıkarlarını ve sınıfsal bağımsızlıklarını savunmaya hakları olmadığını iddia ediyorlardı.

Buna karşılık, sekter dogmatikler aynı anda süregiden dört ayrı savaştaki halkların ve kitlelerin yürüttükleri mücadelelerin göreli özerkliğini hepten inkar etmek için İkinci Dünya Savaşı'nın emperyalistler arası hakim karakterini bahane ettiler. Onlara göre, bu savaşlar ve bu ayaklanmalar "nesnel olarak" ancak iki emperyalist kamptan birine yarardı (bir kez daha söyleyelim, bu "nesnel olarak" tamamen yanlıştı). Böylece, oportünistlere koşut olarak, çekimser kalmayı, yani her nasılsa bütün ülkelerde aniden ve eşanlı olarak meydana gelecek bir devrimle "emperyalist savaş" her yerde sona ermedikçe aşırı-sömürü ve kitlesel katliama pasif bir boyun eğişi tavsiye ediyorlardı.

Gerçek kitle mücadelelerinin eşitsiz, bileşik ve çelişik niteliği bir "birleştirici ilke" adına gözlerden gizlenmiş olur. Pratikte ve tüm iyi niyetlere rağmen, bu edilginliği ve kadere boyun eğişi va'zetmekle eşdeğerdir.

Devrimcilerin görevinin tam tersi olduğunu düşünüyoruz: sınıf bağımsızlığını ve öz-eylemi geliştirmeye çalışarak, ama bu siyasal kabulleri haklı ve meşru kitle mücadelelerine eleştirel destek vermek için ütimatomcu bir önkoşul haline getirmeksizin, halk direnişini, başkaldırı ve ayaklanmalarını ve devrimleri teşvik etmek ve desteklemek.

Bu arada işaret edelim ki, Birinci Dünya Savaşı tartışmasız biçimde İkinci Dünya Savaşı'na göre daha "türdeş" ve "tek yanlı olarak" emperyalistler-arası olsa da, şematik dogmatizmin aydınlanma yıllarında, Lenin daha o dönemde, "*tek bir tanede bir çok savaşın*" tohumlarını mükemmel şekilde farketmişti. Temmuz 1916'da, Rosa Luxemburg ve Herman Gorter gibi enternasyonalist devrimcilere karşı bir polemiğinde şöyle yazıyordu:

"Eğer 1917'de Belçika Almanya tarafından ilhak edilse ve 1918'de Belçika özgürlüğüne kavuşmak için ayaklansa (...) biz de ilhak edilen bölgelerin ayaklanmasını desteklemeyi reddedersek , nesnel bakımdan ilhak yanlısı haline geliriz." [23]

(23) V.I. Lenin, **Oeuvres**, cilt 2, s.237. Belçikalı bir devrimci sosyalist, tabiatıyla, Belçika'daki ulusal bir ayaklanmaya böylesi bir desteği, Belçika emperyalizmine karşı yönelen Belçika Kongo'sundaki ulusal bağımsızlık hareketini de içeren, tüm demokratik haklar için mücadele hareketlerine koşulsuz destekle birleştirmelidir.

Devamında, İrlanda halkının İngiliz emperyalizmine karşı ayaklanmasının, emperyalist bir savaş çerçevesinde cereyan etseler dahi sömürgelerdeki tüm ayaklanmalar gibi haklı olduğunu bildirir (burada henüz rüşeym halinde de olsa daha şimdiden tek bir tanede üç savaşla yüz yüzeyiz). Ardından Lenin daha genel bir akıl yürütme yapar:

"Toplumsal devrimin sömürgelerde ve Avrupa'da küçük ulusların ayaklanması olmadan, tüm önyargılarıyla birlikte küçük-burjuvazinin bir kısmının devrimci patlamaları olmadan, siyasal bakımdan bilinçsiz proleter ve yarı-proleter kitlelerin senyörün, ruhbanın, monarkın, ulusun, vb.'nin boyundurduğuna karşı hareketi olmadan gerçekleşebileceğine inanmak toplumsal devrimden vazgeçmek demektir. Sanki bir ordu belli bir yerde mevzilenecek ve "biz sosyalizmden yanayız" ve bir diğeri bir başka yerde "biz emperyalizmden yanayız" diyecek ve böylece toplumsal devrim olacak! Ancak böylesine ukala ve gülünç bir biçimde akıl yürütüldüğünde İrlanda ayaklanması aşağılayıcı "putsch" sıfatıyla tanımlanabilir. "

"Saf bir toplumsal devrim bekleyenler bunu görecek kadar uzun yaşayamazlar. Gerçek bir devrimin ne olduğundan hiç bir şey anlamayanlar sadece sözde devrimcidirler." [24]

Ukala ve gülünç! Gerçek bir devrimi anlamayan sözde devrimciler! Bunu biz değil, Lenin söylüyor. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Yugoslavya'da, Çin'de, Cezayir'de, Hindistan'da, Endonezya'da, vb.'de olup bitenlere ilişkin SWP'li yoldaşların tutumu Lenin'in bu sert yargısını hakediyor. İşte iki farklı yaklaşımın açık seçik örneklenmesi bu sonucu veriyor.

Sayısız burjuva, yeni-stalinci, avrokomünist, sosyal-demokrat ve sekter eleştirmenler örneğini izleyen Callinicos 1939'daki, dünyadaki gelişmeler üzerine yaptığı sözümona yanlış öngörüleri yüzünden Troçki'ye çatıyor. Bir kez daha Mandel'i, ömrünü uzatma yoluyla Troçki'nin kehanetini "kurtarmaya" çalışarak, marksizmi tüm açıklayıcı gücünü kaybeden bir kurama dönüştürmekle suçluyor.[25]

Buradaki gerçeklik payı nedir? Troçki'nin sözümona "alarmı" onun kapitalist çöküşle ilgili tahlilinin içsel mantığıyla ne ölçüde bağlantı-

(24) V.I. Lenin. a.g.e., s.383.

lıdır?

Gerçekte, Troçki'nin **Savaşta SSCB**'deki ünlü cümlesi çoğu zaman ancak kısmen alıntılanır. Callinicos ta aynını yapıyor. Bu cümle, savaş muzaffer devrimlerle son bulmazsa dünya çapında bir totaliter köleci toplum olacağını söylemez. Şöyle der:

"Ne var ki şimdiki savaşın devrime değil, proletaryada bir çöküşe yol açacağı düşünülürse, o zaman geriye bir başka alternatif kalır: tekelci kapitalizmin daha fazla çözülmesi, devletle daha fazla kaynaşması ve demokrasinin, hâlâ korunduğu yerlerde totaliter bir rejimle yer değiştirmesi".[26]

Bu öngörü ("açıklayıcı değeri") Callinicos ve diğer eleştirmenlerin basitçe iddia ettiklerinden daha az yanlış çıkmıştır. Herşeye rağmen, savaş devrimlere yol açmıştır, her ne kadar ukalalara göre "saf" toplumsal devrimler biçiminde değilse de. Ve savaş proletaryanın bir gerilemesine değil, bir yükselişine yol açmıştır, her ne kadar 1916 sonrasındaki biçimde olmasa da. Öyleyse, Troçki'nin özlü formülü, her şeye rağmen, 1945 ila 1949 arasında olup biteni anlamak için şöyle böyle bir değer taşır.

Ama daha kısa vadeler için Troçki'nin çok iddia edilen "alarmına" ne demeli?

1939 sonbaharında Troçki başlangıçtaki düşüncesini bir hizip mücadelesinin ortasında ve bu hizip mücadelesinin ortaya çıkardığı temel tarihsel tercih sorununu ele almak üzere bir kaç kelimeyle formüle etmişti. Bir kaç ay sonra, alternatif sorununun kısa vadede çözülebileceği izlenimini düzelterek aynı konuya daha gelişkin ve eksiksiz bir biçimde geri döndü. Siyasal vasiyeti, 1940 mayısında kaleme alınan **IV. Enternasyonal'in Olağanüstü Konferansının Bildirgesi**'nde, şöyle yazıyordu:

"Geriye önderlik sorununu incelemek kalıyor. Emperyalizmin hizmetinde iki Enternasyonal varolduğu zamanki gibi, gerçek devrimci ögeler bütünün küçük bir parçasını oluşturduğunda, devrim bu kez de ihanete uğramayacak mıdır? Başka bir deyişle, proletarya devrimine

(25) Alex Callinicos, a.g.e., s.58.

(26) Lev Trotskiy, **Marksizmi Savunurken**, Kardelen Yay., 1992, s.40.

önderlik edebilecek yetenekte bir partiyi zamanında oluşturmayı becerebilecek miyiz? Bu soruya doğru cevap vermek için soruyu doğru koymak gerekir. Doğal olarak, devrimci önderliğin olgun olmaması nedeni ile şu ya da bu ayaklanma sona erebilecek ve hiç şüphesiz yenilgiyle son bulacaktır. Ama söz konusu olan tek bir ayaklanmanın sorunu değildir. Tamamiyle devrimci bir çağın sorunudur bu.

Kapitalist dünyanın, uzatmalı can çekişme dışında, o da böyle görülebilirse, hiç bir çıkış yolu yoktur. Bunu için uzun yıllar, onyıllar değilse bile, uzun yıllar savaşa, ayaklanmalara, kısa aralıklı mütarekelere, yeni savaşlara ve yeni ayaklanmalara hazırlanmak gerekir (...) Olayların akışı ve zaman aralıkları sorunu büyük bir öneme sahiptir. Ama bunlar politikamızın ne genel tarihsel perspektifini ne de yönelimini değiştirmez."[27]

Kısa vadede alarm zili çalmayan ve bir "*genel tarihsel perspektif*" üzerine dayalı böylesi bir tahlil İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekte olup biteni anlamaya yardımcı olmuyor mu?

Bir kez daha top öbür kalededir. "*Birleşik bir kuram*" ve "*teksebeplilik*" saplantısına yakalanmış olan Callinicos İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, herşeye rağmen, Yugoslavya'da, Yunanistan'da, İtalya'da, Çinhindi'de, Endonezya'da, Çin'de devrimler -ya da devrim başlangıçları- ve Hindistan ile Fransa'da devrim-öncesi bunalımları olduğunu saptamamış görünüyor. Ellili yıllarda, Bolivya devrimi, Cezayir devrimi, Macar devrimi, Güney Vietnam'da devrim ve Küba devrimi oldu. Altmışlı yıllarda, Fransa'da 68 Mayıs'ı ve İtalya'da "Mayıs Tırmanışı" oldu. Peşinden, Portekiz devrimi ve Nikaragua devrimi oldu. Üstelik bu liste tam değildir.

Arada, Birinci Dünya Savaşı'nın tümünden daha fazla ölüme mal olan "yerel" savaşlar da oldu. Bu durumda Troçki'nin kehanet-tahlili yanlış çıkmış mıdır?

Troçki ve IV. Enternasyonal'in, emperyalist ülkelerdeki "*kısa aralıklı kopuşların*" süresini, yani savaş-sonrası uzun boom'u ve üretici güçlerin görkemli gelişmesini (başlıca üretici güç olan proletarya da-

(27) Leon Troçki, **Emperyalist Savaş ve Dünya Proleter Devrimi**, Enternasyonal Yay., 1979, s.53-54.

hil) ciddi biçimde eksik değerlendirdikleri doğrudur. Bu hatayı 1953'te biraz geç olarak, ama çok geç değil, düzelttik. Yine de, Troçki'nin genel tahlili, devrim bitmiştir, nokta; veya, devrim tüm bir tarihsel dönem için söz konusu değildir, nokta; veya, kapitalizm dünya ölçeğinde refahı sağlamıştır, nokta; ya da proletarya tarihsel olarak gerilemektedir, nokta; diyen diğer eğilimlerinkinden tartışmasız şekilde daha doğruydu.

Geçerken söyleyelim, Troçki ve troçkist hareketin, en azından "*bir tanede dört savaş*" kuramını (yani, SSCB ve Çin'in emperyalist saldırganlara karşı öz-savunma savaşı ile sömürge halklarının ayaklanmalarının ileri niteliğinin emperyalistler arası savaşın gerici doğasıyla karıştırılamayacağı) 1939-1940'tan çok önce geliştirdiklerini ispat etmek kolaydır. Son olarak, ölmeden önce Troçki, Avrupa halklarının nazi işgaline karşı direniş mücadelelerinin de ilerici mücadeleler olarak değerlendirilmesi yönünde açık bir tavır almaya başlamıştı. Böylece, her durumda haklı olunduğunu göstermek için a posteriori geliştirilen bir kuram olmak bir yana, bir tanede beş savaş kuramı olaylardan önce geliştirilmiş, gelişmeleri doğru olarak öngörmüş ve devrimcilerin bu olaylara doğru bir biçimde müdahaleleri için temelleri yaratmıştır.

Üçüncü Dünya'da Sürekli Devrim

Burada da, söz konusu olan akademik bir mesele değil, devrimciler için değerlendirme, siyaset ve müdahale sorunları ortaya çıkaran bir meseledir.

Sınıf mücadelelerine, kitle mücadelelerine ve gerçek halk devrimlerine özde ideolojik bir yaklaşımla Çinhindi devrimi, ikinci Vietnam devrimi, Yugoslav devrimi ve özellikle Çin devriminin stalinciler tarafından manipüle ve kanalize edildiklerinden ve bürokratik diktatörlüklerle son bulduklarından dolayı hiç te toplumsal devrim olmadıkları düşünülebilir. Bu ayaklanmaların "küçük-burjuva" ya da "burjuva" fikir ve/veya örgütlerce yürütüldükleri gösterilebilirse de, bunların pro-

leter değil, burjuva ayaklanmalar olduğu sonucuna varılabilir. *Ergo*, işçi sınıfı eşittir burjuvazidir (devlet kapitalizmi kuramı taraftarlarına göreyse, anılan devrimlerde işçi sınıfı eşittir bürokrasi).

Marx'a göre, toplumsal sınıflar bilinç düzeylerinden bağımsız olarak nesnel kategorilerdir. Romalı köleler "kölelik bilinçleri" olmasa da ve bir sınıf olduklarının bilincinde olmasalar da, kuşkusuz toplumsal bir sınıftılar. Burjuva toplumunda, sosyalist devrimin özgül doğası nedeniyle, sınıf bilincinin düzeyi sınıf mücadelesinin nasıl sonuçlanacağı bakımından belirleyici bir ögedir. Fakat bu, belli bir mücadelenin bir sınıf mücadelesi biçimini (evresini) temsil edip etmediğini belirlemede kesin ölçüt değildir. Aynı ölçüt, *mutatis mutandis*, kapitalizmden sosyalizme geçiş halindeki toplumlara da uygulanmalıdır.

Callinicos'a göre, Küba ve Nikaragua bir tarafa, bizim Yugoslavya, Çin, vb. ülkelerde toplumsal devrimler meydana geldiğini kabul etmemiz olgusu "*stalinizme doğru bir kaymayı*" temsil ediyor. Ona göre bunlar sadece "*ulusal kurtuluş hareketleriydi*". Böylece, sürekli devrim kuramının menşevik ve stalinci tüm hasımlarına, tüm aşamalı devrimi savunanlara, demokratik ulusal devrimin temel görevlerinin (ulusal bağımsızlık ve radikal tarım reformu) burjuvazi-toprak sahipleri-yabancı sermaye ittifakının sınıf egemenliğini ve burjuva devletini yıkmaksızın yerine getirilmesinin mümkün olduğunu düşünenlere katılıyor.

Devletin sınıfsal doğası ile onun siyasal önderliğinin doğasını birbirine karıştırarak Callinicos Yugoslavya, Çin, Küba, vb.'de devletin burjuva devlet olarak kaldığı, yani Çang Kay Şek'in devleti ile Mao Zedung'un devleti ve Batista'nın devleti ile Fidel Castro'nun devleti arasında hiç bir niteliksel fark olmadığı fikrine saygınlık kazandırmaya çalışıyor. Yine bir renk körlüğü durumuyla karşı karşıyayız.

Burada gerçekten temel meselelerin söz konusu olduğunu anlamak için Mao'yu sevmeye lüzum yok. Devrimciler, bir yanda Mihailoviç ve Ustaçis'in diğer yanda Tito'nun yer aldığı iç savaşta tarafsız kalabilirler miydi? Bu açıkça karşı-devrimci bir konumdu. Mao Zedung'un "burjuva" devletini Çang Kay Şek'in burjuva devleti karşısında, üstelik siyasal gerekçelerle, fazla değil, bir "ehven-i şer" olarak mı görmek ge-

rekliydi? Ama Mao "demokratik" bir devlet dahi yaratmamıştır. Devleti büyük ölçüde diktatoryaldi. Öyleyse niçin bir "ehven-i şer"?

Halk Kurtuluş Ordusu'na eleştirel destek, doğrusu, bir siyasal devrimle değil, on milyonlarca köylünün (ve azımsanmayacak sayıda işçinin), önderlikleri bürokratik te olsa, sınıf düşmanlarına karşı mücadele ettiği bir toplumsal devrimle karşı karşıya olduğumuzdan dolayı doğrulanmamış mıdır? Komprador-toprak sahibi-emperyalist burjuva iktidarının devrilmesi Çin için dev bir tarihsel ileri adımı temsil etmedi mi? Yoksa, "ikincil bir mesele" söz konusudur mu demeliydik?

Otantik toplumsal devrimler önderlikler, ideolojiler ve "saf" biçimlerle özdeşleştirilirse bilinçli bir marksist önderlik olmadan hiç bir "otantik" toplumsal devrimin mümkün olmadığı gibi saçma bir sonuca varılır -ve diğerleri bir tarafa, Paris Komünü'nün bir proletarya diktatörlüğü oluşu inkar edilir.

Küba ve Nikaragua örnekleri daha da açıktır. Emekçilerin büyük çoğunluğunun (Küba'da buna castrocu önderliğin genel grev çağrısına olumlu cevap veren önemli bir kent proletaryası da dahildir) gönüllü desteğiyle bir iç savaş sürdürmüş olan castrocu ve sandinist önderliklerin "stalinci" olduklarını hiç kimse iddia edemez. Gerçekte, mücadelelerini yerel stalincilerin ve Kremlin'in inatçı muhalefeti ve kimi zaman da açık ihanetiyle çarpışa çarpışa yürüttüler. Devlet kapitalizmi dogması yandaşları Küba ve Nikaragua'da castrocu ve sandinistler yanında mı mücadele edeceklerdi, yoksa toplumsal devrimin gündemde olmadığı (bir başka ifadeyle gerçek bir marksist önderlik olmadığı) argümanını tekrarlayarak stalinci çekimserlik tarafına mı geçeceklerdi?

Bizimle beraber, burjuva ordusu ve burjuva devletinin yok edilmesi ve özel mülkiyetin en azından önemli bir bölümünün ortadan kaldırılması için mücadele geliştirilmesi yönünde saf tutmayacaklar mıydı? Böylesi bir tutum niçin yanlış olsun? Her şey bir yana, gerçekten olup biten de bu olmadı mı? [28]

(28) SSCB'nin tersine Küba, İskandinavya veya Avusturya'dakilerden de daha radikal olan, en ilerici çalışma mevzuatını yürürlüğe koymuştur.

Kuşkusuz bu taleplere serbestçe seçilen işçi konseyleri ve çok partililik üzerine dayalı demokratik bir işçi devletinin kurulmasını da eklemek gerekir. Fakat böyle bir devlet Rusya'da 1922'den sonra var olmamıştır. Öyleyse sovyet Rusya 1922'de bir burjuva devleti miydi?

Üçüncü dünya ülkelerindeki günümüz kitle mücadelelerinde bu iki farklı yaklaşımın sayısız sonucu vardır. İşçi sınıfının acil özgül ihtiyaçlarının savunulması bu ülkelerdeki genel stratejimizin temel bir ögesidir. Ama herşey bir yana, bu Rusya'da menşeviklerin de stratejisinin temel bir noktasıydı. Bolşevizm ile menşevizm arasındaki temel ayrılık bu alanda değil, bolşeviklerin ulusal demokratik hedeflere "liberal" burjuvaziyle siyasal bir kopuş ve iktidar için mücadele olmaksızın ulaşılamayacağını anlamalarında yatıyordu. Bu tutuma eklenen karar verici öge -Troçki tarafından geliştirilen ve yaklaşık seksen yıllık tarihsel deneyimle tam olarak teyit edilen (olumlu sonuçlanan ya da olumsuz sonuçlanan) sürekli devrim stratejisinin ifade ettiği öge- özgürleşmenin ulusal demokratik görevlerinin (devrimin görevleri) "liberal" burjuvaziyle tam bir kopma olmaksızın, özgürleşme sürecini (devrim süreci) burjuva ordu ve devletinin yıkılmasına dek götürmeksizin tamamlanmasının imkansız oluşudur.

Bu hoşunuza gitsin ya da gitmesin, ideolojilerden, başlangıçtaki niyetlerden ve daha sonraki siyasal gelişmelerden bağımsız olarak Tito, Mao, Castro ve Sandinistlerin pratikte yaptıkları budur. Gerçekliği yorumlamaktan tamamen aciz "kuramlara" takılıp kalmak değil, gerçekten ne olup bittiğini açıklamak isteyen birinin bu apaçık olguyu inkar etmesi çok zor. Aynı şey bu önderliklerin devrimleri "kitlelerin baskısıyla" zafere taşıdıkları formülü için de geçerli. Bunun varlığı inkar edilemez olsa da, olup biteni açıklamaya yetmez. Bu formül öznel faktörün kilit rolünü ve söz konusu önderliklerin karşı çıkılamaz girişimcilik ve yönlendiricilik niteliklerini hafife alır.

Kitlelerin baskısı Yunanistan'da Yugoslavya'dan daha mı az önemli olmuştur? Yine de Yunanistan'da stalinciler burjuva devletini kurtarmışlar ve silahlarını teslim etmişlerdir. Yugoslavya'daysa tersine, Komünist Parti burjuva devleti ve burjuva ordusunun ortadan kaldırılmasına götüren bir halk devrimine önderlik etmiştir. Aynı şekilde,

Endonezya'da 1945-1949'da kitlelerin baskısı Vietnam ya da Çin'den daha mı az önemli olmuştur? Yine de Endonezya'da Komünist Parti, karşı-devrim tarafından bir milyon kişinin katledilmesiyle sonuçlanan burjuva devlet ve ordusuna iktidarda kalma izni vermiştir. Çin'de ve Vietnam'da komünist partiler burjuva ordusunu yenerek burjuva devletini devirmişlerdir. Bu "ufak" bir fark mıdır?

Kuşkusuz, gerçek bir proleter demokrasisi programının yokluğunun er veya geç yıkıcı sonuçları olacaktır. Ama güçlü ve etkili demokratik proleter devrimci örgütler kurmak ve kitle hareketi üzerinde belli bir etki göstermek için hangi kampta yer alınacağını, hangi savların ileri sürüleceğini ve görev sırasının nasıl olduğunu bilmek gerekir.

IV. Enternasyonal'i Kurmak veya "Ulusal-Komünizme" Mahkum Olmak

Harman, bir çok ülkede ingiliz SWP'si modelinde küçük gruplar kurmayı eylem için rehberlik hizmeti gören bir kurama sahip olma ihtiyacını öne sürerek haklı çıkarmaya çalışıyor: doğru bir kuram olmadan doğru eylem olamaz. Buraya kadar güzel. Hatta Yunanistan'daki genel grevlerde ve Fransa'daki anti-faşist mücadelede SWP taraftarlarının yaptıkları bir kaç doğru müdahaleyi anıyor.[29]

Ama burada söz konusu olan bir boomerang savdır. Devlet kapitalizmi kuramının Yunanistan'daki genel grevde ya da Fransa'daki anti-faşist mücadelede devrimcilerin görevlerini anlamada gerekli olduğunu ciddi olarak nasıl öne sürebiliriz? Bu görevler SSCB'nin toplumsal yapısına ilişkin başka tutumları olan militanlarca da yerine getirilmedi mi? Bu Büyük-Britanya için de geçerli değil mi? SSCB'de devlet kapitalizmi kuramının *pool-tax*'e karşı mücadelede, Bush ve Major'ın Körfez Savaşı'na karşı mücadelede, bir Kinnock hükümetinin işçi sınıfına getireceklerinin doğru değerlendirilmesinde, ingiliz işçilerinin

(29) Fransız seksiyonumuzun Le Pen'e karşı bir mücadele yürütmek için devlet kapitalizmi yanlısı küçük hizbin girişimlerini beklediği mutlak olarak yanlıştır.

kapitalist Avrupa karşısında alacakları tavrı belirlemede ve hem bugün hem de gelecekte Büyük-Britanya'da sınıf mücadelesinin pratikteki tüm sorunlarında ne ağırlığı vardır?

Harman bizi stalinizm meselesini "*es geçmeyi*" tercih etmekle ve onu belirginleştirmeyi istememekle suçluyor. Biz bu meseleyi es geçmiyoruz. Daha genel bir fikri ifade ediyoruz. İleri işçilerin, temeli üzerinde örgütlenmeleri -ve ayrı örgütler kurmaları- gereken programatik meseleler çağımızın temel sorunlarıdır, dünya devrimine, kapitalizmin devrilmesine ilişkin sorunlardır diyoruz. Ayrı örgütler, işçi sınıfının korkunç yenilgilere uğramaması, hatta hatta insanlığın yok olmaması için bu meseleler üzerinde kurulmalıdır. Bu meseleler iktidarın ve ekonominin ele geçirilmesi ve yönetilmesi için işçilerin nasıl hazırlanması ve örgütlenmesi gerektiği sorunu çevresindeki meselelerdir. Sovyetler Birliği'nin doğası meselesi ile stalinizm meselesi ancak bu temel sorunlarla bağlantısı ölçüsünde hayati bir öneme sahiptir.

Dolayısıyla meseleyi es geçen Harman'ın kendisidir. İşçi iktidarı için zemin hazırlama bilinci amacıyla mücadelelere müdahale eden, onları destekleyen ve acil ve geçiş taleplerini ileri süren devrimci örgütleri bölmekte devlet kapitalizmi dogmasını kullanmak haklı mıdır, meşru mudur? Kapitalizmin devrilmesi için genel mücadeleyi devlet kapitalizmi dogması çevresinde özel mücadeleye bağımlı kılmak meşru mudur? Bu durum Marx'ın sınıfın genel çıkarlarına öncelik vermek yerine özel bir "parolayı" daha çok savunmakla uğraşanları hizip olarak tanımlama yargısına tam tamına uymuyor mu?

Özellikle, sermayenin uluslararasılaşması ve insanlık için ölüm kalım sorunlarının "küreselleşmesi" hakim eğilimi nedeniyle dünya devrimi için ve bir sosyalist dünya federasyonu için mücadele çağımızın kilit meselesidir. Sınıf mücadelesi de, yükseliş ve alçalışlarıyla, uzun vadede git gide daha uluslararası olacaktır. İngiliz işçi sınıfı da dahil, Avrupa işçi sınıfının hangi biçim altında olursa olsun, ulusal çaptaki öz-savunma tedbirleriyle yetinerek AET'nin meydan okumasına karşı gelebileceğine inanmak tümüyle ütopiktir. Sadece Avrupalı işçilerin ve dünyanın geriye kalan diğer işçilerinin artan bir eylem birliği Avrupa'da ve Avrupa dışında çokuluslulaların hareketine etkili

biçimde karşı durmalarını sağlayabilir.

Ama uluslararası ölçekte etkili biçimde hareket etmek için uluslararası bir örgüt gereklidir. Biz bugün varolduğu biçimiyle IV. Enternasyonal'in fetişistleri değiliz. Onun çok zayıf olduğunu iyi biliyoruz. Dünyanın başlıca ülkelerindeki kitlesel devrimci partilerden oluşan bir devrimci kitle Enternasyonal'inden yanayız. IV. Enternasyonal, muhtemelen ancak, böyle bir kitle Enternasyonal'inin bileşenlerinden biri olacaktır.

Maalesef bu kitle Enternasyonal'i henüz ortada yok. Dünyada hiç bir önemli örgüt, ama hiç biri bunun yaratılmasını acilen gündeme getirmeye hazır değil. Böyle bir durumda, IV. Enternasyonal'i kurmayı reddetmek saçma olur. Bir yandan ulusal veya uluslararası ölçekte ilke temelinde devrimci birliktelikler sağlayacak tüm adımları atarken, diğer yandan da IV. Enternasyonal'i kurmaya devam edeceğiz. Tecrübenin göstermiş olduğu üzere, IV. Enternasyonal'in kurulması bir engel oluşturmak bir tarafa, böylesi birliktelikleri kolaylaştırır.

Böyle bir örgütün nasıl hareket edebileceği ve etmesi gerektiği ve nasıl gelişebileceği pratikte gösterilmeden uluslararası bir örgüte dayalı bir proleter enternasyonalizminin zorunluluğu bilincini arttırmak mümkün değildir. Söz konusu olan birinci derecede bir örgüt sorunu ya da kesinlikle bir taktik sorunu değildir. Sorun, marksist programın ve marksist geleneğin merkezindeki bir sorundur. Marx'ın, Engels'in, Lenin'in, Rosa Luxemburg'un, Troçki'nin, Gramsci'nin, Buharin'in ve diğer bir çoklarının bu konuda yazdıklarını hatırlatmak yeterli değildir: "Enternasyonal bizim gerçek vatanımızdır".

Hem, Enternasyonal'in kuruluşunu, bugün ikincil veya uygunsuz bir sorun oluşturduğu bahanesiyle bilinmeyen bir yarına atmak, hem de uluslararası sosyalizm ve dünya devrimi taraftarı olmak mümkün değildir. Bir yandan sürekli devrim stratejisini savunmak ve diğer yandan Enternasyonal'in kuruluşunu "daha iyi zamanlara" havale etmek imkansızdır. Enternasyonal'in her ülkede veya en azından dünya ülkelerinin çoğunda varolan sınıf mücadelesi sorunlarından yola çıkılarak kurulacağını unutarak, bir uluslararası örgüt inşasını devlet kapitalizmi teması üzerine oturtmak özellikle mümkün değildir.

Karl Marx yüz yirmi yıl önce 1872'de Amsterdam'da yaptığı bir konuşmada aynı zamanda hem ulusal partilerin hem de bir Enternasyonal'in kurulması gereğinin tarihsel gerekçelerini şöyle özetlemişti:

"Uluslararası dayanışma temel ilkesini düşünelim. Bütün ülkelerin işçileri arasında sağlıklı bir temelde bu hayati ilkeyi kurabilirsek ancak kendimize saptadığımız büyük nihai amaca ulaşabiliriz. Devrim büyük bir dayanışmayla gerçekleştirilmelidir, işte diğer merkezlerin -Berlin, Madrid, vb.- hiçbirinin Paris proletaryasının güçlü ayaklanmasıyla karşılaştırılabilir büyük devrimci hareketler geliştirememesi nedeniyle düşen Paris Komünü'nün büyük dersi budur.

Bana gelince, çalışmama devam edeceğim ve devamlı olarak, gelecek için çok verimli olan tüm işçiler arasındaki dayanışmayı güçlendirmeye çalışacağım. Hayır, Enternasyonal'den çekilmiyorum ve tıpkı geçmiş çabalarım gibi, hayatımın geri kalanı da proletaryanın dünya hakimiyetine götürecek olan toplumsal fikirlerin zaferine adanacaktır, bundan emin olabilirsiniz. "[30]

Zayıflıklarına rağmen, varolduğu şekliyle IV. Enternasyonal'in en büyük övüncü tam da bunu gerçekleştirmektir. Bütün ülkelerde, ya da bizim jargonumuzla söylersek, dünya devrimi veya dünya gerçekliğinin üç alanında, emekçilerin ortak ve özel çıkarlarını ifade eden, onları pratikte birleştirmeye çalışan varolan tek örgüttür.

Batı'da, Doğu'da ve Güney'de üçüncü dünyadaki kurtuluş mücadelelerini, Doğu'daki bürokratik diktatörlüklere karşı kitle mücadelelerini, Batı'daki işçi mücadelelerini, feminist ve ekolojist mücadeleleri destekleyen bir çok solcu insan var. Fakat başta IV. Enternasyonal olmak üzere, devrimci marksistlerin dışında hiç bir örgüt veya siyasal akım bunları aynı anda, aynı şekilde, kayıtsız şartsız ve bu mücadeleleri bir diğerine bağımlı kılmaksızın desteklemeye hazır değil. Bu, işçi sınıfının her hangi bir parçasının geçmişte her hangi bir zamanda sahip olduğundan çok daha büyük bir temel programatik ve müdahale türdeşliği yaratan büyük bir güç kaynağıdır. Bir savaş karşısında kabul edilecek temel tutum üzerinde IV. Enternasyonal'in bölünmediği otuz yılı aşıyor. Bu yeni ve harika bir durum.

(30) Marx-Engels-**Werke**, cilt 18, s.161 içinde.

IV. Enternasyonal'in hâlâ çok zayıf olduğunu söylerken, onun bir çok kişinin düşündüğünden çok daha güçlü olduğunu da eklememiz gerekir. Harman'ın verdiği rakamlar yanlıştır, çünkü o kayıpları topluyor, ama kazançları unutuyor. IV. Enternasyonal'in dört kıtada bir dizi ülkede birden -şu da bir gerçek ki bütün ülkelerde değil- gelişiyor olması solun genel olarak açmazda ve ciddi bir gerileme içinde olduğu bir dünyada çok anlamlıdır. Bu da gösteriyor ki, ne kadar mütevazi ve zayıf ta olsak, daha şimdiden bir ihtiyaca cevap veriyoruz. Çeşitli ülkelerin militan ve örgütleri kendi sınıf mücadelesi deneyleri ve bundan çıkardıkları siyasal ve programatik sonuçlarıyla birlikte bize katılıyorlar.

Bu ortak çabaya katılmayı reddederek SWP aslında kendini "ulusal-komünizme" mahkum ediyor. SWP Büyük-Britanya'da ciddi ve etkili bir örgüt kurmuştur, ama sadece Büyük-Britanya'da. Şimdi de, bütün bu söz oyunları bir tarafa bırakılırsa, başlıca amacının aslında devlet kapitalizmi kuramı üzerine kurulan SWP'yi pekiştirmek ve geliştirmek olduğunu ilan ediyor. Tüm bir Enternasyonal kurma çabalarını bu amaca bağımlı kılıyor. Bu nedenle, kendi ulusal ve uluslararası tecrübeleri temelinde aynı programatik ve pratik sonuçları çıkaran binlerce devrimciyle birbirine bağlanmayı reddederek, kendisini bazı ülkelerde kendisine benzeyen örgütler kurmakla sınırlıyor.

Son aylarda "ulusal-komünizmin" nesnel diyalektiği IV. Enternasyonal'in dışında yer alan en güçlü iki troçkist örgüt durumunda dramatik bir biçimde ortaya çıkmaya başladı: ingiliz "The Militant" grubu ve arjantinli MAS (Moreno'nun izleyicileri).

Bu iki örgütte de önderliğin bazı kesimleri dünya durumunun ve bunun ulusal ölçekteki etkisinin yanlış bir değerlendirmesi üzerine dayalı son derece yanlış bir ulusal taktik yürüttü. Ülkelerindeki işçi sınıfının kitle ölçeğindeki siyasal radikalleşmede bir yükseliş içinde olduğunu düşünüyorlardı, oysa ki aslında güçlü kitlesel savunma mücadelelerinin varlığına rağmen dünya kapitalizminin hücum ve sosyalizmin dünya çapındaki inandırıcılık bunalımı darbeleri altında siyaset sağa doğru evriliyordu. Bu yanlış taktikler Militant ve MAS önderliklerinin bazı kesimlerini işçi sınıfının kimi sektörleriyle ve kendi ör-

gütlerinin "işçi" tabanıyla çatışmaya soktu.[31]

Kitle hareketlerine ve gerçekten uluslararası olarak iş gören uluslararası bir örgüte katılım yoluyla uluslararası işçi sınıfı içinde yeterince kök salmayan her ulusal grup er veya geç benzer yanlışlar yapmaya mahkumdur. Tahlillerini siyasal ve örgütsel bir pratikle yeniden yeniden doğrulayamadan sadece gazete ve kitap okuyarak dünya olaylarını tahlil etmekten kaynaklanır bu.

SWP'li yoldaşlar, siz "ulusal-komünizme" çekildiğiniz müddetçe bu sizi Büyük-Britanya'da er veya geç yenilgiye götürecektir. Üyelerinizin, uygun bir uluslararası örgüt düzeyi gerektiren uygun bir uluslararası pratik düzeyi olmaksızın uygun bir uluslararası bilinç düzeyine varmaları mümkün değildir.[32]

Savımızı bir "uç" örnekle gösterelim. Her hangi bir ülkenin -niçin olmasın, Sovyetler Birliği de dahil- işçileri öylesine bir kitlesel mücadele yürütmüş olsunlar ki, işçi ve halk konseyleri doğsun ve bunların merkezileştirilmesi sorunu gündeme gelsin. Kuşkusuz bu durum yakın gelecekte pek mümkün değil. Fakat SWP'li yoldaşlar, bizim gibi, tüm devrimci marksistler gibi, vadesi ne olursa olsun, bunun er veya geç gerçekleşeceğine yürekten inanırlar.

Şimdi bu birinci varsayıma bir ikincisini ekleyelim: işçi konseylerinin merkezileştirilmesi için aktif olarak mücadele eden ve işçi sınıfını iktidara hazırlayan bu ülkedeki devrimci sosyalistlerin büyük çoğunluğunun devlet kapitalizmi kuramına karşı çıktığını düşünün.

(31) Devrimcilerin Kinnock'ın The Militant'a karşı cadı avına, bu avın kurbanlarıyla olabilecek görüş ayrılıklarından bağımsız olarak, kayıtsız şartsız karşı çıkmalarının zorunlu olduğu çok açıktır. The Militant'ın Liverpool'daki kısmi seçimlerde kabul ettiği taktiğin bir eleştirisi Kinnock'ın saldırılarını püskürtmeye yardım edebilir.

(32) SWP'nin sekter eğilimi Büyük-Britanya'daki faaliyetinde de kendini gösteriyor. Labour Party'ye, bu örgüt henüz ingiliz işçi sınıfının ezici çoğunluğu tarafından destekleniyor olmasına rağmen, sistematik olarak karşı çıkıyor. Bu destek ancak, şimdiye dek gerçekleşmemiş olan, kitleler düzeyindeki bir siyasal radikalleşmenin ardından sorgulanabilir. Bu durum SWP'nin örgütüne militan devşirmeyi *pool-tax*'e karşı hareket gibi kitle mücadelelerine başlıca müdahale hedefi haline getiriyor.

Güçlerini devlet kapitalizmi sorunuyla bölmek ve onları iktidar için mücadelenin arifesinde işçi iktidarının tüm muhalifleri karşısında zayıflatmak aşırı bir sorumsuzluk, hatta suç olmaz mı? Önce devlet kapitalizmi dogmasını kabul etmeden bu ülke işçilerinin iktidarı almalarının imkansız olduğunu ciddi olarak savunabilir misiniz?

Bu meselenin geçersiz olduğu, işçi iktidarı için doğrudan mücadelenin bugün hiç bir yerde (belki bir iki istisna dışında) gündemde olmadığı cevabı verilebilir. Ama bu bizim savımızı zayıflatmaz. İşçi iktidarı için mücadele aniden gökten düşmez. Uzun bir ara halkalar zincirinin son halkası olabilir ancak, önce ileri işçiler, ardından daha geniş kitlelerin cari mücadelelerinden, kendilerine olan güvenden ve uygun bir sosyalist propaganda ve eğitimle beslenen sınıf bilincinden çıkardıkları deney ve sonuçların bir neticesi.

Tüm bu alanlarda, devrimci örgütlerin faaliyeti önemli bir rol oynar. Seçilmiş grev komiteleri ve bunların merkezileşmesi eğilimi gibi ön deneyler olmadan işçi konseylerinin ortaya çıktığını göremeyeceğimiz; devrimcilerin sınıfın öz-örgütünün biçimleri olan böylesi biçimler içinde yer alması ve buralarda artan bir otorite kazanması olmadan devrimci kitle partilerinin ortaya çıkışını göremeyeceğimiz pek muhtemel.

Sosyalizmin son tahlilde işçi sınıfının öz-eylemi ve öz-örgütlenmesi, demokratik olarak, yani çoğulcu bir temelde seçilen işçi konseyleri için mücadele, demokratik olarak eklemlenmiş bir öz-yönetim ve planlama için mücadele olduğu temel fikrinin bugünkü propagandası ve başlamakta olan uygulaması, hepimizin dünya düzeyinde karşı karşıya olduğumuz sosyalizmin korkunç inandırıcılık bunalımını aşacak tek yolu gösteriyor. Bu hayati meselede aynı kampta mıyız? Evetse, neden birlikte bu temel üzerinde bir Enternasyonal kurmuyoruz?

Ekim 1991

Leon Troçki

İhanete Uğrayan Devrim

Sovyetler Birliği Nedir ve Nereye Gidiyor?

(E.Mandel'in Eylül 1989 tarihli önsözüyle)

Doğu Avrupa'da Neler Oluyor?

Glasnost ve Siyasal Devrim

Mandel-Schulz-Wolf-Kellner

Doğu Avrupa'da stalinizmin yarı-çöküşü sağ kanadın uluslararasında "sosyalizmin bunalımını" ve Ekim Devrimi'yle açılan geleneğin sonunu ilan eden büyük bir saldırısına yol açtı. Marksistlerin sadece anti-stalinist marksist geleneği savunarak -bu çok hayati de olsa- değil, ama programlarının ve somut siyasal cevaplarının da geçerliliğini göstererek bu tartışmaya cevap vermeleri bir görevdir. Bunun şu veya bu küçük marksist eğilimin geleneğini basitçe ısıtıp yeniden piyasaya sürmekle oluşabileceği fikri iflas etmiştir. Yeni bir diyalog, uluslararası bir devrimci hareket kurma görevlerinin yeniden açık seçik hale getirilmesi gereklidir. Cari tartışma bu süreci başlatmaya yardım edebilir. Bu tartışma şu veya bu biçim altında 50 yıldan fazla bir zamandır köpürüp duruyorsa da, birçok sosyalist onu önemsiz ya da daha iyisi ikincil bir konu olarak görmeye eğilimli. Fakat cari tartışmalarda yer alan taraflar böyle düşünmüyorlar ve bize göre de bunda haklılar. Açık bir biçimde, Sovyetler Birliği'ndeki muazzam gelişmeler 1920'li yılların sonu ve 1930'lu yılların başındaki stalinizmin karşı-devrimci zaferinden beri varolan toplumsal düzeni tartışmaya açtı. Şurası kesin ki, bunun dünya siyasetine yoğun bir etkisi oldu. Sosyalistler yalnız Sovyetler Birliği'nde "yanlış olan neydi" tarihsel sorusunu değil, ama aynı zamanda SSCB'de "ne oluyor" ve böylelikle de sosyalistlerin dünya çapındaki "görevleri nelerdir" çağdaş sorularını da tahlil etmek için temel kuramlara geri dönmekteler.

Phill Hearse